

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA

Diplomová práce

Půlstoletí „vynalézání“ Krkonoš
1960 – 2010

Half a Century of „Inventing“ the Mountains

1960 – 2010

Matěj Moravanský

Praha 2023

Ústav hospodářských a sociálních dějin
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Vedoucí práce: doc. Mgr. et Mgr. Matěj Spurný, Ph.D.

Poděkování:

Na prvním místě patří poděkování doc. Mgr. et Mgr. Matěji Spurnému, Ph.D., pro kterého jsou Krkonoše více než srdečným tématem. Bez jeho vedení, rad a podpory by práce nikdy nemohla vzniknout. Fakt, že u společných hovorů nad strukturou práce, formulacemi otázek a nad závěry byly mnohokrát přítomny i krkonošské lesy a svahy Studniční hory, bude neoddělitelně patřit k vzpomínání na cílovou rovinku mého magisterského studia. Všem takto zúčastněným, jmenovitě pak panu docentu Spurnému, patří velký dík.

Do práce se zásadním způsobem propsaly i dlouhé debaty a společné kladení otázek s mými přáteli. Bez jejich účasti bych si svou intelektuální činnost nedokázal a ani nechtěl představit. Stejný závěr platí i o mé rodině, která mi tolikrát nabídla stabilní a přijímající zázemí.

Velkou pomocí mi byli i pracovníci a pracovnice Správy Krkonošského národního parku, a to především Mgr. Olga Hájková a Ing. Mgr. Aneta Hanušová, Ph.D. Obě pracovnice správy parku mi umožnily nahlédnout do všech potřebných materiálů a byly vždy ochotny ke konzultaci. Dík patří i RNDr. Janu Štursovi, na jehož práci v oblasti zpracování historie Krkonošského národního parku jsem v mnohém navazoval.

V Praze dne 22. května 2023

Matěj Moravanský

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 22. května 2023

Matěj Moravanský

Klíčová slova:

Krkonoše, environmentální dějiny, turistický ruch, ochrana přírody, Československo, státní socialismus, postsocialismus

Key words:

The Giant Mountains, environmental history, tourism, nature conservation, Czechoslovakia, state socialism, postsocialism

Abstrakt

Cílem diplomové práce je zachytit proces „vynalézání“ hor od 60. let 20. století po nultá léta 21. století na příkladu Krkonoš. V rámci tohoto procesu se utvářel i vztah socialistické, státně-socialistické a postsocialistické společnosti k přírodě, lze tak sledovat způsob, jak se v jednotlivých obdobích propojovaly společenské a přírodní ekosystémy, jak byly devastovány nebo naopak chráněny a posilovány. Ambicí práce je tak nejen popsat snahy o ochranu přírody, ale především zachytit stýkání a potýkání jednotlivých aktérů, ať lidských či ne-lidských. V první části práce se diskutují konkrétní plány, vize a koncepční dokumenty, které měly definovat podobu organizování přírody v horách. Druhá část představuje některé zásadní kauzy týkající se tématu rozvoje kapacit turistického ruchu a ochrany přírody. Poslední, třetí část, je věnována obecnějším závěrům: aplikace post-koloniální teorie, propojení s konceptem „kapitalistické ekologie“ Jasona W. Moora, souvislost stavu přírody s krizí legitimacy státního socialismu, neoliberální obrat v 90. letech 20. století. Pozornost práce je upřena především na Krkonoše jako hory, ve kterých byla založením národního parku nastolena řada obecnějších a pro následný vývoj charakteristických trendů.

Abstract

The thesis aims to describe the process of "inventing" mountains between the 60s of the 20th century and zero years of the 21st century on the example of Giant Mountains. In this process, the relationship of socialist, state-socialist and post-socialist society towards nature was formed; it is possible to trace how social and natural ecosystems interconnected and how they were devastated or, on the contrary, protected and reinforced. The ambition of the thesis is to show not only efforts to protect nature but also to describe relationships between human and nonhuman agents. The first part discusses the plans, visions and concepts defining the organising of nature in the mountains. The second part introduced some stories regarding tourism development and nature protection. The last third part contains broader arguments: the application of the post-colonial perspective, the application of Jason W. Moore's concept of "capitalist ecology", connecting nature's condition with the crisis of legitimacy of state socialism and the neoliberal turn in the 90s of the 20th century. The thesis focuses primarily on Giant Mountains as mountains which were founded as a national park, and due to that, many broader trends were established.

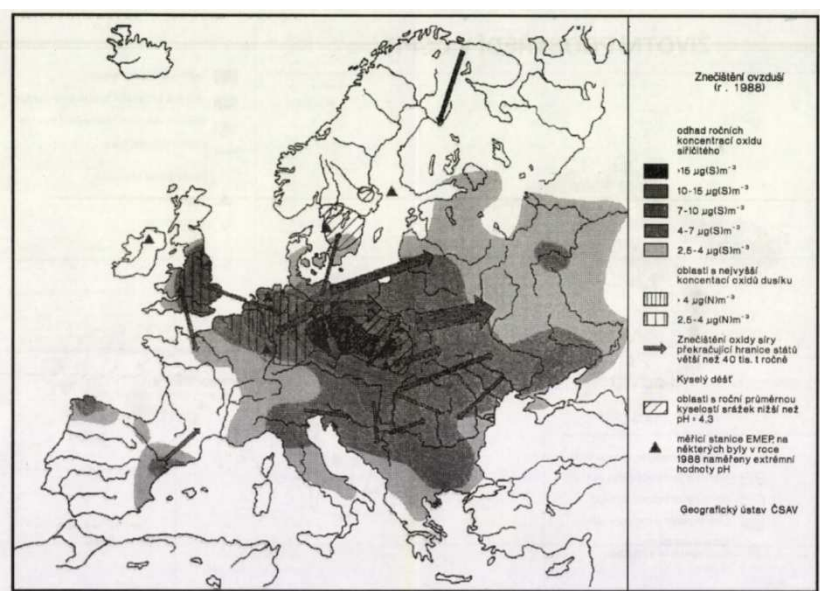
Obsah

1.	Úvod	7
1.1.	Badatelské pole	8
1.2.	Badatelská pozice	11
1.3.	Badatelské otázky a struktura práce	15
2.	Organizování hor	16
2.1.	Ambiciózní plány: Územní plán rajónu Krkonoš (1960)	17
2.1.1.	Funkce Krkonoš	18
2.1.2.	Vodohospodářská funkce	18
2.1.3.	Přírodovědně-badatelská funkce	20
2.1.4.	Rekreačně-sportovní a výchovná funkce	22
2.1.5.	Ekonomická funkce	25
2.2.	Hory pro 7 milionů: Územní plán oblasti Krkonoš (1975)	26
2.2.1.	Hory pracujícím	26
2.2.2.	Meze Krkonoš	28
2.2.3.	Aktivní ochrana přírody	29
2.3.	Post-socialistické a neoliberální plánování (1991 a 2005)	30
2.3.1.	Ochrana přírody nejvyšší prioritou	31
2.3.2.	Neoliberální plánování	32
2.4.	Organizovat hory v modernitě	34
2.4.1.	Komplexní rozvoj nekomplexních funkcí	34
2.4.2.	Techniky organizování: socialistické plánování a demokratická volná ruka	36
2.4.3.	(Ne)postradatelnost organizování hor	37
3.	Utváření hor: tři příběhy Krkonoš	40
3.1.	Lyžařský areál v Modrém dole: příběh o ochraně přírody pomocí vědy	40
3.1.1.	Plány na výstavbu	41
3.1.2.	Protiargument vědy	43
3.1.3.	Věda jako zástupce zájmů ekosystémů	44
3.2.	Kalamity: příběh o vzdoru lesů	44
3.2.1.	Biologická asanace krajiny	45
3.2.2.	Obaleč modřínový a imise	47
3.2.3.	Reakce na kolaps krkonošské sítě života	50
3.2.4.	Ochrana lesních procesů	52
3.2.5.	Vzdor krkonošských lesů	54
3.3.	Apartmány na Horních Mísečkách: příběh o komodifikaci hor	55

3.3.1.	Selhání institucionálních mechanismů	56
3.3.2.	Debata o výstavbě na Horních Mísečkách.....	58
3.3.3.	Kritika Správy KRNAP	58
3.3.4.	Obavy o narušení unikátní přírody a krajiny	60
3.3.5.	Kritika soukromých investičních zájmů	61
3.3.6.	Příběh komodifikace hor	62
4.	Myslet hory.....	66
4.1.	Tvorba a ochrana hor pro člověka	66
4.1.1.	Vědecko-technická revoluce.....	67
4.1.2.	Technokratická deziluze	70
4.1.3.	Místo tvorby péče	71
4.2.	Přírodu je třeba rozvinout	72
4.2.1.	Prostředí pro člověka	72
4.2.2.	Z prostředí se stává aktér	73
4.2.3.	Prostředí pro kapitál?.....	76
5.	Závěr: Vynalézání Krkonoš napříč dvěma režimy	79
5.1.	Organizování hor	79
5.2.	Role vědy	80
5.3.	Kontinuity a diskontinuity	82
5.4.	Konfliktní budoucnost Krkonoš?.....	83
	Epilog	85
6.	Prameny a literatura.....	88
6.1.	Obrazové materiály.....	88
6.2.	Prameny	90
6.2.1.	Archivní prameny	90
6.2.2.	Publikované prameny	90
6.3.	Elektronické zdroje.....	92
6.4.	Periodika.....	92
6.5.	Literatura	93

1. Úvod

Krkonoše se na začátku 90. let minulého století nacházely takřka ve středu průmyslového znečištění z elektráren a výrobních provozů v Československu, Polsku a Německu.¹ Spalování hnědého uhlí pohánělo v 70. a 80. letech stroje ve velkých továrnách a vytápělo statisíce domácností; zdálo se, že fosilní energetika může být motorem socialistického hospodářství, které mělo výrobní základ v těžkém průmyslu. Hospodářské plány slibovaly také nárůst výroby spotřebního zboží a neustálé zvyšování životní úrovně obyvatel. Odvrácenou stranou tohoto ekonomického růstu však byly zásadní ekologické problémy, především znečištění ovzduší, ale i kontaminace vody v krajině a lesy umírající působením tzv. kyselých dešťů. Rozvoj specifického způsobu výroby a organizování společnosti vyvíjel silný civilizační tlak, a to jak na zvířata, rostliny, životní prostředí, celý ekosystém, tak zpětně i na zdraví jednotlivců a celé společnost. Krkonoše byly a do dnes jsou místem, kde lze stopy tohoto tlaku pozorovat z první ruky; tlak v mnoha podobách a formách dopadá a dopadal na krkonošské ekosystémy, krajinu a její obyvatele. A to ať už jde o lidi, zvířata nebo rostliny a jejich často propojené ekosystémy.

Obrázek 1 Znečištění ovzduší (r. 1988). JULÁKOVÁ, Jiřina. Zpráva o stavu životního prostředí v ČSFR. Praha: Vesmír, 1991.

Krkonoše tak byly pokraji kolapsu. Půda se stávala stále kyselejší, toxické látky trávily stromy, lesní porosty se staly náchylnější ke škůdcům a silným větrům, stále intenzivnější výstavba v centru horské oblasti otevřela hory rostoucímu počtu návštěvníků a tak jen posílila negativní vlivy dopadající na Krkonoše. V 80. letech došlo k prvním významným krokům směrem k zmírnění vážné situace, přesto ale emisní zatížení a intenzivní výstavba i nadále zhoršovaly stav životního prostředí v Krkonoších. Změnu emisní situace přinesla až opatření z 90. let, kdy došlo k odsíření elektráren a zavření nebo přesunutí takových průmyslových provozů, které byly z hlediska ekologie nejvíc problematické. Rovněž se v mnoha směrech změnil způsob managementu ochrany přírody a i způsoby, jakými se zachází s krajinou.

Civilizační tlak tak sice zeslábl, ale přesto i nadále zásadním způsobem proměňoval a dodnes proměňuje podobu Krkonoš. Počet návštěvníků se rok od roku zvětšuje a turistický průmysl zabírá stále

¹ Viz obrázek 1.

větší díl unikátního horského prostředí. Nejde tak jen o emise síry nebo neukázněné turisty; civilizační tlak vyplývá z podstaty moderních socio-ekonomických systémů, a to ať už jde o ten před rokem 1989, tak ten, který je budován od 90. let 20. století. Státní socialismus, postsocialismus i liberální kapitalismu počátku 21. století necitlivě využívaly a využívají Krkonoše a plně je „zapojily“ do ekonomického procesu výroby a spotřeby. Pokud tak již od středověku pronikali lidé do hor a budovali zde svá hospodářství, tak v 20. století pronikaly do hor státní instituce, průmyslové podniky, investoři a začaly hory měnit a používat ke svým účelům.

Krkonoše v tom nebyly samy. V poválečném období se z celých geologických jednotek, rozsáhlých ekosystémů nebo vodních toků stávaly součástí výrobního procesu. Uhelné pánve na Ostravsku a Mostecku vytěžili horníci a dobyté uhlí se spálilo v elektrárnách. Močály a rozvětvené vodní toky byly rozsáhlými melioračními zásahy přeměněny na zemědělskou půdu. Na řekách od Vltavy pod Dunaj vyrostly obrovské betonové přehrady s vodními turbínami a čerpadly, jež dodávají energii a vodu do domácností. Krkonoše měly plnit poslání rekreační základny, jakési přírodní ozdravovny pod širým nebem, která by „posilovala zdraví pracujících“. Každý víkend v zimě jezdily rekreační autobusy z celých severních Čech do Krkonoš. A je tomu tak i dnes, kdy miliony turistů celoročně využívají „služeb“ horské přírody a nacházejí v ní odpočinek nebo rozptýlení.

Tak tomu ale nebylo vždy. Život v Krkonoších 18. nebo 19. století spočíval mnohem spíše v lokální produkci a spotřebě v rámci chalupního hospodářství, těžbě dřeva pro lehký průmysl v horských údolích nebo v blízkosti hor. V jistém slova smyslu tak musely být moderní Krkonoše „vynalezeny“ po druhé světové válce. Nejde o vynalézání ve smyslu objevování nějakého převratného vynálezu nebo sestrojení nové technologie. Jde spíše o „vynalézání“ nových způsobů, jak s horami zacházet, jaké aktivity je v nich možné rozvíjet nebo nacházení dosud neznámých perspektiv a chápání toho, co hory jsou. V procesu vynalézání se měnil životní styl, objevovaly se nové způsoby trávení volného času a s tím související proměna podnikání, zakládaly se různé spolky, stát zakládal instituce a obecně se měnil vztah k přírodě i k horám.

Rozsah změn, kterými si Krkonoše v posledních desetiletích prošly, vystoupí do popředí, pokud budeme zkoumat vztahy mezi jednotlivými součástmi Krkonoš a něco, co můžeme nazvat jejich celkem. Viděno touto optikou došlo v posledních několika desetiletích k rozsáhlé proměně toho, co můžeme nazvat *krkonošskou sítí života*; tedy jakési komplexní sítě milionů druhových, mezidruhových, ekosystémových, ale i společenských vztahů a přírodních i společenských mechanismů, skrze které jsou vyměňovány látky a informace. Krkonoše v minulosti byly a dodnes jsou domovem nepřehledného počtu zvířat, rostlin a unikátních ekosystémů, stejně tak jako jsou po stovky let člověkem obhospodařovanou kulturní krajinou. Nejde tak jen o několik kamenných vrcholů a ani jen o jednotlivé lesy nebo lyžařská střediska; jde spíše o komplexní, měnící se a vyvíjející útvar, pro který se vžil název Krkonoše. V této práci se pokusím zachytit alespoň část této významné proměny spočívající ve „vynalézání Krkonoš“.

1.1. Badatelské pole

Podle německé historičky Bianky Hoenig „*režimy Sovětského svazu a jeho východoevropských satelitů konstruovaly svou identitu kolem transformace člověka, společnosti a životního prostředí*.“² Ne jinak tomu bylo i v socialistickém Československu. Po roce 1945 byl všudypřítomný budovatelský étos a příslib nových, lepších pořádků, které měly nahradit vleklé období krizí 30. a 40. let. Naděje na vybudování kvalitativně lepších podmínek k životu se týkala všech odvětví společenského, kulturního a ekonomického života v Československu. Jednou z otázek, které v rámci snah o všeobecné zlepšení poměrů v Československu vstaly, bylo: co si počít s pohraničím?

² HOENIG, Bianca. Nature into a Socialist Landscape? The Sase of the Polish Tatra Mountains after 1945. In: *National Identities*. Roč. 16, č. 3. Routledge, 2014. Str. 253.

Pohraniční pohoří byla oblastmi s mnoha specifiky. Odlehlost, slabá infrastruktura a důsledky nuceného přesídlení velké části tehdy domácího a zakořeněného obyvatelstva ztěžovaly pokusy poválečného režimu o vládu nad kdysi prosperujícím, z velké části německým pohraničím. Realita vysídlení stěžovala nábor nových, kvalifikovaných i nekvalifikovaných sil do zemědělství i průmyslu, tváře kdysi česko-německých měst se radikálně proměňovaly a do již tak složitých podmínek přicházelo po tisících nové obyvatelstvo. Pohraničí bylo na konci 40. a v 50. letech ve víru změn; z dříve „německého“ prostoru bylo nutné vytvořit prostor nový.³

Jak upozorňuje Stanislav Holubec, z perspektivy českého nacionalismu znamenaly Krkonoše něco zcela jiného, než z perspektivy německé.⁴ Sněžka/Schneekoppe neměla před založením národního parku tak výsostné postavení v „národní ikonografii“ jako jiné hory: například Říp nebo Blaník. Důvodem bylo, že se nacházela na hranicích Pruska a Rakouska-Uherska, hluboko v německojazyčném území.⁵ Podle Holubce byla tato část Krkonoš z pruské strany vnímána jako „apolitická turistická destinace“. Pro český nacionalismus byly ale „nejvyšší hory v Čechách“ místem, o který se vedl národnostní střet. V překotných změnách, které přinesla 1. polovina 20. století se tak měnily významy toho, co Krkonoše vlastně znamenají.

Jednou z cest, jak integrovat pohraniční oblasti do širší struktury československého státu a společnosti byl rozvoj turistiky a ochrany unikátních ekosystémů pohraničního území. Již dříve zakořenila v pohraničních horách tradice turistiky a tzv. *konzervace přírody* sahající hluboko do 19. století. Následující desetiletí se nesla v duchu zakládání institucí, spolků a postupného osvojování horského prostoru skrze, jak upozorňuje Stanislav Holubec, národnostní zápasy o jednotlivé horské lokality a významná kulturní nebo paměťová místa.⁶

Velký zlom pro celou oblast znamenal rok 1952. Tehdejší ministerstvo školství, věd a umění zveřejnilo záměr o zřízení Krkonošského přírodního parku. S příchodem zásadních změn v charakteru hospodářství v průběhu tzv. „dlouhých 30. let“, zejména po pozemkové reformě a zestátnění průmyslu, začala vláda spolu s institucemi jako například ROH rozvíjet rekreační a sportovní infrastrukturu. Vedle toho se formoval i nový „socialistický“ způsob trávení volného času na podnikových nebo odborových rekreacích, které si mohlo se zrychlujícím se rozvojem kapacit cestovního ruchu dovolit stále více obyvatel Československa.⁷ Klíčovým impulzem pak bylo uzákonění pětidenního pracovního týdne na konci 60. let.⁸ Vhodné podmínky pro takový čas měla zajistit ochrana přírodního bohatství a vzhledu krajiny, tedy hodnot sloužících podle zákona č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody primárně „*k poučení, osvěžení a péči o zdraví našeho lidu a tím k dalšímu vzestupu jeho hmotné a kulturní úrovně.*“⁹ Krkonošské vrcholy a hluboká údolí, kdysi centra národnostních zápasů a konzervátorských snah, měla sloužit „pracujícímu lidu“.

V těchto podmínkách vznikl v roce 1963 Krkonošský národní park (KRNAP). První český národní park a po Tatranském národním parku druhý československý dostal za od vlády úkol „*vytvářet příznivé podmínky a vhodné prostředí k upevňování zdraví pracujících, jejich zotavení a vzdělání tím, že bude*

³ Viz SPURNÝ, Matěj. *Nejsou jako my: česká společnost a menšiny v pohraničí (1945-1960)*. Praha: Antikomplex, 2011. Rovněž TOPINKA, Jiří. Zapomenutý kraj: české pohraničí 1948-1960 a takzvaná akce dosídlení. In: *Soudobé dějiny*, roč. 13, č. 3-4. 2005

⁴ HOLUBEC, Stanislav. České a polské Krkonoše 1945–1963: Mezi ochranou přírody a modernizací. In: *Český časopis historický*. Roč. 120, č. 3/4. Praha: Akademie Věd České republiky, Historický Ústav, 2022. Str. 777-833.

⁵ Viz MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. Praha: Havran, 2006.

⁶ Viz HOLUBEC, Stanislav. Between the Czech Krkonoše and the German Riesengebirge: Nationalism and Tourism in the Giant Mountains, 1880s-1930s. *Nationalities papers*. New York: Cambridge Univ Press, 2021.

⁷ Viz KRATINOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948-1968*. Praha: Academia, 2014.

⁸ Vyhláška č. 63/1968 Sb. ministerstva práce a sociálních věcí o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem.

⁹ Zákona č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody.

zachovávána, obnovována, všestranně chráněna a zvelebována krkonošská příroda se svým bohatstvím a krajinnými krásami.¹⁰ Tento úkol připadl první zakladatelské generaci pracovníků Správy KRNAP. Za takřka 50 let se z odlehle horské oblasti s jen základní hospodářskou a turistickou infrastrukturou dokázaly investice a organizační úsilí proměnit odlehle hory na jednu z nejnavštěvovanějších přírodních turistických destinací ve střední Evropě s téměř 4 miliony návštěvníky, kteří tu za rok stráví 12 milionů návštěvních dní.¹¹

Krkonoše však patří k spíše menším horám a při jejich srovnání s tak rozsáhlými velehorami, jakými jsou například Alpy, dosahují Krkonoše velikosti takřka jednoho menšího alpského hřebene. Již samotný výškový rozptyl Krkonoš od 400 po 1 603 m n. m. je ve srovnání s alpským Mont Blancem vysokým 4 808 m n. m. nebo tatranským Gerlachovským štítem s výškou 2654 m n. m. stěží srovnatelný.

I přes svou menší výšku a rozlohu jsou Krkonoše unikátním přírodním a krajinným celkem. Břidlicovo-žulové masivy tvarovaly čtvrtohorní ledovce, čímž vznikly mnohé ledovcové kary, morény nebo ledovcová jezera. V Krkonoších pramení Labe, Úpa, Jizera, na polské straně řeka Kamienna nebo Wzrosówka a na úbočí hor se nacházejí vysoké vodopády. Čtyři výškové vegetační stupně včetně subalpínského a alpínského v nejvyšších partiích Krkonoš umožňují rozmanitost jak krajiny (arkt-alpínská tundra podobná severským oblastem Evropy, ale i kulturní krajina luk určených k pastvě dobytka nebo hospodářské převážně smrkové lesy), tak druhovou (mnohdy spřízněnou s alpínskými druhy); v Krkonoších žije něco kolem 1 300 druhů cévnatých rostlin a téměř 300 druhů obratlovců, často endemických. Mezi nejvýznamnější ekosystémy patří listnaté, smíšené a horské smrkové lesy, porosty kleče, květnaté horské louky, severské smilkové louky, alpínské vyfoukávané trávníky, křivolesy a alpínské nivy na lavinových drahách, hřebenová severská rašeliniště.¹²

V současnosti je na území Krkonoš, jak na české, tak polské straně, vyhlášen národní park. KRNAP je zapsán do světové organizace chráněných oblastí IUCN a podléhá mezinárodnímu hodnocení úrovně ochrany přírody. Ochrana přírody je v něm rozdělena do čtyř zón: zóna přírodní – 7 327,6 ha, zóna přírodě blízká – 8 106,8 ha, zóna soustředěné péče – 20 702,3 ha a zónu kulturní krajiny – 183,7 ha. Na těchto územích má Správa KRNAP na starosti jak management ochrany přírody, tak hospodaření, cestovního ruchu nebo územního plánování. Žije zde rovněž kolem 27 000 stálých obyvatel. Podle Ročenky Správy KRNAP z roku 2021 se na území horské části Krkonoš nachází přibližně 6 000 trvale obydlených nebo rekreačních objektů. Na obce a turistické uzly je navázána rozsáhlá síť turistických cest, která jen na české straně Krkonoš má celkovou délku přibližně 700 km. Podle Správy KRNAP je v Krkonoších v provozu cca 400 lyžařských vleků a lanovek a přibližně stejný počet sjezdových tratí a lyžařských svahů.¹³

Krkonoše tak nejsou jen místem na mapě, ale unikátním výtvozem geologických, biologických i společenských sil. Badatelským polem této práce jsou však Krkonoše jen v úzkém výseku své dlouhé historie. Jak už bylo naznačeno výše, hory si v minulých stoletích prošly mnoha událostmi a ovlivnila je řada společenských procesů, na jejichž konci jsou Krkonoše takové, jaké je známe dnes. Mám za to, že klíčovým obdobím pro poznání stávající podoby Krkonoš je období mezi 60. lety 20. století a první desetiletí 21. století. Na jedné straně tak badatelské pole časově ohraničuje vznik Krkonošského národního parku jako instituce, která má reprezentovat hory jako takové, ale i specifický přírodně-sociální projekt tehdejší československé politické reprezentace. Na druhé straně je milníkem rok 2010. Vstupem České republiky do Evropské unie v roce 2004 se uskály některé změny v institucionálním fungování Krkonošského národního parku, jako například zavádění soustav Natura

¹⁰ Nařízení vlády č. 41/1963 Sb. o zřízení Krkonošského národního parku.

¹¹ Viz DRAHNÝ, Radek, ed. *Ročenka 2021*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2022. Rovněž BAŠTA, Jiří a ŠTURSA, Jan. *50 let Krkonošského národního parku*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2013.

¹² Viz FLOUSEK, Jiří, ed. *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007.

¹³ DRAHNÝ, Radek, ed. *Ročenka 2021*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2022. Str. 3-4.

2000 a změnilly se i celostátní podmínky ochrany přírody; přísnější emisní limity, zavádění ekologických politik, atd. Změny vyvrcholily i přijetím nového *Plánu péče* o Krkonošský národní park a jeho ochranné pásmo v roce 2010, který vychází z padesátileté zkušenosti s existencí národního parku a stanovuje zásady péče o ekosystémy a krajinu parku do budoucna.

Badatelské pole tak sice je vymezeno pomocí historie Správy KRNAP, ale v samotné práci se pokusím přesáhnout institucionální pohled a nabídnout specifické environmentální dějiny nejen samotné instituce, ale i hor a jejich širokého kontextu.

1.2. Badatelská pozice

Problematika Krkonošského národního parku či spíše toho, co jej tvoří a čemu dává park institucionální zaštitění, by mohla být nahlížena z mnoha perspektiv. Pozice této práce se snaží o perspektivu historickou, což vzhledem k mnohostranné unikátnosti Krkonoš spolu nese riziko, že historizující práce nebude schopna zachytit všechny geologické, biologické, meteorologické nebo ekologické souvislosti a nutně narazí na materiál, kterému není schopna porozumět. S tímto rizikem pracuji dvěma způsoby; jednak tím, že se do práce snažím zapojit publikace z oblasti environmentálních studií, a to především knihy *Aplikovaná ekologie* Jana a Jaroslavy Frouzových, *Příroda, nebo člověk?: služby ekosystémů* profesora Lubomíra Nátra a další odborné publikace, často vybrané z nejnovější produkce Správy KRNAP.¹⁴ Zároveň s tím se však snažím o takové vybudování samotné historické pozice, aby nebyla jen biologickým, geologickým nebo ekosystémovým rozbohem minulých událostí, ale aby sama nabídla takové postřehy a závěry, které mohou specifickým způsobem doplnit mozaiku našeho povědomí o Krkonoších.

Základním rámcem práce je subdisciplína historie označovaná jako *environmentální historie*. Na zcela základní úrovni jde tuto subdisciplínu vnímat jen jako tu část výzkumu minulosti, který se zabývá „přírodou“, krajinou, různými druhy živočichů nebo rostlin a rovněž pak i výzkumem geologických období. Environmentální dějiny však jde definovat i jinak než zaměřením na určitá témata odlišná od jiných subdisciplín historie jakými jsou například politické dějiny, dějiny každodennosti, sociální dějiny nebo hospodářské dějiny. A to například skrze použití specifické environmentálně-historické perspektivy, skrze kterou minulost zkoumáme. Práce se tak snaží zařadit do tradice environmentálních dějin, která staví na specifickém způsobu nazírání minulosti a která se v posledních letech vyvíjí v prostředí české historiografie. Jde například o práce Matěje Spurného o severočeském městě Most nebo o expertních kořenech ekologické vědy v Československu, Jiřího Janáče o vodě, vyjednávání kanálu Dunaj-Odra-Lave nebo o „Velkém stalinském plánu přetvoření přírody“.¹⁵

Environmentálně-historická perspektiva této práce vychází z několika základních premis: (1) význam toho, co Krkonoše jsou, se v průběhu sledovaného období zásadním způsobem měnil – tento proces změn nazývám *vynalézáním*. (2) Pro analýzu historie Krkonoš je neudržitelná dichotomie mezi člověkem a přírodou. Místo ní je nutné vnímat různé aktéry, ať už jde o aktéry lidské nebo mimo-lidské,

¹⁴ Viz FROUZ, Jan a Jaroslava FROUZOVÁ. *Aplikovaná ekologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021. Rovněž NÁTR, Lubomír. *Příroda, nebo člověk?: služby ekosystémů*. Praha: Karolinum, 2011.

¹⁵ Viz SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti: Laborať socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016, SPURNÝ, Matěj. *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975-1995)*. In: GJURIČOVÁ, Adéla, Václav RAMEŠ, Petr ROUBAL, Matěj SPURNÝ, Tomáš VILÍMEK a Michal KOPEČEK. *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo, 2019. Str. 267-313. Práce Jiřího Janáče JANÁČ, Jiří. *European Coasts of Bohemia: Negotiating the Danube-Oder-Elbe Canal in a Troubled Twentieth Century*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012 a rovněž pak kniha, na které Jiří Janáč spolupracoval s Doubravkou Olšákovou. Viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka a Jiří JANÁČ. *Kult jednoty: stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948-1964*. Praha: Academia, 2018.

jako součásti *sítě života* Krkonoš, ve které jednají a kterou svým jednáním tvoří. (3) To, kdo je aktér a v čem spočívá jeho aktérství se může zásadním způsobem lišit.

(1) První premisa o *vynalézání Krkonoš* je inspirována knihou Marii Todorovy *Imagining Balkans*. Todorova zde popisuje způsob, jakým byla *vynalézána*, nebo *vymyšlena* a rozšiřována představa Balkánu, jako specifického regionu, s charakteristickými rysy chování obyvatel, ale i národů a států.¹⁶ Mám za to, že soubor představ toho, co jsou a co znamenají Krkonoše, se v období 2. poloviny 20. století zásadním způsobem proměnil. Odlehlou oblast Krkonoš, obývanou převážně německy mluvícím obyvatelstvem, nahradily ambiciózní projekty poválečného československého státu. Výsledkem je pak dnešní obraz Krkonoš, jako území cenných přírodních hodnot, které je nutné chránit a zároveň rozsáhlého centra sportovní a turistické rekreace.

Pojem vynalézání přitom neoznačuje sestavení nového technického zařízení nebo objev nějaký jiný vědecký objev. Mnohem spíše jde o pojem, který rozšiřuje to, co britský historik Eric Hobsbawm nazýval *inventing traditions*. Hobsbawm totiž chtěl upozornit na to, že různé tradice, zvyklosti a morální normy nebyly se společnostmi, které se podle nich řídily, přítomny od nepaměti, nýbrž že byly postupně „vynalézány“ a opakovaním osvojovány.¹⁷ Stejně tak jsme si i my zvykli na specifické pojmání Krkonoš; jsou s nimi spojeny různé aktivity, estetické vjemy a můžeme dokonce i tvrdit, že máme od hor jistá očekávání.

Perspektivu vynalézání Krkonoš rovněž vnímám jako pokus o smazání dělení na *přírodní historii* a *lidskou historii*. Doposud byly jiné než lidské bytosti vnímány jen jako tvůrci prostředí nebo scény, na které se lidské dějiny odehrávají. Ukazuje se ale, že prostředí nebo spíše mimolidské aktéry nelze ve vyprávění dějin opomíjet. Pokud totiž přijmeme to, že je opodstatněné striktní dělení mezi člověkem a přírodou, tak musíme do vyprávění dějin zahrnout celou škálu dalších aktérů a poměrů mezi nimi. Současná klimatická krize to ukazuje velmi naléhavě: na omezené planetě s omezenými zdroji neexistuje již žádné „mimo“, žádné místo, kam můžeme odkládat odpad nebo vypouštět škodliviny. Dopady lidské činnosti budou již vždy dopadat na všechny obyvatele planety.¹⁸

(2) Druhá premisa vychází z otázky, co zkoumáme a co můžeme zkoumat, pokud se zaměříme na Krkonoše. Jistě by šlo vést analytický řez pomocí schématického dělení člověk vs. příroda. Z takového schématického přístupu by však šlo vyvodit jen další schématický závěr, a to ať už ten pesimistický: lidská společnost vykořisťovala přírodu Krkonoš, nebo optimistický: lidé dostatečně chránili přírodu Krkonoš. Takové obecné kategorie však nedovolují hlubší analýzu a zodpovězení otázek po tom, co a kým mělo být vykořisťováno nebo naopak chráněno.

Mnohem zajímavější přístup nabízí environmentální historik Jasona W. Moora. Místo klasické dichotomie mezi přírodou a člověkem Moore k analýze používá pojem *sítě života* (*web of life*). Tato síť je v Moorově chápání soustavně (spolu)utvářena lidskými i mimo-lidskými bytostmi, ekosystémy a ekosystémovými vztahy a obecně všemi činiteli, kteří se nějakým způsobem podílejí na existenci života. Dualistické vidění sice podle Moora může nabídnout půdu pro odhalení toho, co *modernita* „udělala“ přírodě, ale neodkryje podstatné vztahy, které do dělení člověk vs. příroda nezapadají a které produkují „rozmanitá uspořádání člověka v přírodě, organismů a ekosystémů, koloběhu půdy, vody a vzduchu.“ Podle Moora „je historie v tomto smyslu historií dvojitého zvnitřnění: člověka-v-přírodě a přírody-v-člověku.“¹⁹ Do sítě života tak mohou patřit jak jednotliví lidé, tak i lidské instituce a jejich státy, stejně pak i rostliny, stromy, hmyz, zvířata, řeky, hory, oceánské proudy, klimatické systémy jako například

¹⁶ Viz TODOROVA, Mariia Nikolaeva. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press, 2009.

¹⁷ Viz HOBSBAWM, Eric J. a Terence O. RANGER. *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

¹⁸ Viz CHAKRABARTY, Dipesh. The Climate of History: Four Theses. In: *Critical Inquiry*. Chicago: The University of Chicago Press, 2009, Roč. 35, č. 2.

¹⁹ MOORE, Jason W. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. London: Verso, 2015. Str. 8.

monzuny. Pojem sítě života umožňuje nahlédnout stále větší moc industriální civilizace a zároveň nepropadat romantizující představě o jakési původní, neměnicí se přírodě.

Moore ve své pozici vychází z debaty, která se již několik let vede v prostředí environmentální historie; debata o *antropocénu*. Podle teoretiků antropocénu je lidská aktivita na Zemi již tak intenzivní, že se mění geologické podmínky života na planetě. Člověk a jeho civilizace se tak stává geologickou silou a vytváří nové období: antropocén.²⁰ Jde o pojem relativně nový, používaný od 80. let minulého století v prostředí přírodních věd a označuje období, kdy činnost lidské civilizace narušila stabilní klimatické podmínky Holocénu. Teorie o antropocénu tak úzce souvisí s rozpoznáním klimatických změn a s výzkumem nastávající klimatické krize vyvolané především vypouštěním skleníkových plynů a spojené s úbytkem celoplanetární biodiverzity. Jednoduše si lze antropocén představit jako období, kdy už není možné odhazovat věci „pryč“ nebo je odsunout a tvářit se, že neexistují. Následky naší činnosti jsou tak s námi neoddělitelně spjaty a nelze od nich utéct.²¹

Je ale antropocén přesné označení? Moorova odpověď by byla, že nikoliv; upozorňuje na fakt, že geologické změny nepřišly se samotnou existencí člověka nebo jeho civilizace: obecně pojímaný *anthropos* (člověk) zkrátka nemohl sám započít dalekosáhlé změny v geologických podmínkách planety, které by představovaly tak zásadní zlom. Proti pojmu antropocén Moore nabízí pojem *kapitalocén*.²² Pokud totiž mluvíme o antropocénu v souvislosti se současnou klimatickou krizí, vypouštěním oxidu uhličitého a dalších skleníkových plynů do atmosféry, proměnami celých ekosystémů tak, aby sloužily potřebám člověka, chemickém znečištění, atd. nemůžeme pominout fakt, že tento dalekosáhlý vliv přišel společně s revolučními změnami ve výrobním procesu, které můžeme spojit s rozvojem kapitalismu založeného na fosilních palivech v 19. a 20. století.²³ Lze samozřejmě uvažovat i o dřívějších dalekosáhlých zásazích do geologických a biologických podmínek celých regionů; jedním z příkladů by mohla být monumentální práce Fernanda Braudela o proměně Středomoří v době panování francouzského krále Filipa II.²⁴ Přesto považuji Moorovu pozici za přesvědčivější. Je zavádějící tvrdit, že obecně vnímaný „člověk“ – chápaný jako souhrn všech lidských bytostí – spustil klimatickou krizi. Nelze zkrátka v dopadech na stav klimatu srovnávat aktivity afrického pastevce nebo indické dělnice a aktivity obyvatel globálního Severu. Místo kategorie člověk tak Moore používá pojem kapitalismu. Umožní to tak Moorovi odkrývat konkrétní socio-ekonomické struktury a jejich principy, které za klimatickou krizí stojí; lépe pak lze zachytit podíl konkrétních institucí, jako například státu nebo korporací, na změnách klimatu.

Moore nevnímá kapitalismus jen jako hospodářský systém. Podle něj jde spíše o „způsob organizování přírody“, který vytváří nové ekosystémové podmínky pro život tím, že zapojuje přírodu do práce, využívá ji k tomu, aby „pracovala“ čím dál tím více“ a vytvářela tak hodnotu a možnost akumulovat bohatství. Zároveň Moore upozorňuje na to, že i sama „příroda“ utváří kapitalismus tím, že pod jeho tlakem kolabuje, nepracuje tak tvrdě a vystavuje mu limity. Nejde tak o situaci, kdy by kapitalismus vládl přírodě, ale spíše o situaci, kdy korporace, těžaři, státní aktéři a další spolu

²⁰ Viz POKORNÝ, Petr a David STORCH. *Antropocén*. Praha: Academia, 2020. Nebo THOMAS, Julia Adeney, WILLIAMS, Mark a ZALASIEWICZ, J. A. *The Anthropocene: a Multidisciplinary Approach*. Cambridge: Polity, 2020.

²¹ Viz CHANDLER, David, Kevin GROVE a Stephanie WAKEFIELD. *Resilience in the Anthropocene: Governance and Politics at the End of the World*. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020.

²² Viz MOORE, Jason W., Christian PARENTI, Eileen CRIST, Justin MCBRIEN, Donna Jeanne HARAWAY, Elmar ALTVATER a Daniel HARTLEY. *Anthropocene or Capitalocene?: Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. Oakland, CA: PM Press, 2016.

²³ Viz MALM, Andreas. *Fossil Capital: The Rise of Steam-Power in the British Cotton Industry, c. 1825-1848, and the Roots of Global Warming*. Lund: Lund University, 2014.

²⁴ Viz BRAUDEL, Fernand. *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*. Berkeley: University of California Press, 1995.

s přírodními aktéry vytvářejí nové vztahy a nová propojení: společně tak tvoří již zmiňovanou síť života.²⁵

Perspektiva sítě života je pro předkládanou práci zcela zásadní. Pojem přírody Krkonoš nahrazuji pojmem *krkonošská síť života* v případech, kdy jde o označení celku Krkonoš s jeho lidskými i mimolidskými ekosystémy. Zároveň s tím ale Moorův pojem umožňuje rozšíření pole zvažovaných aktérů, kteří do vynalézání Krkonoš promlouvali a promlouvají. Krkonoše totiž nikdy netvořila jen Správa KRNAP, vládní komise nebo ministr životního prostředí; Krkonoše byly vždy utvářeny tisícerými interakcemi mezi faunou a florou, reliéfem, dopravní, sportovní a rekreační infrastrukturou, ochrannými spolky, developery a mnoha dalšími aktéry, které zkrátka nelze vměstnat do dvou schématických kategorií. Pokud je tak v citovaných materiálech uvedeno souhrnné označení „člověk“, tak se takové označení snažím zkonkretizovat a nahradit přesnějším.

(3) Třetí premisa vychází z vědomí rizika přílišného rozostření toho, co to znamená aktér a aktérství. Pokud totiž Moorův pojem sítě života rozšiřuje počet těch, jejichž jednání máme v historii Krkonoš brát v potaz, musíme začít vyhodnocovat i to, jakým způsobem jednotliví aktéři jednají a jaká jsou specifika jejich jednání. Les nebo populace divokých prasat zkrátka nikdy nebude jednat stejně, jako ředitel Správy KRNAP nebo návštěvníci národního parku.

K rozklíčování této otázky může pomoci perspektiva Bruno Latoura. Latour rozvíjel po celou svou akademickou kariéru *teorii sítě aktérů (actor-network theory)*, kterou se snažil analyzovat moderní vývoj vědy. V jedné ze svých posledních knih *Zpátky na zem* se snaží tuto teorii reinterpretovat tak, aby skrze ni bylo možné pochopit současnou situaci globální klimatické krize a jak můžeme roli aktérů této krize porozumět. Na jedné straně tak Latour definuje *galileovské objekty*, které stojí na představě Země jako planety-tělesa neodlišitelné od ostatních planet a těles. Jde o redukci, která připomíná pohled jakéhosi nezávislého pozorovatele na planetu Zemi z daleké hvězdy, jako příklad uvádí Latour 8,6 světelných let vzdálenou hvězdu Sírius. Z tak velké vzdálenosti opravdu nejde vidět Zemi jinak, než jako jedno z nepřeberného moře vesmírných těles. Podle Latoura se tento vzdálený pohled ale prosadil nikoliv na Síriu, ale na Zemi; i ostatní objekty začaly být vědci, ekonomy a politiky nazírány „ze Síría“, tedy jako další nejedinečná tělesa. Vedle galileovských objektů ale přichází Latour s *lovelockovskými činiteli*.

„Hlavní nepochopení u zastánců věd o přírodě-jako-univerzu vyvolávala argumentace biochemiků, jako byl Lovelock, podle nějž je nutné považovat živé bytosti na Zemi za činitele, plně se podílející na procesu geneze chemických, a dokonce částečně i biologických podmínek na planetě. Jestliže složení vzduchu, který dýcháme, závisí na živých bytostech, atmosféra již není pouhým prostředím, do něhož jsou živé bytosti situovány nebo v němž se vyvíjejí, ale je částečně i výsledkem jejich jednání.“²⁶

Z tohoto přístupu k Zemi a tomu, co jí tvoří pak Latour vyvozuje i následující tvrzení:

„Vezmeme-li si jako vzor galileovské objekty, můžeme klidně vnímat přírodu jako ‚zdroj k vytěžení‘, ale s lovelockovskými činiteli je marné se takovými iluzemi konejšit: ti to činitelé totiž jednají, reagují – nejprve chemicky, biochemicky, geochemicky – a bylo by naivní věřit, že zůstanou inertní, ať už na ně bude vyvíjen jakýkoli tlak.“²⁷

Latourův pohled je globální, platný ale zůstává i v měřítkách Krkonoš. S prostorem obydleným mnoha ekosystémy, které na sobě často závisí a jsou spolu propojené nelze zacházet jako s netečným

²⁵ MOORE, Jason W. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. London: Verso, 2015. Str. 91-168.

²⁶ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem: jak se vyznat v politice Nového klimatického režimu*. Praha: Neklid, 2020. Str. 85-86.

²⁷ Ibid. Str. 73-101.

prostředím; jednání Správy KRNAP tak vyvolávalo reakce horských ekosystémů, které byly přinejmenším nepředvídatelné.

O aktérství mimo-lidských aktérů se v prostředí environmentálních dějin, a nejen v něm, intenzivně debatuje.²⁸ Pokud ale přistoupíme na to, že různé mimo-lidské entity se mohou stát aktéry, musíme blíže specifikovat, co se aktérstvím myslí. Na příkladu Krkonoš můžeme sledovat, že aktérství člověka se od aktérství lesních porostů může významně lišit. Zatímco člověk může své jednání kolektivně reflektovat, plánovat, dávat mu jistý směr, tak lesní ekosystém jedná daleko spíše skrze vzájemné chemicko-biologické reakce, například skrze vypouštění smoly při napadení lýkožroutem smrkovým. Jde tak přinejmenším o jakési dvoustupňové aktérství. Na jednom stupni chápou aktérství jako jednání, na druhém jde spíše o reaktivnost. Čím se oba stupně liší? Jednající aktér je oproti reagujícímu schopen začínat s něčím novým, jako kdyby „vlamoval“ do běhu věci a narušoval historický čas novým začátkem.²⁹ Reagování se oproti jednání řídí chemickými, biologickými, fyzikálními a obecně ekosystémovými zákonitostmi a mnohem spíše tak zpomaluje, nebo naopak urychluje již existující vývoj. Mám za to, že jednat a reagovat mohou jak lidští, tak i mimo-lidští aktéři, přesto nejde v otázce aktérství nezmínit, a příklad dějin Krkonoš to potvrzuje, že jednajícími jsou především lidé a jejich instituce, byť můžeme pozorovat i příklady, kdy byl jednajícím aktérem hmyz nebo například oxidy síry.

Vedle premis práce je nutné při definované badatelské pozici představit i principy, na kterých stojí struktura práce. Analýzu Krkonoš jsem rozdělil do tří částí: *organizování, utváření, myšlení hor*. V kapitole o organizování hor analyzuji územní plány Krkonoš, ve kterých se odráží to, jak státní instituce definovali hory, jejich hranice, to, co se v jejich prostoru může stavět a jaké činnosti provozovat. Plány jsou rovněž výpověďmi o tom, jak si jejich tvůrci představovali Krkonoše a jejich ideální stav. V kapitolách o utváření hor naopak sleduji to, jak byly představy o horách realizovány: popisují budování sportovně-rekreačních kapacit, zákroky, které měly zabránit kolapsu lesních ekosystémů nebo masivní investiční výstavbu v srdci hor. Myšlení hor propojuje obě zmíněné polohy a v příslušných kapitolách se snažím identifikovat jednotlivé centrální figury, kolem kterých se utvářelo vynalézání Krkonoš.

1.3. Badatelské otázky a struktura práce

Jakým způsobem organizovaly státní instituce prostor Krkonoš? Pokud jim tyto instituce přisuzovaly unikátní „přírodní hodnotu“, co tato hodnota znamenala, jak ji chtěli zodpovědné orgány chránit, k čemu měla být využívána a kdo z ní měl mít prospěch? Jakou roli měla v historii Krkonoš věda? Poskytovala spíše nástroje k jejich využívání nebo byla schopná účinně reprezentovat zájmy mimo-lidských aktérů a přispívat tak k jejich ochraně? Podle jakého ideologického klíče se vytvářely představy o Krkonoších? Jaké kontinuity lze sledovat v jednotlivých obdobích? Lišil se režim hor před rokem 1989 od toho, co následovalo? Lze mluvit na příkladu vztahu státního socialismu a Krkonoš o tom, že šlo o podobný vztah, který můžeme sledovat i ve vztazích různých ekosystémů a krajín a kapitalisticko-liberálních demokraciích? Nebyl společným jmenovatelem přístupu státního socialismu od 60. do konce 80. let a liberálního kapitalismu 90. let 20. století a přelomu 20. a 21. století imperativ růstu? To jsou jen některé z otázek, které chei na příkladu Krkonoš mezi 60. léty 20. století a počátku 21. století sledovat. Mám za to, že krkonošská síť života byla ve zmiňovaném období pomyslným jevištěm, na kterém můžeme pozorovat jak zcela konkrétní příběhy konkrétních aktérů, tak i dlouhodobé strukturální změny, kterými si prošla československá společnost, krajina a zdejší ekosystémy.

²⁸ Viz HARAWAY, Donna. A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. In: *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York; Routledge, 1991. Str. 149-181. Rovněž LIKAVČAN, Lukáš. Úvod do komparativní planetologie. Praha: Display, 2022.

²⁹ Viz ARENDT, Hannah. *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH, 2009. Str. 224-322.

Jednou z hlavních institucí určující dění v Krkonoších byl Krkonošský národní park. Výzkum dokumentů a pramenů Správy KRNAP tvoří kostru této práce. Ačkoliv se Krkonoše samotné skládají z mnoha aktérů, jejichž perspektiva by k „vynalézání“ poslání tohoto území přispěla mnoha postřehy, tak přesto je zřejmé, že právě park a jeho vedení měli na vynalézání Krkonoš klíčový podíl. Pracovníci správy byli u rozhodování na regionální i celostátní úrovni, rozhodovali o povolování staveb, pořádání závodů nebo zásazích proti lesním škůdcům. Park rovněž reprezentovali ve výborech a grémiích orgánů, které o budoucnosti Krkonoš rozhodovali na úrovni kraje nebo vlády. KRNAP se postupně stál neoddělitelnou součástí povědomí o Krkonoších a v jistém smyslu i jejich reprezentantem. Ambice práce jsou sice širší, než popsat 50 let historie Správy KRNAP, i tak ale hraje park v mém pokusu o uchopení „vynalézání“ Krkonoš ústřední roli.

Z obecnějšího hlediska můžeme tvrdit, že ochrana přírody platí jako jeden z ukazatelů přijatelnosti určitého socioekonomického režimu. Jak státní socialismus, tak polistopadový demokratický kapitalismus se snažili a snaží o ochranu životního prostředí a zajištění co nejkvalitnějších podmínek pro život člověka a společnosti. Ze stavu ekosystémů a krajiny, respektive z péče o některé z jejich potřeb, tak odvozují svoji legitimitu. Cílem této práce je ukázat na určité podobnosti mezi strategiemi obou režimů v tom, jak čerpat legitimitu ze stavu, ve kterém se nacházejí lesní porosty, ovzduší nebo chráněné druhy fauny a flory. Zároveň se chci zaměřit i na meze vstřícného přístupu k tomu, co moderní stát nazývá přírodou a pokusit se odhalit výrobní a energetické vztahy, které tento „vstřícný“ přístup zakládají.

Odpovídání na badatelské otázky jsem se rozhodl strukturovat do tří hlavních kapitol a jedné kapitoly závěrečné. Tři kapitoly věnované organizování, utváření a myšlení hor tvoří jádro práce a rovněž centrum badatelského výzkumu. Používám v nich jak archivní materiály (Správa Krkonošského národního parku, Národní archiv), tak i vydané monografie a publikace pamětníků a aktérů zapojených do vynalézání Krkonoš. V závěrečné kapitole prezentuji obecnější úvahy o vztahu mezi socioekonomickými systémy v Československu a České republice a ekosystémy a dalšími mimo-lidskými aktéry. Zabývám se v ní mimo jiné i kontinuitami sledovaných historických období a tehdy panující ideologií, která utvářela prostor možných „politik přírody“.

2. Organizování hor

Územní, investiční nebo rajónové plány, plány péče, generely výstavby a modernizace, nařízení vlád, komisí nebo národních výborů, zákony o národním parku; to všechno byly a jsou typy dokumentů, které úředně stvrzovaly snahu organizovat Krkonoše. Státní instituce napříč sledovaným obdobím prakticky vytvářely realitu Krkonoš; určovaly hranice hor, plánovaly rozvoj i péči o ekosystémy, stanovovaly ochranná pásma i oblasti, kde je možný intenzivní rozvoj infrastruktury volného času, instituce hlídaly dodržování přijatých pravidel, záměrů a zákonů a snažily se vyrovnat s postupnými i převratnými změnami ve vztazích ekosystémů a případně revidovat dříve přijaté dokumenty. Organizování hor státními institucemi tak mělo cíl ustanovit jednotný režim, nebo režimy, které by panovaly nad územím, které nyní známe pod názvem Krkonoše.

Návrhy plánů rozvoje krkonošského pohoří se objevovaly již ve 40. a 50. letech. Prvním komplexním zpracováním však byl až plán Státního ústavu rajónového plánování z roku 1960. Plán rajónu Krkonoš si vyžádala příprava na vládním nařízení o vyhlášení národního parku a určoval hlavní směry rozvoje parku. Plán schválila vláda v roce 1962, načež ministerstvo školství a kultury připravilo návrh vládního nařízení o zřízení parku. To bylo přijato v roce 1963. Společně pak nařízení vlády a rajónový plán vytvořily základ nejen pro vznik Krkonošského národního parku, ale i pro nové chápání toho, co Krkonoše vlastně jsou ve vztahu k lidem.

„Socialistickou“ vizi Krkonoš jednoznačně ovlivnilo to, co můžeme s Doubravkou Olšákovou a Jiřím Janáčem označit za „stalinský plán přetvoření přírody“.³⁰ Po celá 50. a 60. léta panovala na úrovni plánování přírodních rezervací víra ve schopnosti člověka přetvářet přírodu a využívat její „estetické hodnoty“ k prospěchu „pracujících“. Od toho se pak odvíjela i konstrukce pojmu *příroda*, který se odlišoval od předchozích „buržoazních“ přístupů a na jehož základě vznikaly nové praktiky ochrany přírody a především plány jejího rozvoje.

Než ale mohl samotný národní park vzniknout, proběhlo plánování a mapování, návrhy na rozmístění jednotlivých infrastruktur nebo rozložení jednotlivých stupňů a režimů ochrany, zkrátka to, co lze nazvat „organizováním hor“. Organizování tak bylo předpokladem pro významný rozvoj infrastruktury, lesnictví, vodohospodářství, rekreačního průmyslu nebo kapacit ochrany přírody v Krkonoších a skrze něj dosáhly společenské instituce, v čele s vládou, zásadní zvýšení kontroly nad celou oblastí. Organizování tak můžeme chápat i jako způsob přivlastnění, nebo dokonce „dobývání“ hor.³¹ Jason W. Moore upozorňuje na to, že samotné mapování je historicky spojeno s koloniální érou evropských impérií a bylo spojeno s „*monumentálním rozmachem komodifikace a přivlastňování uvnitř a mimo Evropu.*“³² Pokusy plánovat území tak nejsou jen pokusem o popis nebo zachycení reality, nýbrž umožňují, ba dokonce jsou nedílnou součástí moderního využití prostoru, budování infrastruktur, plánování dalšího rozvoje a utváření představ toho, jak mají být vztahy mezi lidskými i mimolidskými bytostmi v oblasti uspořádány. Moore upozorňuje, že „*praktiky standardizování, zjednodušování, mapování a kvalifikování jsou abstraktní společenské povahy [jsou to významy, které vytváří společnost – pozn. M. M.] a jejich těžištěm je zóna přivlastnění a určují to, co je komodita.*“³³ Organizování hor tak vedlo k tomu, že se z hor stává „komodita“; otevírají se „rozvoji“ a je jim přiřknuta role v materiálových, energetických a výrobních tocích ekonomiky, obecněji řečeno v systému výrobních

³⁰ Viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka a Jiří JANÁČ. *Kult jednoty: stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948-1964*. Praha: Academia, 2018.

³¹ „*Moderní mapa nejenže svět popisuje; je sama technologií dobývání,*“ tvrdí Patel s Moorem v knize *Dějiny světa na příkladu sedmi laciných věcí*, když popisují úsilí koloniálních zemí o rozšíření své moci na dosud nezmapované regiony, společnosti, ekosystémy. Viz PATEL, Raj a Jason W. MOORE. *Dějiny světa na příkladu sedmi laciných věcí: průvodce kapitalismem, přírodou a budoucností naší planety*. Praha: Neklid, 2020. Str. 84.

³² MOORE, Jason W. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. London: Verso, 2015. Str. 212.

³³ *Ibid.* 203.

vztahů. Mimolidské přírodní ekosystémy, kulturní krajina s jejími památkami a historickými vrstvami, zkrátka celkový prostor hor je tak díky organizování vtahován do lidské společnosti, jejího výrobního procesu. V případě hor zejména do procesu reprodukce pracovní síly v podobě rekreace, a to ať už v socialismu v podobě oblasti určené pro oddych pracujících nebo jako oblasti uvolněné pro konzumaci volného času na dovolené.

Samotné organizování území Krkonoš však nelze vnímat jen jako proces jdoucí od shora dolů. Plány vzniklé v období před rokem 1989 se sice vyznačovaly neporovnatelně větší snahou vše zorganizovat a naplánovat, než plány z doby po sametové revoluci, ale i tak musely plány reagovat například na mohutné disturbance lesních porostů, ústupy, nebo naopak návraty chráněných rostlin a živočichů, na rozšiřující se potřeby trvale žijících obyvatel, zájmy návštěvníků nebo investorů. Výstižnějším tvrzením tak je, že realita plánů soustavně soupeřila s realitou stavu ekosystémů, materiálových a energetických toků, s chováním zvířat, rostlin, reliéfu nebo místních obyvatel a turistů. Obě „reality“ se předháněly a musely na sebe reagovat.

Specifické postavení měly plány před rokem 1989 a po něm. Před sametovou revolucí byly plány přímo navázané na pětileté plány a hospodářství centrálního plánu. V jednotlivých plánech Krkonoš se tak počítalo s různými přesuny výrobních kapacit, přesným množstvím surovin, které se v té které pětiletce mohou spotřebovat na výstavbu sportovních zařízení nebo kolik dřeva musí Východočeské státní lesy dodat příslušnému podniku, aby byly splněny „cíle pětiletky“. Po sametové revoluci se význam územního plánování mění. Decentralizace státní správy, demokratické a neoliberální reformy, příchod soukromých podnikatelských subjektů jako významných spolutvůrců hor nastolil nad horami režim odlišný od centrálně plánovaného rozvoje krkonošské přírody. Z územního plánování se stala aréna nejrušnějších zájmů, ať už veřejných či soukromých, ekonomických nebo zájmů ochránců přírody. Plánování již neměly na starost centrální instituce, které by dostávaly zadání od vlády, nýbrž do procesu utváření územního plánu začaly zasahovat spolky, státní orgány ochrany přírody nebo i velké investiční skupiny. Demokratický stát přijal místo role plánovače roli moderátora debat o územním rozvoji.

Proces organizování hor budeme sledovat na několika hlavních dokumentech, které měly ambici organizovat Krkonoše. Jsou jimi územní plány z let 1960, 1975, 1994, 2005 a plán péče schválený v roce 1994. Dále také legislativa spojená se vznikem Krkonošského národního parku, především zákon č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody, vládní nařízení č. 41/1963 Sb. o zřízení Krkonošského národního parku, vládní nařízení č. 58/1986 Sb. o zřízení ochranného pásma KRNAP, opětovné vyhlášení národního parku a jeho ochranného pásma vládním nařízením č. 165/1991 Sb. a konečně zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny. S jakým cílem tyto dokumenty a odpovědné orgány organizovaly Krkonoše a jak zpracovávaly realitu horských hřebenů, jejich ekosystémové dynamiky a roli lidských aktérů, především státu a státních institucí?

2.1. Ambiciózní plány: Územní plán rajónu Krkonoš (1960)

Prvním rozsáhlejším a schváleným dokumentem organizace Krkonoš byl rajónový plán z roku 1960. Restrukturalizace národního hospodářství po roce 1945 směrem k centrálně plánovanému modelu přinesla vlnu vytváření právě takových plánů. Plánovat se totiž nedalo bez přehledu hospodářské, sociální nebo také hydrogeologické a obecně ekologické situaci v dotyčné oblasti. Centrální plánovače také zajímaly kapacity oblastí a na jejich základě následně stanovovaly cíle jednotlivých odvětví.

Jednou z institucí, která vytvářela rajónové plány a vzešel z ní i *Územní plán rajónu Krkonoše*, byl Terplan (Státní ústav územního plánování Praha). Ústav se podílel na územní plánování velkých územních celků, ale i zásadních infrastrukturních projektů s dopadem na celé národní hospodářství. Terplan tak například projektoval jaderné elektrárny. Na konci 50. let zadala Terplanu vypracování územního plánu pro Krkonoše vláda s přímým cílem připravit podmínky pro vyhlášení národního parku.

Ten dokončili plánovači v roce 1960 a postupně procházel přijímacím procesem, na jehož konci bylo vyhlášení Krkonošského národního parku.

Sám *Územní plán rajónu Krkonoš* sledoval především tři hlavní cíle:

a) *Vyřešit celkový proporční rozvoj horské oblasti s ohledem na její vodohospodářský význam a na nejpříznivější rozvoj hlavního článku, tj. obnovu duševních sil, zvyšování tělesné zdatnosti a rozšiřování sebezvdělání našich pracujících.*

b) *Navrhnout územní organizaci rajónu a využití Krkonošského národního parku v souladu s dochováním a rozvinutím jeho mimořádných přírodních hodnot.*

c) *Vyřešit vztahy mezi Krkonošemi a Podkrkonoším v rozsahu rajónu s ohledem na zajištění rozvoje horské oblasti.³⁴*

2.1.1. Funkce Krkonoš

Centrem plánu z roku 1960 je snaha o udržení a rozvoj „hlavních funkcí“ Krkonoš. Autoři plánu přisuzují Krkonošům čtyři základní funkce: vodohospodářskou, přírodovědně-badatelskou, rekreačně-sportovní a výchovnou a ekonomickou. Horská oblast tak v návrzích plánovačů figuruje jako území „mimořádných hodnot přírodních, ekonomických a společenských“, které mají být „cílevědomou činností uchovány“ a „dále rozvíjeny“. Dále mají být podle plánu tyto hodnoty „v maximální míře chráněny a v optimálních proporcích využívány k plnění hlavních funkcí.“³⁵ Hodnoty Krkonoš, tedy v přeneseném významu louky, lesy, bystřiny, rašeliniště, početné populace různých druhů živých bytostí, ale i prameny vod, převýšení v krajinném reliéfu a vztahy mezi těmito entitami – to vše jsou unikátní *hodnoty* Krkonoš, které zajišťují jisté funkce: dostatek vody pro lidská sídla nebo vodní elektrárny, dřevo pro výrobu papíru, estetické požitky pracujícím nebo prostor pro experimentování a vědecká pozorování.

Plánovači docházejí k závěru, že pro *plnění funkcí* je nutné „veškerou činnost v horské oblasti Krkonoš“ podřídit „zájmům aktivní ochrany přírodních hodnot spočívajících v cílevědomé úpravě vegetačního krytu a celé krajiny...“ Příroda tak stojí ve středu pozornosti plánu. Příroda však nemá být pouze chráněna, ale chráněna aktivně. Co se pod souslovím aktivní ochrana přírody přesně skrývá, objevíme při bližším ohledání *funkcí* Krkonoš; právě ambice *zajišťovat* tyto funkce vedla plánovače k navržení četných zásahů do ekosystémů a ekosystémových vztahů uvnitř horské oblasti.

2.1.2. Vodohospodářská funkce

První jmenovanou funkcí diskutovanou rajónovým plánem Krkonoš je funkce vodohospodářská. Podle plánu tato funkce vyplývá „z kvality a skladby přírodních hodnot,“ přičemž tyto hodnoty „určují schopnosti Krkonoš ovlivňující odtokové poměry Labe a Jizery zasahující do hydrologické rovnováhy celé severozápadní části našeho státu.“ Plán konstatoval, že vodní zdroje Krkonoš mají strategický význam a je nutné o ně náležitým způsobem pečovat, respektive je *aktivně chránit*. Návrh rozvoje předkládal řadu opatření, kterými měla být vodohospodářská funkce hor zajištěna. Šlo například o rozsáhlé meliorační práce, stavby přehrad, vyrovnávání koryt řek; plán počítal například s rekonstrukcí nádrže na Labi ve Špindlerově Mlýně a dostavbě dalších dvou menších přehrad pod ní, přehradou v údolí Jizery v Jizerském dole a s nespočtem zásahů do koryt potoků, bystřin a řek.

³⁴ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajónu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajónu.* Státní ústav pro rajónové plánování v Praze. 1960. Str. 4.

³⁵ *Ibid.* Str. 80.

Obrázek 2 Návrh vodohospodářských úprav. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Rajonový plán vycházel z podkladů Státního vodohospodářského plánu (SVP). Ten měl řešit vodohospodářskou situaci a „politiku vody“ v celostátním, československém měřítku.³⁶ V mnoha ohledech plánovači Terplanu souhlasí se SVP a shodně navrhuji „komplexní rozvoj“ vodohospodářské situace. V jednom případě se však rozhodli se SVP polemizovat. Jde o přehradu v Temném Dole.

V Temném Dole mezi Horním Maršovem a Pecí pod Sněžkou měla podle Státního vodohospodářského plánu vzniknout přehrada, jejíž hladina by zatopila údolí Úpy až k okraji zástavby v Peci. Náklady na rozsáhlé vodohospodářské dílo mezi dvěma strmými horskými stráněmi, které by navíc zatopilo spolu s mnoha domy i jedinou silnici vedoucí do Pece pod Sněžkou mělo podle odhadů plánovačů vyjít až na 210 milionů Kčs.

Na základě velkého počtu měření úrovně průtoku Úpy od 30. do 50. let rajonový plán tvrdil, že by hladina přehrady kolísala a investice by se stala nenávratnou. SVP totiž řešil problematiku nedostatku pitné vody pro Trutnov a rovněž výrobu elektřiny. Rajonový plán Krkonoš tak výstavbu v Temném Dole odmítl: „V Krkonoších nelze uvažovaná vodohospodářská díla včlenit do měřítka a charakteru krajiny, jako např. vodní díla ve Švýcarských Alpách.“³⁷ Podle rajonového plánu vyvolají všechny zvažované přehrady, i ty schválené rajonovým plánem, „hygienicky a esteticky závadné devastace“, které „nebudou v souladu s Krkonošským národním parkem, u něhož by měl zůstat zachován jeho původní geografický a krajinný ráz...“³⁸ Zásadními důvody pro odmítnutí tak velkých vodohospodářských zásahů, jako přehrady v Temném Dole, bylo v první řadě „zachování přírodního charakteru Krkonošského národního parku“, za druhé „ekonomicky výhodnější zajištění vodních zásob nádržemi mimo území KNP“, za třetí „vysoké náklady investice“ a za čtvrté „ohrožení plynulého přístupu z vnitrozemí do území KNP a dále do PLR“.³⁹

³⁶ Viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka a Jiří JANÁČ. *Kult jednoty: stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948-1964*. Praha: Academia, 2018. Rovněž JANÁČ, Jiří. Od přírody k sítím: mobilizace vody v období socialismu. In: *Geografické rozhledy*. 2019, 28(5), 16–19.

³⁷ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajonu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajonu*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Str. 159.

³⁸ Ibid. Str. 159.

³⁹ Ibid. Str. 159-160.

Rajonoví plánovači tak využili empirické výsledky vědeckého měření k změně v územním návrhu Krkonoš oproti návrhu Státního vodohospodářského plánu. Argumentovali *estetikou a krajinným rázem* Krkonoš, tedy hodnotami, které sám rajonový plán považoval za zásadní. Schválený návrh rozvoje rajonu Krkonoš tedy oproti SVP nepočítal s přehradou v Temném Dole. Do organizování Krkonoš zásadním způsobem promlouvala věda a expertní přístup k plánování a tudíž bylo na základě vědecké argumentace možné měnit „politiku“ ochrany přírody.

2.1.3. Přírodovědně-badatelská funkce

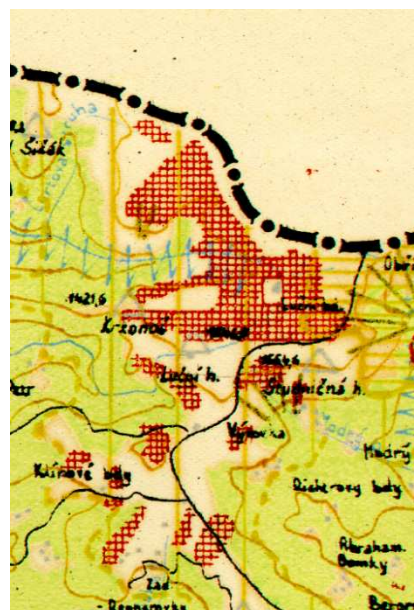
„Ze soustředění biologických a jiných přírodních mimořádností“ vyvozuje plán druhou funkci oblasti Krkonoš: přírodovědně-badatelskou.⁴⁰ Samotný plán rajonu však rozvoj samostatné vědecké funkce takřka neřeší. Nejasnosti spojené s tím, co přírodovědecko-badatelská funkce vlastně znamená, vyjadřoval i jeden z předních pracovníků KRNAPu, který byl u zakládání parku, Josef Fanta: „*Jablko sváru; zdroj nejasností, připouštějící pro svou neurčitou formulaci možnost různých i protichůdných výkladů, ústících nakonec vždy v otázce: výzkum — bude?, nebude?*“⁴¹ Přesto autoři plánu výzkum na několika místech zmiňují, nejde ale o samostatnou činnost; vědecké studie figurují jako zdroje podkladů pro zásahy do krajiny a ekosystémových vztahů Krkonoš. Místo rozvoje bádání, tak šlo, jazykem rajonového plánu, o přípravu na „biologickou asanaci krajiny“ a „komplexní řešení“ území.

Obrázek 3 Biologická asanace krajiny. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

⁴⁰ Ibid. Str. 80-81.

⁴¹ Josef Fanta byl jedním z klíčových osobností při zakládání parku. Vystudoval lesnictví a krajinnou ekologii, působil na Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti v Opočně (VÚLHM) a po zahájení prací na přípravě vzniku Krkonošského národního parku se jako pracovník ústavu zapojil do organizace správy parku. Viz FANTA, Josef. *Josef Fanta: ekolog lesa a krajiny*. Praha: Radioservis, 2020. Rovněž FANTA, Josef. K otázce výzkumu v národním parku. In: *Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1968, č. 3. Dostupné také z: <http://krkonose.krnapp.cz>. Str. 1-3.

Obrázek 4 Popisek s vysvětlivkami mapy Biologická asanace krajiny. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Obrázek 5 Mapa plánovaného dolesnění na vrcholových partiích Krkonoš kolem Labské a Studniční hory. Biologická asanace krajiny. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Z mapy „biologické asanace krajiny“ (viz obrázek č. 2) je patrné, že plán navrhoval významné zásahy v horských partiích Krkonoš za účelem jejich „rozvoje“. Zásahy pokládaly plánovači za nezbytné kvůli úbytku kleče v důsledku hospodaření chalupníků, kteří zde chtěli vytvářet pastviny. Odstranění kleče následně vedlo k rozšíření horských luk náchylných k vodní erosi půd, tvorbě lavinových převisů, zhoršení zadržování vody v nejvyšších partiích Krkonoš a narušení „estetických hodnot krkonošských hřebenů“. Mělo tak dojít k zalesnění více než 900 ha nelesních ploch nad horní hranicí lesa. V horské oblasti mezi 900 až 1500 m. n. m. měli lesníci vysázet takřka z poloviny kleč a druhou půli smrk, jen několik procent měly tvořit vrby. V nižších partiích měl vzrůst podíl listnatých dřevin, ale není specifikováno o kolik. Přesnou druhovou skladbu však měli lesníci upravit podle výsledků „podrobného stanovištního průzkumu“.⁴² Nejlépe je to vidět na mapě nazvané „Biologická asanace krajiny“ (obrázky č. 3, 4, 5), na kterých se prostor určený pro dolesňovací práce rozprostírá od Studniční hory, přes Luční horu, Úpské rašeliniště až k Čertově louce.

Rozvoj však nebyl jedinou strategií, kterou plánovači navrhovali. V případě rašelinišť na hřebenech Krkonoš doporučili „vyjmutí“ několika lokalit z „možnosti těžby“. Zároveň s tím ale plán doporučil osázení okrajů rašelinišť klečí a horskými vrbami.⁴³

Plán se tak pohyboval od konzervace pro takřka kompletní změnu ekosystémů, přičemž vždy navrhoval zásahy vedoucí ke „komplexnímu řešení“ problémů. Měl tak za cíl „zvýšit produktivitu myslivosti“ nebo naopak zachovat „lavinový charakter“ oblasti pod Studniční horou, konzervovat rašeliniště, ale i dolesnit vrcholové partie hor. Plánovači Terplanu měli jasnou představu, často vycházející z různých studií a průzkumů, o tom, jakého cílového stavu krajiny Krkonoš, včetně konkrétních estetických a ekosystémových hodnot, chtějí dosáhnout a neváhali navrhnout rozsáhlá opatření. Mezeru ve výzkumu ale vnímali i plánovači a na závěr navrhli, „aby na území KNP bylo

⁴² Archiv Správy Krkonošského národního parku. Územní plán rajonu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajonu. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Str. 111.

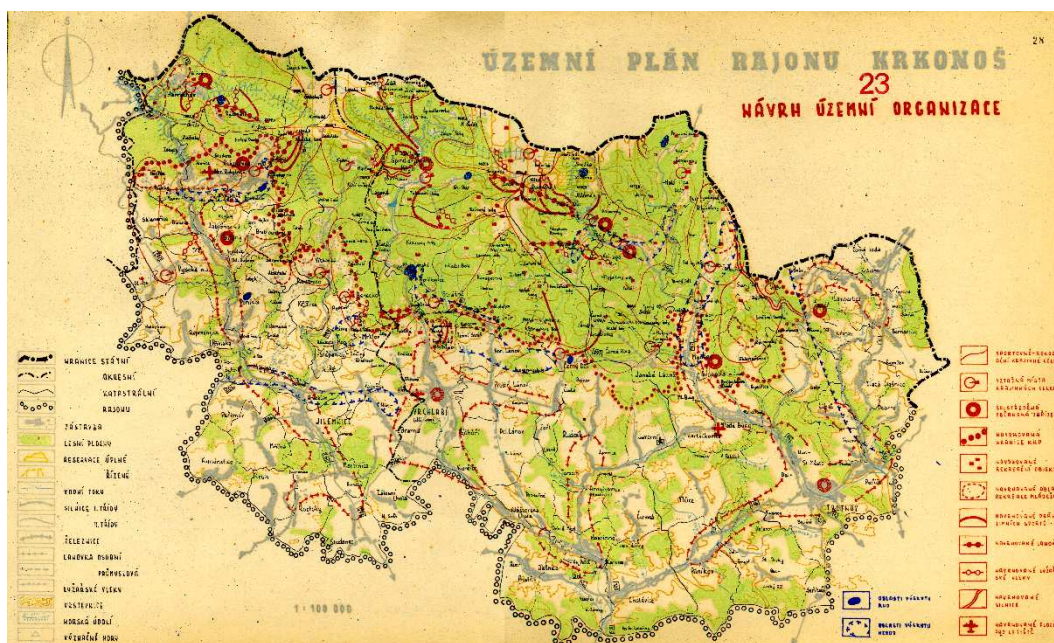
⁴³ Ibid.

*zřízeno trvalé pracovní středisko ČSAV a ČSAZV, nejlépe v Peci pod Sněžkou.*⁴⁴ Z pohledu plánovačů tak měly Krkonoše „problémy“, jejichž řešení mělo být především „komplexní“ a zvažované „pracovní středisko“ vědeckých institucí s tímto řešením mělo pomoci.

2.1.4. Rekreačně-sportovní a výchovná funkce

V oblasti třetí zmiňované funkce, rekreačně-sportovní a výchovné, navrhoval plán zřejmě nejrozsáhlejší rozvoj. Navazoval ale na již existující kapacity cestovního ruchu a vybavenosti, které byly v regionu nezanedbatelné.⁴⁵ Jak upozorňuje Stanislav Holubec, do Krkonoš již v roce 1948 zaměřilo 40 tisíc odborových rekreatantů, což byla necelá jedna třetina celkových odborových rekreací.⁴⁶ Cílem plánu tak bylo sjednocení a „komplexní řešení“ rekreace v prostoru Krkonoš.

Hlavními středisky měla být Pec pod Sněžkou, Špindlerův mlýn a Harrachov. Zde měla probíhat výstavba ubytovacích kapacit, obchodů, služeb a rovněž i stanic Horské záchranné služby. Tato střediska byla uvažována rovněž jako výchozí nástupní body pro „oblasti rozptýlených zařízení cestovního ruchu“, kde měla samotná rekreace turistů a dalších návštěvníků probíhat. Šlo tak především o hřebenové úseky kolem Pece pod Sněžkou, včetně rozsáhlého území planiny Luční a Studniční hory nebo Labské a Pančavské louky u Špindlerova Mlýna.

Obrázek 6 Návrh rozložení rekreace. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

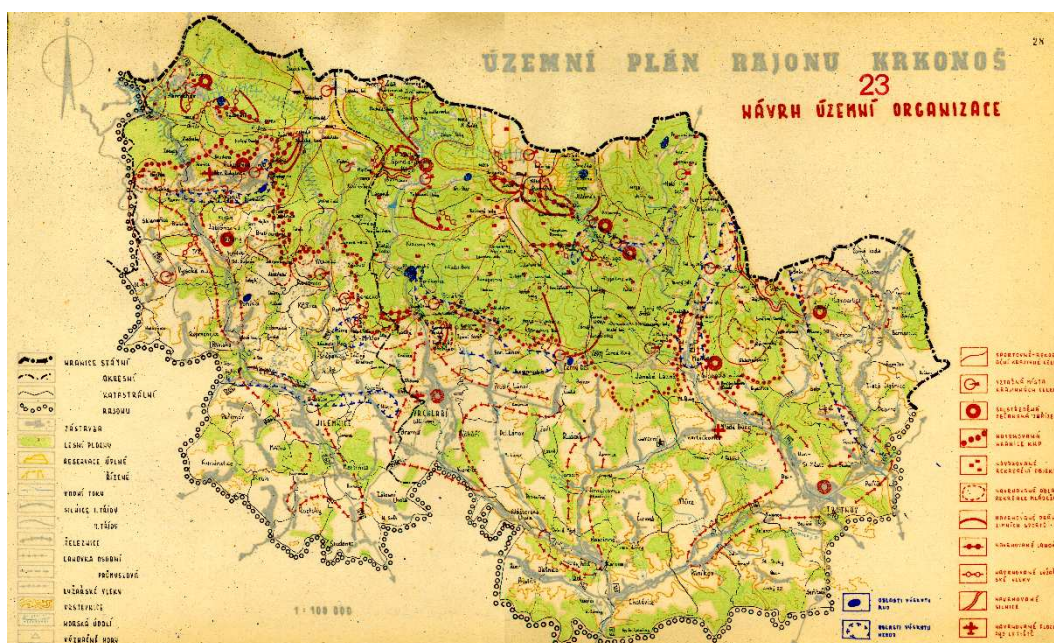
Územní plán nechtěl nechat nic náhodě. Kapacita stravování měla odpovídat kapacitě ubytovací, nad horami měly bdít pravidelné hlídky záchranné služby a budování vleků, lyžařských sjezdovek,

⁴⁴ Ibid.

⁴⁵ Viz HOLUBEC, Stanislav. České a polské Krkonoše 1945–1963: Mezi ochranou přírody a modernizací. In: *Český časopis historický*. Praha: Akademie Věd České republiky, Historický Ústav, 2022, 120(3/4). Str. 777–833. Rovněž HARTWICH, Mateusz J. Turisté vystupují převážně jako uvědomělí občané našeho státu“ Východní Němci v Krkonoších v letech 1945–1970. *Soudobé dějiny*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2010, XVII(3). Str. 349–368.

⁴⁶ HOLUBEC, Stanislav. České a polské Krkonoše 1945–1963: Mezi ochranou přírody a modernizací. Str. 779.

skokanských můstků i vysokokapacitních lanovek mělo poskytnout rekreantům dostatek vyžití. Cílem pak bylo zpřístupnit kdysi těžko dostupné hory pracujícím.

Obrázek 7 Návrh územní organizace. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Kiosky a občerstvovací stanice vznikaly podle plánu „na důležitých křižovatkách“ a „na místech bohatých výhledů“.⁴⁷ Občerstvování však nemělo být přemrštěné a prodejny, které nezapadaly do bilance návštěvnosti a poptávky po občerstvení měly být likvidovány. Stánky s občerstvením musely plnit i další podmínky: „...upozorňujeme na to, aby bylo předem upuštěno od použití sklolaminátů a umělých hmot při zřizování kiosků a drobnějších staveb jak v horách, tak i v údolních střediscích. Jejich výraz podle zkušeností z Tater při styku s prvou přírodou působí disharmonicky.“⁴⁸ Plán počítal i s rozšířením sortimentu v samotných střediscích, kde měli turisté i provozovatelé horských bud a rekreačních areálů mít vše potřebné od drogerie, průmyslového zboží, čerstvého ovoce i zeleniny po tabák, filmy nebo mýdlo.

Velkým tématem rozvoje rekreace byla i bezpečnost v obávaných horách. Tradovaný příběh Hanče a Vrbaty dělal z hor nebezpečné, ale i tím možná ještě atraktivnější místo k trávení volného času. Plánovači Terplanu však zřejmě netrpěli dobrodružným sentimentem“ „U všech horských chat, které jsou situovány ojedinele v terénu, mimo soustředěné osídlení, počítáme se zřízením světelných majáků pro noční orientaci.“⁴⁹ Od začátku 20. století byla v Krkonoších organizována rovněž horská služba. Ta sice byla během 2. světové války rozpuštěna a po válce znovu organizována, přesto v 50. a 60. letech procházela postupným procesem rozšiřování a přebírání kompetencí. Plán měl vnést řád i do této problematiky, a tak byly naprojektovány v hlavních střediscích a nejrizikovějších místech stanice horské záchranné služby.

⁴⁷ Archiv Správy Krkonošského národního parku. Územní plán rajonu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajonu. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Str. 139.

⁴⁸ Ibid. Str. 174-175.

⁴⁹ Ibid. Str. 176.

Plánovači se zabývali i ubytováním. Více než 33 tisíc lůžek však mělo být zlikvidováno.⁵⁰ Nemělo totiž dojít jen k navýšení kapacit, ale především i ke změně charakteru ubytování a nahrazení zastaralých nebo plánu neodpovídajících lůžek. Do roku 1975 navrhoval plán realizaci I. etapy *likvidaci „rozptýlených budov závodové a soukromé rekreace v oblasti KNP“* a současně s tím *„navrhujeme zastavit veškerou výstavbu malých podnikových a soukromých budov v horské oblasti.“*⁵¹ Závodová nebo podniková rekreace činila ve skladbě lůžkové kapacity takřka polovinu všech lůžek; plán měl toto změnit. Růst měl především veřejný cestovní ruch a odborová rekreace ROH, což znamenalo velké investice do velkých rekreačních objektů, které plán hodnotil jako všestranně výhodnější oproti „rozptýlené“ zástavbě. Takových velkých investičních záměrů mělo v budoucích 15 letech vyrůst nejméně 13 a šlo například do výstavby v okolí Luční boudy nebo Jánských Lázních.

Obrázek 8 Schéma organizace investiční výstavby. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Zřejmě nejrozsáhlejší zásah vyplýval ze záměru zpřístupnit prostor mezi Pecí pod Sněžkou a Špindlerovým mlýnem výstavbou soustavy lanovek a vleků přes sedlo Výrovky. Podle představy plánovačů (viz obrázek č. 4) mělo jít o dvě ramena jedné velké lanovky a na ní napojené menší lyžařské vleky; jeden od Bílého Labe směrem na Luční horu, druhý ze Studniční louky na vrchol Studniční hory. Lanovka Obří důl – Modrý důl – hřbet Luční hory je plánem „požadována s ohledem na další rozvoj krajinného celku Pec pod Sněžkou. Zajišť turistické zpřístupnění horských hřebenů, zabezpečí pohyb po hřebenech a sportovní využití projektovaných zařízení, umožní propojení Pece pod Sněžkou se Špindlerovým Mlýnem. Celková horizontální délka sedačkové lanovky je 3 250 m, překonává výškový rozdíl je 575 m.“ Záměr měl být realizován mezi lety 1961 a 1965 a kromě lanovek měly vzniknout lyžařské sjezdové tratě a další infrastruktura od občerstvení po stanice horské služby.⁵²

Inženýři argumentovali jednoznačně; již existující infrastruktura si vybudování tak rozsáhlého areálu vyžadovala a navíc bylo pro tak rozsáhlou výstavbu v lokalitě Luční boudy nutné postavit velkou

⁵⁰ Ibid. Str. 92.

⁵¹ Ibid. Str. 176.

⁵² Ibid. Str. 153.

lanovku, která by byla schopna dopravit materiál z Obřího dolu na vrchol Luční hory. Z budování rozsáhlého areálu ale nakonec sešlo.⁵³

Některé z plánem navrhovaných řešení byla přinejmenším rozsáhlá. Nelze však tvrdit, že by plán nezohledňoval to, co nazýval „pravou přírodu“. Plánovači jasně stanovili, že „zařízení v terénu [především lanovky a vleky – pozn. M. M.] budou umístěna tak, aby co nejméně narušovala přírodní charakter terénu a byla vhodně začleněna do krajiny.“⁵⁴ Již ale samotná víra v to, že je taková „nejmenší“ míra narušení možná, ukazuje na omezené informace plánovačů o komplexnosti ekosystémových vztahů na území, které svými plány zpracovávají. Z úrovně, kterou ale byl plánovači zpracován právě onen „přírodní charakter“ vyplývá, že pod souhrnným označením příroda si zkrátka nedokázali představit konkrétní horské ekosystémy a plánovali rozsáhlé zásahy do ekosystémů bez přesnějších informací o biologických podmínkách v regionu. Tomu ostatně napovídá i zmínka z jiné části plánu, kde autoři požadují doplnění seznamů unikátních přírodních druhů a jejich inventarizaci, která tehdy chyběla. Zřejmě tak o stanovištích endemických rostlin a zvířat oproti mnoha nevěděli a plánovali rozvojové projekty i v místech, kde se mohly nacházet jedinečné ekosystémy.⁵⁵

2.1.5. Ekonomická funkce

Poslední čtvrtá funkce zpracovávaná Územním plánem rajónu Krkonoše byla funkce ekonomická. Šlo o zemědělství, lesnictví, těžbu surovin, energetiku, ale i o rozvoj místního průmyslu. Plán udával jasné mantinely pastvě dobytka a využívání hnojiv v oblasti, počítal rovněž s rozsáhlou plynofikací a elektrifikací celého území a celkově považoval rozvoj místních průmyslových a dalších hospodářských kapacit za zásadní. Vše ale podle plánu mělo sledovat primát ochrany „jedinečných přírodních hodnot“.

Stejně jako v případě rekreační nebo vodohospodářské funkce chápal plán primát ochrany přírody paradoxně. Plánovači tvrdili například to, že je nutné „likvidovat zdroje ohrožující čistotu ovzduší“ z podhorských průmyslových závodů, a to především instalací filtrů prachových částic a čističek odpadních vod nebo že těžba dřeva nesmí od roku 1966 přesáhnout výši přírůstku dřevní hmoty, ve stejné době však plánovali rozsáhlé investice do průmyslu, dobývání nerostných surovin nebo dřeva v takové míře, která zcela zřejmě zasahovala do „přírodních hodnot“ Krkonoš.⁵⁶

Po ustanovení Správy KRNAP si „rozvojového“ étosu plánu byli pracovníci správy dobře vědomi a v mnoha případech se pokoušeli o jeho revizi; tak činili především skrze mnohá negativní stanoviska vůči rozvojovým záměrům, ke kterým se měli ze zákona právo se vyjádřit.⁵⁷ Tehdejší ředitel Správy KRNAP Miroslav Klapka byl ale na počátku 70. let z funkce odvolán a s ním i velká část „zakladatelské“ generace správy parku ustoupila do pozadí. Revize plánu byla již v gesci nového vedení. Zároveň s výměnou vedení správy parku se do plánování vložil i nový hráč; Komise pro komplexní rozvoj Krkonoš při Předsednictvu české vlády. Zájem centrálních orgánů o Krkonoše zkrátka postupem 60. a 70. let významně rostl; o to víc, když Klapkovo vedení bránilo rozvoji rekreace, která měla celostátní význam. Plánování a skrze něj i realita Krkonoš se v 70. letech měly zásadně změnit.

⁵³ Viz kapitola 3.1. Lyžařský areál v Modrém dole: příběh o ochraně přírody skrze vědu

⁵⁴ Archiv Správy Krkonošského národního parku. Územní plán rajónu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajónu. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Str. 141.

⁵⁵ Ibid. Str. 106-112.

⁵⁶ Ibid. Str. 115 a 184.

⁵⁷ Viz Národní archiv. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha. Kart. 236. Sign. 30 KRNAP. Rovněž BAŠTA, Jiří a ŠTURSA, Jan. *50 let Krkonošského národního parku*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2013. Str. 60-65.

2.2. Hory pro 7 milionů: Územní plán oblasti Krkonoš (1975)

„Věřím, že se podařilo překonat stav, kdy mnozí si mysleli, že přírodu nejvíce ochrání vybojováním a užíváním ‚práva veta‘ všemu porušování přírody. Již jednou jsme prohlásili, že jsme zásadně proti různým exploatátorským snahám, že však odmítáme jednostranně, pasívně chápané úzce ochranářské přístupy. Jsme pro moudrou a lidskou symbiosu potřeb člověka a přírodních krás.“⁵⁸

Jan Pravda, místopředseda Východočeského krajského národního výboru

V roce 1975 došlo k zásadní revizi organizace Krkonoš. Některé úspěchy Správy KRNAP na poli ochrany přírody vyvolávaly na mnoha patrech státní a stranické moci obavy; „pasivní konzervování“ přírody podle nich bránilo „komplexnímu“ využití „výjimečných hodnot“ celé oblasti. Po několika vlnách prověrek souvisejících s nastupující normalizací a následném odchodu řady pracovníků Správy KRNAP začala práce na novém územním plánu Krkonoš. Šlo o iniciativu jdoucí z krajské a vládní úrovně; právě na vládní úrovni vznikla v 70. letech *Komise pro komplexní rozvoj Krkonoš*. Ta zadala projektový úkol Terplanu, se kterým na vypracování plánu spolupracoval *Ústřední výbor Svazu architektů ČSR*. *Územní plán oblasti Krkonoš* byl dokončen v listopadu roku 1975 a následně schválen. Stal se tak do konce 80. let základním organizačním dokumentem politiky nad prostorem Krkonoš.

Záměrem vládní intervence do dění na horách bylo vytvoření předpokladů „k aktivnímu, uvědomělému a plánovitému procesu rozvoje oblasti Krkonoš jakožto prostoru prvořadých kvalit pro cestovní ruch a rekreaci, využívajících přírodních hodnot Krkonošského národního parku.“⁵⁹ Mělo rovněž dojít k „posílení lidového a demokratického charakteru“ Krkonoš tak, „aby se staly skutečně horami pracujících.“⁶⁰ Základní princip rozvoje parku spočíval stejně jako v plánu z roku 1960 na rozvoji funkcí hor. Plán z roku 1975 však v mnoha oblastech využívání a rozvoj těchto funkcí specifikuje a v důsledku celostátní politiky rozvoje „socialistického trávení volného času“ zasazuje funkce Krkonoš do širšího celku. Tyto funkce bylo třeba „v zájmu společnosti přiměřeným způsobem exploatovat.“⁶¹ Jak to vyjádřil v rozhovoru pro měsíčník *Krkonoše*, který vydávala Správa KRNAP, Jan Pravda, místopředseda Východočeského národního výboru a člen vládní komise zadávající vypracování nového územního plánu, cílem byla „symbiosa“ člověka a „přírodních krás“; rozvoj hor tak v chápání územního plánu z roku 1975 měl být „symbiotický“ a „harmonický“. Co však bylo touto „harmonii“ myšleno?

2.2.1. Hory pracujícím

Krkonoše byly „oblastí I. kategorie“ pro realizaci rekreace pracujících z celé republiky, především z velkých městských aglomerací. Z dokumentů „vrcholných politických i společenských orgánů“ k tématu budoucího rozvoje oblasti Krkonoš „vyplynul základní požadavek přednostního uspokojení potřeb krátkodobé i dlouhodobé rekreace občanů především hlavního města Prahy, průmyslových aglomerací středních, východních a severních Čech.“⁶² Územní plán uvažoval o plnění těchto požadavků ve dvou hlavních liniích: jednak to bylo navýšení ubytovacích kapacit a rovněž rozšíření stávající infrastruktury volného času, především zázemí pro sportovní vyžití.

⁵⁸ Hory pro 7 milionů. In: *Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 1975, č. 2. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1968 – 2002. Str. 3.

⁵⁹ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán oblasti Krkonoš. Celková koncepce územního plánu*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1975. Str. 2.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ Ibid. Str. 3.

⁶² Ibid. Str. 15.

Základní strategií plánu v otázce navýšení ubytovacích kapacit byla její koncentrace do čtyř rekreačních center: Pece pod Sněžkou, Špindlerova Mlýna, Jánských Lázní a Harrachova. Zde se měly koncentrovat investice do navýšení lůžkové kapacity a nahradit tak „rozptýlenou“ výstavbu, která zasahovala do horských partií Krkonoš. Je paradoxní, že právě v roce 1975, kdy byl dokončen návrh územního plánu, skončila i výstavba nové Labské boudy; osmipatrová konstrukce s železobetonovými prvky v nadmořské výšce 1340 metrů nacházející se na okraji Labské louky, několik set metrů od pramenů Labe. Taková výstavba podle urbanistické koncepce na nejvyšších horských partiích již neměla probíhat. Symbolem koncentrace ubytování do center tak může být jiná velká stavba, na které probíhaly práce v 70. letech, a sice hotel Horizont v centru Pece pod Sněžkou.⁶³ Hotel Horizont je příkladem praxe, kterou chtěl územní plán nastolit. „Rozptýlená zástavba“, tolik kritizovaná již v rajónovém plánu z 60. let, velkých i malých rekreačních objektů měla být koncentrována do center.⁶⁴

Plán na rozvoj rekreačních možností Krkonoš byl v mnoha ohledech ambiciózní. Z tehdejších 41 000 lůžek měla vzrůst lůžková kapacita na 60 000 lůžek, přičemž celková roční návštěvnost měla vrůst z 6,7 milionů pobytových dnů k roku 1973 na 10,5 milionu pobytových dnů.⁶⁵ Celkový počet obyvatel Československa činil k roku 1975 10 milionů obyvatel.⁶⁶ Cílem tak bylo umožnit takřka každému československému „pracujícímu“ strávit několik dní na vytoužené rekreaci v Krkonoších.

Obrázek 9 Sportovně-technická vybavenost. Územní plán oblasti Krkonoše. Státní ústav pro rajónové plánování v Praze. 1975. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Akcent na rekreaci pracujících a budování lůžkových kapacit založených na principu podnikových rekreací přestal být v 70. letech dominantní. Zatímco v 60. letech se důraz kladl na budování velkých podnikových ozdravoven a areálů ROH, tak v 70. letech se přesouvala pozornost k budování „široké škály sportovně-technických zařízení“.

⁶³ FLOUSEK, Jiří, ed. *Krkonoše: příroda, historie, život*. Str. 783-784.

⁶⁴ Archiv Správy Krkonošského národního parku. Územní plán oblasti Krkonoš. Celková koncepce územního plánu. Státní ústav pro rajónové plánování v Praze. 1975. Str. 6.

⁶⁵ Ibid. Str. 16.

⁶⁶ ČSÚ. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785 - 2012, absolutní údaje*. Citováno 6-4-2023. Dostupné zde: [https://web.archive.org/web/20131115070456/http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab2_obyr-cr/\\$File/c-4002-13.xls](https://web.archive.org/web/20131115070456/http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab2_obyr-cr/$File/c-4002-13.xls)

Prvořadou rolí v rozšiřování možností, jak trávit čas na horách hrálo budování infrastruktury pro alpské lyžování, tedy „výstavba vertikálních dopravních prostředků a s nimi korespondujících sjezdových tratí, svahů a odkloněných lyžařských cest.“ Hlavní osou, na které se měla tato infrastruktura budovat, byly dva „systémy vertikálních prostředků“. Šlo o lanovky propojující Harrachov a Rokytnici nad Jizerou, takzvaný západokrkonoský systém vertikálních prostředků a propojení mezi Špindlerovým Mlýnem a Pecí pod Sněžkou, tedy východokrkonoský systém. Lanovky měly být doplněny o menší pevné vleky a menší mobilní vlečná zařízení. Plánovači počítali i s rozšířením nabídky různě náročných sjezdovek tak, „aby byla jejich uživatelům poskytnuta co nejširší možnost výběru.“⁶⁷

Plán počítal i s výstavbou mnoha běžeckých lyžařských tras, několika skokanskými můstky a rozvojem letní turistiky: „Při větších koncentracích lůžkové kapacity je třeba zřídit volejbalová hřiště, eventuálně tenisové kurty, košíkovou, minigolf a podobně.“ Chybět neměly ani krycí plavecké haly v každém z center a „menší otevřené bazény s temperovanou vodou.“

Záměry uvedené v Územním plánu oblasti Krkonoš jsou více než ambiciózní. V kontextu doby však mají své opodstatnění. V polovině 70. let byl již ukotven režim pětidenního pracovního týdne, což nabídlo milionům obyvatel Československa možnost trávit volné soboty na výletech a dovolených.⁶⁸ Vyhláška z května 1968 rušila většinu tzv. pracovních sobot, kdy museli zaměstnanci nastoupit do výkonu práce i o víkendech. Místo toho byl zaveden pětidenní pracovní týden s celkovým počtem přibližně 40 pracovních hodin.⁶⁹ Individuální rekreace zažívala rozmach, a to nejen v Československu, ale i po celé Evropě – a socialistické státy nesměly v budování kapacit cestovního ruchu zaostávat.⁷⁰ Československá vláda tak přijala řadu opatření, kterými chtěla urychlit proces výstavby nových rekreačních zařízení od hotelů, vodních nádrží, tábořišť, až po sjezdové lyžařské tratě a lanovky; není tak divu, že se na nejvyšší hory české části republiky nasměřovala velká část investičních záměrů. Krkonoše se zkrátka měly stát horami pro milióny.

2.2.2. Meze Krkonoš

Záměry plánu byly rozsáhlé. Jejich ambicióznost vysvítá v pasážích o výstavbě lyžařských „vertikálních“ zařízení v nejvyšších partiích Krkonoš: „Tam, kde konfigurace terénu, eventuálně požadavky na ochranu přírody nedovolují trasování sjezdovek, je navržen pohyb lyžařů z hřebenových partií k dolním stanicím lanovek po odkloněných lyžařských sjezdových cestách.“⁷¹ Přítomnost zvířat, rostlin a jejich ekosystémů tak mohla znamenat pouhé posunutí, „odklonění“ zamýšlených sjezdovek. Vzniknout ale měly tak či tak.

Plánovačům ale bylo jasné, že nelze „rozvíjet“ hory do nekonečna. Stejně jako v plánu z 60. let používali plánovači územního plánu z poloviny 70. let pojem „optimální návštěvnosti“. V předchozím, rajónovém plánu Krkonoš byla stanovena úroveň optimální návštěvnosti také, avšak až plán z poloviny 70. let propojuje hodnotu optimální návštěvnosti s nutností regulovat proud turistů, budoucí výstavbu a rovněž i celkový režim na horách. Úroveň optimální denních návštěvnosti podle plánovačů byla 80 tisíc návštěvníků, z toho 60 tisíc ubytovaných návštěvníků a 20 tisíc pasantů neboli krátkodobých návštěvníků. Při této úrovni návštěvnosti měla infrastruktura cestovního ruchu, pakliže bude dostatečně

⁶⁷ Archiv Správy Krkonošského národního parku. Územní plán oblasti Krkonoš. Celková koncepce územního plánu. Státní ústav pro rajónové plánování v Praze. 1975. Str. 20.

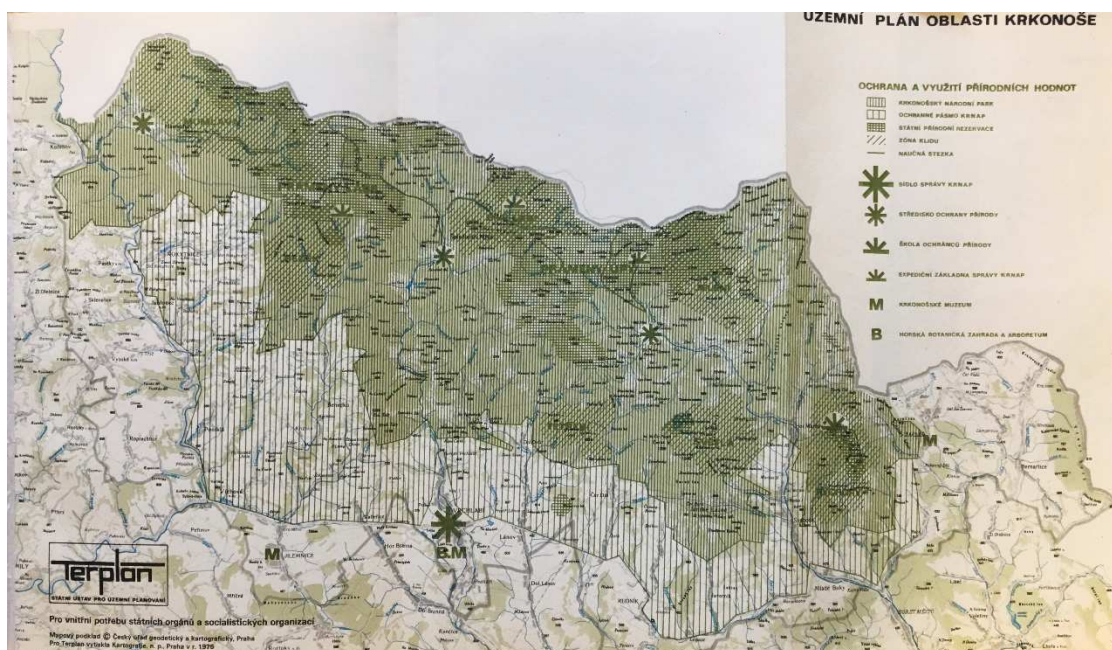
⁶⁸ Cestovní ruch a trávení volného času v 60. letech zpracovává kniha Alžběty Kratinové *Dovolená s poukazem*, která je zaměřená především na odborové rekreace, ale přináší i řadu důležitých vhladů do celkové podoby turistiky a rekreace 60. let. Viz KRATINOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948-1968*. Praha: Academia, 2014.

⁶⁹ Viz Vyhláška č. 63/1968 Sb. ministerstva práce a sociálních věcí o zásadách pro zkracování týdenní pracovní doby a pro zavádění provozních a pracovních režimů s pětidenním pracovním týdnem.

⁷⁰ JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie od roku 1945*. Praha: Prostor, 2017. Str. 349-352.

⁷¹ Archiv Správy Krkonošského národního parku. Územní plán oblasti Krkonoš. Celková koncepce územního plánu. Státní ústav pro rajónové plánování v Praze. 1975. Str. 20.

vybudována, zaručit rozložení rekreace do celé šíře hor a jejich maximální využití pro rekreaci při „zachování jejich unikátních přírodních hodnot“.⁷²

Obrázek 10 Ochrana a využití přírodních hodnot. Územní plán oblasti Krkonoše. Státní ústav pro územní plánování. 1975. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Na základě optimální denní návštěvnosti a jejího rozložení pak plán navrhuje regulaci dopravy v největších špičkách zájmu o návštěvu Krkonoš. Celkový zákaz automobilové dopravy v turistických centrech a horských partiích sice plán nedoporučil, zato operoval s potřebou aktivně organizovat rozložení rekreace na území Krkonoš. Na tomto základě následně Správa KRNAP vydávala povolení k vjezdu a mohla částečně regulovat dopravu na území národního parku. Plánovači Terplanu však žádná jiná omezení neměli, a pokud ano, navrhovali jejich překonání.

2.2.3. Aktivní ochrana přírody

Jedním z největších zamýšlených projektů, relikv rajónového plánu z 60. let, byla velká lanová dráha propojující Špindlerův Mlýn s Pecí pod Sněžkou vedoucí přes sedlo Výrovky. Realizace této lanovky však byla v 60. a počátkem 70. let zpochybněna orgány ochrany přírody, přesto ji autoři územního plánu znovu navrhl k „uvážení“.⁷³ Byly to zřejmě právě události spojené s výstavbou sjezdovek a vleků v oblasti Výrovky, Studniční hory a Modrého dolu, které vyvolaly rozhodnou nevoli vůči „vetu porušování přírody“ a její „pasivní“ ochraně (viz druhá část této práce). Místo „pasivní ochrany přírody“, realizované především zakladatelskou generací Správy KRNAP na čele s ředitelem Miroslavem Klapkou a náměstkem Josefem Fantou, mělo přijít „prohloubení aktivní složky činnosti, jako je záměrná tvorba krajiny, předcházení škodám, řízení turistického ruchu, výchova a přesná informovanost návštěvníků, apod.“ Správa parku tak měla vzdělávat návštěvníky a „usměrňovat“ jejich pohyb a v případě ohrožení „přírodních krás“ se nebát „nasazení biologických a technických prostředků k zamezení škod nebo k jejich likvidaci.“⁷⁴

⁷² Ibid. Str. 16.

⁷³ Ibid. Str. 20.

⁷⁴ Ibid. Str. 12.

Přesto plánovači navrhli i řadu opatření patřící spíše do kategorie „pasivní“ ochrany přírody. Bylo to především vyhlášení „zón klidu“, ve kterých panují dobré podmínky pro rozmnožování „vyšších živočichů“ a které jsou vhodné pro navrácení původních druhů. I nadále ale měla být v těchto oblastech umožněna rekreace, a to sice v „klidových formách“ například pozorováním zvěře „*Režim zón klidu...*“ se podle plánu, „*měl stát projevem aktivní ochrany přírodního prostředí.*“⁷⁵ Zásadním bylo i navržení „ochranného pásma KRNAP“ v rozsáhlé oblasti kolem vlastního jádra národního parku. V ochranném pásmu neměla mimo sídliště vzniknout žádná další rekreační výstavba, dokumentace nových staveb podléhala krajinnému posouzení a posuzovány měly být i záměry týkající se lesů a zeleně v pásmu.

Hlavním nebezpečím hor tak nebyla přílišná výstavba, ale právě naopak, její nedostatečná a „neplánovitá“ realizace. Překotnost a chaotičnost rekreace, budování dalších lůžkových kapacit a „pasivní“ ochrana přírody stojící proti zájmům „komplexního“ rozvoje celého území byly problémy, proti kterým se chtěl územní plán postavit. „Harmonie“ a „symbióza“ mezi „člověkem a horami“ tak měla podobu rozsáhlé výstavby lanovkových systémů, zvyšováním ubytovacích kapacit celého regionu a omezením ochrany přírody na jasně ohraničené lokality klidových zón.

2.3. Post-socialistické a neoliberální plánování (1991 a 2005)

„Krkonošský národní park tak vstupuje do nové etapy své existence s nezanedbatelnými nevýhodami pro přírodu regionu. Přes nesporné a obecně uznávané hodnoty, které Krkonošim propůjčují výjimečné postavení mezi přírodními oblastmi České republiky, jde o území silně ovlivněné lidskými vlivy, které zdejší krajinu poznamenaly očividnými rysy pomístné devastace. Ekologická katastrofa zdejších lesů v některých rysech začíná připomínat smutný úděl lesů Jizerských, Krušných či Orlických hor. Nemenším problémem je masový provoz rekreace, který vzhledem k rozloze a charakteru tohoto pohoří dosahuje neúnosných rozměrů.“

Úvod Územního plánu velkého územního celku Krkonoše z roku 1993.⁷⁶

Takřka 20 let od sebe dělí historicky druhý a třetí územní plán Krkonoš. V těchto letech došlo k poškození lesních ekosystémů dosud nevídaného rozsahu. Katastrofa se týkala velké většiny lesních porostů na území parku a zapříčinil ji souběh mnoha faktorů, zřejmě nejzávažnějším z nich však bylo oslabení převážně smrkových lesů a degradace půdy spadem imisí z domácích i zahraničních průmyslových a energetických provozů. Takto oslabené lesy se pak často nedokázaly bránit škůdcům, jejichž populace rostly do pro ekosystémy neúnosných počtů. Zřejmě se začala jevit tato situace v roce 1977, kdy se negativní vlivy imisí projeví na nadprůměrném působení obaleče modřínového v krkonošských lesích. Působení obaleče modřínového i nadále pokračovalo a v letech 1979 a 1980 dosáhlo kalamitních rozměrů. Tehdejší ministerstvo vodního a lesního hospodářství prosadilo proti obaleči modřínovému chemické zákroky velkoplošného charakteru, i přestože se podařilo do roku 1983 obaleče modřínového zastavit, problém trval dál; stále intenzivnější kyselá dešť a koncentrace imisí oslabovaly a ničily lesní porosty v nejvýznamnějších horských lokalitách, v lesích se v několika vlnách rozmnožil lýkožrout smrkový a kondici lesů neprosplával ani sílící turismus. Ačkoliv došlo k některým úpravám v územní ochraně přírody, jako například vyhlášení zón klidu (1978) nebo ochranného pásma KRNAP (1986), tak přesto se nepodařilo stav lesních ekosystémů zlepšit, o čemž svědčí i to, že v roce

⁷⁵ Ibid. Str. 13.

⁷⁶ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. Státní ústav územního plánování. 1993. Str. 5.

1984 zařadil Mezinárodní svaz ochrany přírody park na seznam celosvětově nejohroženějších národních parků. Situace se mírně zlepšila až ve 2. polovině 90. let.⁷⁷

Plánovači se tak potýkali s problémem, jak na stav lesů v 80. letech zareagovat. Postupně vznikly dva územní plány: plán z roku 1993 vypracovaný Terplanem a poté plán z roku 2005 vypracovaný projektantskou firmou Surpmo. První z plánů vznikl již od poloviny 80. let jako odpověď na zhoršující se stav horských ekosystémů. Vypracování plánu se ale táhlo a po úspěšné demokratické revoluci došlo k zásadní revizi dosavadních prací vzhledem ke změnám celospolečenského kontextu. Ačkoliv si tak plán v mnoha ohledech zachoval některé z předlistopadových přístupů k ochraně přírody, tak je zároveň radikálním způsobem překračoval. Plán z roku 2005 je aktualizací toho předešlého a v řadě míst na něj přímo navazuje, není ale tak přímočarý ve svých ambicích a spíše než by určoval, co se má v parku odehrávat, tak spíše vymezil hřiště pro klíčové aktéry na území, jimiž byla Správa KRNAP, soukromé subjekty a místní samosprávy.

2.3.1. Ochrana přírody nejvyšší prioritou

Prioritou plánu bylo „optimální sladění“ ochrany přírody a krajiny s vodohospodářskou funkcí a funkcí rekreační. Tři prioritní oblasti souvisely i s třemi vývojovými tendencemi v parku, které měl územní plán podchytit. Šlo o:

- *další zhoršování kvality životního prostředí, především v oblasti lesních ekosystémů;*
- *první příznaky narušení retenčních schopností území a zvýšené vodní eroze;*
- *pokračující tlak na zvyšování rekreačních ubytovacích kapacit a intenzifikaci rekreačního využití Krkonoš.⁷⁸*

Plán si tak byl vědom negativních tendencí vývoje a neskrýval, že možné rozuzlení může přijít v podobě dezintegrace a naprostého rozpadu horských ekosystémů. Dlouhodobým cílem plánu, potažmo národního parku, bylo takové situaci zabránit a zachovat stávající podobu krajiny parku alespoň v „hrubých rysech“. Hlavním nástrojem měla být „*diferencovaná regulace veškerých aktivit nesouvisejících s ochranou přírody a krajiny v jednotlivých zónách národního parku.*“⁷⁹ Podobu regulace určovalo umístění příslušné lokality do jedné ze čtyř úrovní ochrany přírody: 1. zóna „přísně přírodní“ ochrany, 2. zóna „řízené přírodní“ ochrany, 3. zóna okrajové přírodní ochrany a ochranné pásmo. Nová zonace umožnila vytvoření kompaktních ekosystémových a krajinných celků, které podléhaly jednotnému režimu péče, potažmo hospodaření. V nejvyšších dvou kategoriích ochrany šlo o asi 8400 ha, což bylo 23 % celkové rozlohy parku. Sám plán zmiňuje, že měl být přísnější, musel ale přihlídnout ke skutečnosti, „*že na většině území KRNAPu nelze, vzhledem k historickému vývoji krajiny i k vážným zájmovým střetům dosáhnout vyššího stupně ochrany a zachovat, respektive navodit autoregulaci ekosystémů...*“⁸⁰ Přesto byl plánovaný režim v 1. a 2. zóně velmi vstřícný vůči ekologickým procesům a jasně vymezoval podobu a míru rekreačních, lesnických a ekonomických aktivit, které se mohly na území zón provozovat.

Na rozdíl od plánů z 60. a 70. let ten z roku 1993 jednoznačně upřednostnil ochranu přírody. Zatímco oba velké předlistopadové plány vnímaly park jako servisní organizaci pro zajištění podmínek cestovního ruchu a hospodaření v lesích, tak polistopadový plán zcela v duchu zákonů na ochranu přírody a krajiny upřednostňoval ochranu samořídících funkcí ekosystémů a jejich přirozený vývoj.

⁷⁷ Viz kapitola 3.3 Kalamity: příběh o vzdoru lesů.

⁷⁸ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. Státní ústav územního plánování. 1993. Str. 3.

⁷⁹ Ibid. Str. 6.

⁸⁰ Ibid. Str. 7.

Nelze se proto divit, že se v plánu z roku 1993 objevil i termín, který předchází plány neznaly, a sice péče.

2.3.2. Neoliberální plánování

Střet zájmů v koncepcích parku před rokem 1989 takřka neexistoval, a pokud ano, měl být tzv. harmonizován. Zájmy jednotlivých funkcí Krkonoš se měly nacházet v souladu a zároveň měla správa parku sledovat jejich „komplexní“ rozvoj; žádný střet mezi nimi panovat neměl. Krkonoše tak byly vnímány jako zásobárna vody, zároveň se očekávalo, že budou poskytovat prostor pro bádání o přírodě, zajišťovat rekreaci pracujících a dodávat takové množství dřeva a surovin, které potřebovalo národní hospodářství pro svůj chod. S takovou vizí parku, alespoň v očích plánovačů, skoncoval kolaps přírody započatý v 80. letech. Rozpad krkonošských ekosystémů dosáhl takové míry, že plánovači nemohli a zřejmě ani nechtěli udržet teze o harmonizaci antropocentricky vnímaných funkcí hor. Tento fakt pak souvisel nejen s děním v samotném parku, ale především s kontextem událostí na celospolečenské úrovni.

Jedním z prvních výsledků jednání mezi Občanským fórem a vládou Ladislava Adamce v listopadu a prosinci roku 1989 bylo jmenování ekologa a chemika Bedřicha Moldana do české vlády Františka Pítrý, jakožto ministra nově zřizovaného resortu životního prostředí.⁸¹ Moldan začal ihned s organizováním ministerstva a s přípravou legislativy, která poskytla ochraně přírody nový základ. Jde především o zákon č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, který do československého právního řádu přinesl pojmy jako ekosystém nebo ochrana přírodních procesů. Vedle zákon č. 114 jde také o zákon č. 309/1991 Sb. o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami nebo zákon č. 244/1992 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí. Společně tyto zákony a další legislativní normy nasměrovaly ochranu přírody zcela jiným směrem. Správa KRNAP například na základě zákona o ochraně přírody a krajiny získala v roce 1994 kompetenci k hospodaření v krkonošských lesích a nemusela tak složitě vyjednávat kompromisy s lesními podniky a ministerstvy, jak tomu bylo v minulosti. Přesto to neměly ekosystémy ani v nových podmínkách lehké.

Vedle ochrany přírody a poslání parku se totiž změnilo i fungování společenského a ekonomického rámce, ve kterém se správa parku pohybovala. V státním socialismu se sice mohly jednotlivé úřady, stranické buňky, instituce nebo podniky dostat do situace, kdy se jejich zájmy střetávaly, ale přesto existovala autorita v podobě nadřízených stranických orgánů nebo Ústředního výboru KSČ, která mohla situaci rozhodnout.⁸² Institucionální rámec polistopadového režimu se ale takové autoritativní role zbavil a v tom smyslu vlastně ani žádný režim přiznaně neexistoval. Existovaly jen pravidla vymezená demokratickým legislativním procesem a garantovaná státním aparátem. Ve výsledku tak došlo k připuštění možnosti střetu zájmů a v duchu liberálního pojetí tržního soutěžení měly jednotlivé zájmy soupeřit o to, který z nich se prosadí nebo jakou formu bude mít jejich případný kompromis.

Územní plán změnu těchto poměrů reflektoval a za hlavního vyzývatele veřejného zájmů ochrany přírody považoval zájem samospráv a soukromých subjektů. Varuje například předtím, že „některé komerčně motivované snahy o výstavbu dalších a dalších objektů cestovního ruchu znamenají hrozbu naprosté dezintegrace krkonošské přírody.“⁸³ Dále pak informuje i o tom, že zařazení center rekreačních oblastí do nejnižší úrovně ochrany bylo „ústupkem vůči zájmům cestovního ruchu i rozvoje dotčených obcí.“⁸⁴ Sám územní plán také hovoří o tom, že vzhledem k stavu životního prostředí v Krkonoších byly

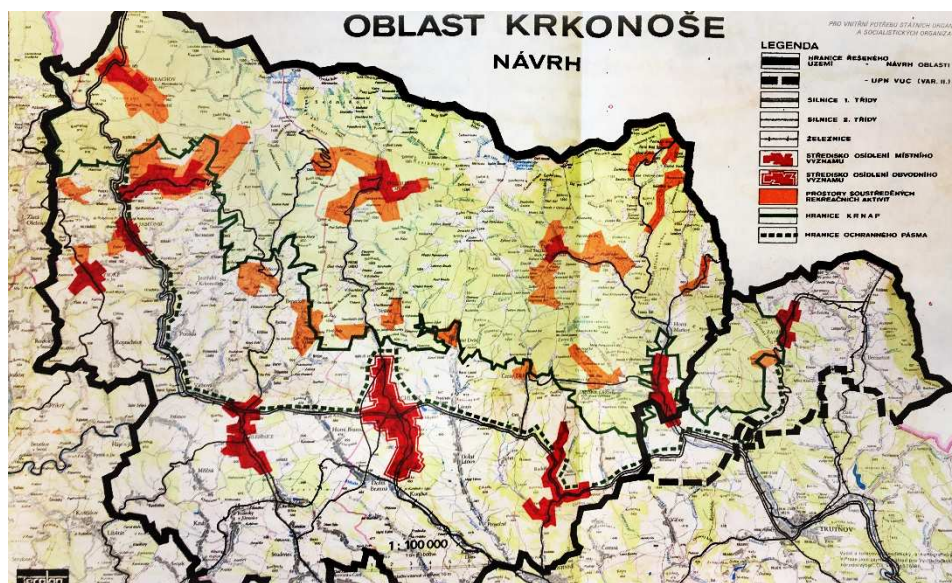
⁸¹ SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha: Prostor, 2009.

⁸² ???? – zpřesnit sekundárnou, Možná: ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSČ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.

⁸³ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. Státní ústav územního plánování. 1993. Str. 5.

⁸⁴ Ibid. Str. 7.

překročeny limity ubytování a rekreačně-sportovního využití Krkonoš. Podle plánovačů je tak „rozšiřování ubytovacích kapacit, ale i budování nových areálů zimních sportů v národním parku nežádoucí...“ a naopak je podle nich potřeba „uvažovat o redukci těchto zařízení a jejich vymístění do vnějšího ochranného pásma, popřípadě do přírodovědně méně hodnotných lokalit ve 3. ‚okrajové‘ zóně.“⁸⁵ Povoleny tak mají být jen výjimky anebo zkvalitňování poskytovaných služeb. Zároveň dodává, že „zárukou postupného napravení deformované podoby cestovního ruchu by se měla stát tržní ekonomika spolu s posílením autority samosprávných orgánů a kvalifikovaný přístup orgánů státní správy.“⁸⁶ Privatizace pozemků a objektů v parku prý přinese snížení počtu lůžek a díky konkurenci se zlepší ubytovací služby.

Obrázek 11 Územní plán velkého územního celku Krkonoše. Státní ústav pro územní plánování. 1993. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Správa parku tak již nebyla zaúkolována harmonizací zájmů jednotlivých funkcí jako v 60. a 70. letech, ale místo toho byla vystavena tlakům ze strany investorů, podnikatelů a obcí, které směřovaly k rozšíření kapacit turistického ruchu a prolomení nebo alespoň udělení výjimek z regulace dané ochranou přírody. Výsledkem tak bylo pojetí národního parku sice jako aktéra výhradně zaměřeného na ochranu přírody, ale zároveň i jako aktéra, jehož zájmy se střetávají se zájmy ostatních a není jisté, že se vždy prosadí.⁸⁷

Další plán z roku 2005 však celou situaci posouvá: „V jednom území se setkávají dva veřejné zájmy. Zájem ochrany přírody, který je zastupován Správou Krkonošského národního parku a zájmem obcí a jejich obyvatel.“⁸⁸ Podle tohoto plánu tak již nestojí zájmy soukromé proti veřejnému zájmu ochrany přírody, ale místo toho jsou proti sobě dva veřejné zájmy. Oproti roku 1993 tak autoři plánu v roce 2005 podstatným způsobem nivelizují dříve jednoznačně nazvané priority územního plánování a rovněž vypouštějí celou jednu skupinu aktérů, jíž jsou soukromé subjekty pocházející mimo Krkonoše.⁸⁹

⁸⁵ Ibid. Str. 9.

⁸⁶ Ibid. Str. 57.

⁸⁷ Viz kapitola 3.4. Apartmány na Horních Mísečkách: příběh o komodifikaci hor.

⁸⁸ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. SURPMO, a.s., Praha – Projektové středisko Hradec Králové. 2005. Str. 71.

⁸⁹ Jak ale ukázal Michal Hořejší na příkladu politických diskurzů o Národním parku Šumava, tak kategorie místní obyvatel nebo obec nemusejí označovat aktéry se stejnými zájmy a často byly reprezentanti obcí prodlouženou

Deklaruje tak například ochranu biodiverzity jako jednu z hlavních funkcí Krkonoš, ale konkrétní závěry a představy o tom, jak by měl režim na horách vypadat, nenabízí.

2.4. Organizovat hory v modernitě

Do celkem čtyř velkých územních plánů se mezi 60. lety 20. století a počátkem 21. století promítly ambice organizovat území Krkonoš. Zatímco před sametovou revolucí hrálo v organizaci Krkonoš hlavní roli plánování, které mělo zřetelnou snahu podchytit realitu hor a nasměrovat jejich rozvoj směrem k „socialistickým horám“, tak po nastolení demokratických institucí a neoliberální restrukturalizaci ekonomiky spočívala organizace hor spíše v nastavení částečně regulované arény pro působení nejrůznějších aktérů od orgánů ochrany přírody po podnikatelské subjekty.

Se sociologem modernity Peterem Wagnerem můžeme územní plánování označit za jednu z praktik tzv. *organizované modernity*: „*Organizovanou modernitu lze charakterizovat jako začlenění všech jedinců v rámci určitých hranic [nejčastěji do státních hranic – pozn. aut. M. M.] do všestranně organizovaných praktik.*“⁹⁰ Takovými praktikami mohou být například úkony státních institucí, moderní chápání národa nebo další procesy, skrze které se jednotlivec stává součástí rozsáhlých společenských celků nebo je z nich naopak vydělován. Jako jeden z extrémních případů organizované modernity zmiňuje Peter Wagner holocaust. Velké organizační kapacity nacistického Německa byly vrženy do úsilí o vydělení a postupnou likvidaci celého jednoho národa, do které se měla zapojit ekonomika, dopravní infrastruktura, armáda i právní systém.⁹¹ Organizovaná modernita je však ve Wagnerově chápání jen jednou z fází modernity, která nahrazuje dřívější liberální modernitu 19. století s jejími dogmaty o vydělení soukromé sféry, iniciativě jednotlivců a zformování globálního trhu. Ta je v 30. a 40. letech 20. století postupně nahrazována mnohem ambicióznější představou pokroku skrze vyšší míru organizovanosti, často až kolektivismu a rozsáhlejšími zásahy státu.

2.4.1. Komplexní rozvoj nekomplexních funkcí

Oba dva plány vzniklé v období státního socialismu přicházely s podobným vnímáním území Krkonoš. Hlavní roli v něm hrála představa komplexního rozvoje, jakožto všestranné a souhrnné aktivity, která vylepšuje „funkce“ horského prostředí tak, aby mohly být v „přiměřené míře exploatovány“. Tak lze shrnout hlavní ambici socialistického organizování Krkonoš.

Pokud vztáhneme Wagnerův koncept organizované modernity, procházely Krkonoše procesem postupného začleňování do celku československé společnosti; začaly hrát nové role jako například roli prostoru pro „rozvoj sil pracujících“ nebo zdroje vody velké městské aglomerace východních a severních Čech. Podobné role sice Krkonoše již v minulosti hrály v dobách, kdy byly domovem chalupníků nebo zdrojem dřeva pro průmysl. Až plánování v 60. letech ale zapojilo Krkonoše plně do státního kontextu budování nového řádu. Historička Bianca Hoenig popisuje obdobný proces na příkladu Tater, které podle ní „*byly transformovány na produktivní sílu za účelem budování socialismu.*“⁹² Pokud ale mluvíme o takové transformaci, položme si otázku, co bylo státně socialistickým režimem transformováno? Pojem hor je zkrátka až příliš obecný.

Lukáš Likavčan definuje ve své knize *Úvod do komparativní planetologie* takzvanou *systémovou perspektivu*, kterou lze nahlížet na přírodu a potažmo na celou Zemi: „*Vezměme si například horské*

rukou investorů, kteří na oplátku slibovaly samosprávám prostředky na rozvoj. Viz HOŘEJŠÍ, Michal L. *Politika lesa: debata o Národním parku Šumava v letech 1991-2010*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2022.

⁹⁰ WAGNER, Peter. *A Sociology of Modernity*. Taylor and Francis, 2002. Str. 118.

⁹¹ Viz BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.

⁹² HOENIG, Bianca. Nature into a Socialist Landscape? The Sase of the Polish Tatra Mountains after 1945. In: *National Identities*. Roč. 16, č. 3. Routledge, 2014. Str. 253.

údolí. To sestává z mnoha různých prvků: bylin, trav, stromů, různých druhů savců (medvědů, jelenů, rysů, zajíců, myší, ježků), ptáků (orlů, vrabců, sokolů), hmyzu (včel, brouků, kudlanek, berušek), pavouků, atmosférických plynů, několika druhů půdy, minerálů a skal, vodních ploch, podzemních řek a tak dále.“ Podle Likavčana pak všechny tyto prvky „představují jako celek ekosystém – otevřený systém, ve kterém organičtí i anorganičtí obyvatelé i jejich kolektivy metabolizují toky energie, materiálu a informací.“⁹³ Zdánlivě „obyčejné“ horské údolí tak skrývá bohaté ekosystémové vztahy a pulzující život nespočtu mimolidských bytostí, které mezi sebou navazují momentální, ale i desítky a stovky let staré „metabolické toky“ – člověka nevyjímaje. Pokud se tak rozhodla „Vláda Československé socialistické republiky přihlížejíc k mimořádně významným přírodním a vědeckým hodnotám v oblasti Krkonoš“ pro vyhlášení národního parku, bylo to z toho důvodu, že se zde nacházela unikátní souhra mnoha zcela konkrétních a často nezastupitelných aktérů, kteří společně vytvářeli to, co dnes známe pod označením Krkonoše a co můžeme s Jasonem W. Moorem nazvat *krkonošskou sítí života*.⁹⁴

Územní plán z roku 1963 i plán z roku 1975 tuto *sít'* neignoruje, pouze jí specifickým způsobem uchopuje a dokonce zmiňuje i „limity návštěvnosti“. Plány však definují Krkonoše pomocí tzv. *funkcí*: Labí, Úpě, stovkám bystřin a ručejů, jezerům i přehradám a rašelinistům přisoudily plány „strategickou“ vodohospodářskou funkci, lesům, pozemkům v údolích, dodavatelské infrastruktuře nebo obchodům zase ekonomickou funkci, roli sněhu, vleků, turistických stezek a hotelů nazvaly rekreačně-sportovní funkcí a vzácným rostlinám, reliéfu pohoří nebo „původním“ druhům zvířat přiřkly plány přírodovědně-badatelskou funkci. Konkrétní aktéry však plány spíše nezmiňují a pracují spíše s představou *přírody* a *krajiny* Krkonoš, jako jakýchsi zástupných celků.

Prozaický důvod takového přenesení významu z mnoha částí (lidských a mimolidských aktérů) na celek (přírodu) nabízí postřeh historika Eagle Glassheima z knihy *Očista česko-slovenského pohraničí*, kde zmiňuje vnímání krajiny kolem severočeského města Most po nuceném vysídlení německy mluvícího obyvatelstva: „...během znovuosídlování plánovači a osídlenci vnímali severní Čechy spíše jako produktivní než historickou krajinu“ a následně popisuje těžební práce na mostecké hnědouhelné pánvi a rovněž zboření starého a výstavbu nového města Most.⁹⁵ S podobným vnímáním krajiny po vysídlení se můžeme setkat i v případě Krkonoš, které byly rovněž vysídleny a na konci 40. a 50. let znovuosídleny. Plánovači Terplanu, ale i československá vláda, nevnímali Krkonoše jako „historickou krajinu“, která se skládá z mnoha vrstev, významů a kulturního dědictví. Byli si ale jasně vědomi toho, že hory nabízejí možnosti a kapacity, které, když se „komplexně rozvinou“, mohou plnit roli významné síly ve výrobním procesu celého Československa skrze jejich rekreační potenciál.

Nelze však v záměrech socialistických plánovačů spatřovat pouze touhu „exploatovat“ krkonošskou *sít'* života, respektive její „funkce“. Postřeh o „produktivní krajině“ Eagla Glassheima tak sice může platit, ale postoj československého státu měl svůj významný dobový intelektuální kontext; to, co je z plánů zcela zřejmé je víra plánovačů v moc člověka zasahovat do „přírodních procesů“ a měnit je. Proto například plán z roku 1975 mluvil o „aktivní ochraně přírody“, která znamená nejen ochranu, ale především „navrácení původních druhů“ nebo zalesňování výškových pater hor přesně definovanou, „původní“ druhovou skladbou stromů. Socialistické organizování hor tak nebylo pouhou exploatací a produktivistickou redukcí hor na jakousi gigantickou rekreační „výrobní jednotku“. Plánovači spíše chtěli v duchu organizované modernity využít rozvíjející se technické a infrastrukturní prostředky státně-socialistického režimu a skrze ně nastolit „esteticky“ dokonalejší podobu *krkonošské sítě života*, a to jak k prospěchu „pracujících“, tak k prospěchu nejasně definované „přírody“. Tolik slibovaný „komplexní rozvoj“ však pracoval s nekomplexní kategorií „funkcí“, které přinejmenším redukovaly

⁹³ LIKAVČAN, Lukáš. *Úvod do komparativní planetologie*. Překlad Vít Bohal. Vydání první. Praha: Display, 2022. Str. 40-42.

⁹⁴ Nařízení vlády č. 41/1963 Sb. o zřízení Krkonošského národního parku.

⁹⁵ GLASSHEIM, Eagle. *Očista česko-slovenského pohraničí: migrace, životní prostředí a zdraví v bývalých Sudetech*. Praha: Academia, 2019. Str. 176-178. Srov. SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016.

mnohé prvky horských ekosystémů na relativně snadno změnitelné objekty nebo je úplně opomíjely. Takový modernistický přístup sice zpřístupnil hory širokým vrstvám československého obyvatelstva, ale zároveň ignoroval mnohé potřeby lidských i mimolidských obyvatel a spoluvůrců hor. Socialistické organizování hor postupně vystavilo hory a proces jejich „utváření“ mnoha neřešitelným problémům a v jistých fázích dovedlo plánování hory až na pokraj ekosystémového rozvratu.⁹⁶

2.4.2. Techniky organizování: socialistické plánování a demokratická volná ruka

V 80. letech však přišel zlom. Stoupající devastace lesních porostů Krkonoš a stále množící se problémy se stavem krajiny a ekosystémů od znečištění vod nebo zakládání nelegálních skládek přímo v prostoru národního parku přivedlo představu organizované modernity o „komplexním rozvoji“ Krkonoš ke svým limitům. Tento stav konstatovala i Vládní komise pro komplexní rozvoj oblasti Krkonoš, která byla v 70. letech původně založena za účelem revidování „pasivní ochrany přírody“ praktikované zakladatelským vedením Správy KRNAPu kolem Josefa Fanty a Miroslava Klapky. Komise v červnu roku 1982 sama schválila dokument vypracovaný *Ústavem krajinné ekologie ČSAV* o návrhu ochranných zón národního parku, ve kterém autorský kolektiv kolem významného botanika Emila Hadače konstatuje, že „vzhledem k rychle se zhoršujícímu stavu životního prostředí v oblasti celého KRNAPu“ je třeba „revidovat, případně obnovit územně plánovací dokumentaci velkého územního celku Krkonoše.“⁹⁷ Koncept „aktivní ochrany přírody“, který v 70. letech sloužil k odsunutí ekologické problematiky na neurčito a uvolnění horské oblasti pro rozvoj ekonomických a rekreačních kapacit, byl v 80. letech postupně nahrazován stále důraznějším apelem na zmírňování škod způsobených „přímým lidským vlivem“. Ochrana přírody a rozvoj turismu, vodohospodářské funkce nebo těžba dřeva už nebyly v „harmonickém vztahu“ a ani jeho nastolení již nebylo cílem. V důsledku rekordního spadu imisí a ekosystémového rozvratu se cílem národního parku měla stát ochrana horské přírody před negativními dopady lidské aktivity.

Postupně se tak rodil nový přístup k horám. Nový územní plán z roku 1994 vznikl již na konci 80. let za spolupráce právě *Ústavu krajinné ekologie ČSAV*, ve kterém pod vedením Emila Hadače působila řada významných ekologů s primárním zaměřením na ochranu přírody, například Jaroslav Stoklasa nebo Bedřich Moldan.⁹⁸ Změnila se tak expertní základna organizování hor, do kterého stále intenzivněji promlouvali ekologové zneklidnění neutěšeným stavem Krkonoš. Zároveň ale právě situace lesních

⁹⁶ Jde například o nadměrně rekreačně-sportovní využití hor, které bylo v 60. a 70. letech plánováno nebo kolaps krkonošských lesů v důsledku imisí a gradace místních porostů v 80. letech.

⁹⁷ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Bal. č. 84. Geologické oddělení Ústavu krajinné ekologie ČSAV. *Návrh zón pro oborový dokument KRNAPu*. Praha 1984. Str. 4-5.

⁹⁸ Emil Hadač, Jaroslav Stoklasa a Bedřich Moldan vydávají v roce 1983 společně přehledovou knihu *Ohrožená příroda: biosféra - člověk - technosféra*, ve které zmiňují i celou řadu civilizačních dopadů na přírodní ekosystémy a společnost. Všichni tři jsou ukotveni v institucích ČSAV a podílejí se na rozvoji ekologie jako samostatné disciplíny, která zkoumá vztahy mezi jednotlivými přírodními činiteli. Moldan pak spolu s Václavem Mezříckým a dalšími zájemci o ekologii v roce 1978 *Ekologickou sekci Československé biologické společnosti při ČSAV*. Ta se stane jedním z diskuzních fór, na kterých se utváří kritika státně-socialistického režimu z pozic ochrany přírody. Po sametové revoluci právě z prostředí *Ekologické sekce* vzejde řada významných politiků s přesahem do ochrany přírody; Bedřich Moldan byl prvním revolučním ministrem životního prostředí a Josef Vavroušek, rovněž účastník schůzek *Ekologické sekce* se stává místopředsedou československé federální vlády. Viz HADAČ, Emil, MOLDAN, Bedřich a STOKLASA, Jaroslav. *Ohrožená příroda: biosféra - člověk - technosféra*. Praha: Horizont, 1983. O prostředí, z kterého pocházeli tyto přední českoslovenští ekologové, psala například Doubravka Olšáková. Viz OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Československo a Mezinárodní biologický program. In: *Soudobé dějiny*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017. K samotné postavě Emila Hadače jako jedné ze stěžejních postav předlistopadové ekologie a biologické vědy jsou důležité jeho paměti HADAČ, Emil. *Je lépe se opotřebovat než zrezivět: vzpomínky na botaniky a ekology*. Dobré: Sen, 2007.

ekosystémů zásadním způsobem podpořila jejich pozici a umožnila jim silněji promlouvat v rozhodujících výborech.⁹⁹

Změnil se i legislativní rámec plánování, který začal odrážet degradaci krkonošských ekosystémů. Nařízení Vlády České socialistické republiky ze dne 19. srpna 1986 o ochranném pásmu Krkonošského národního parku tak nezmiňuje rozvíjení přírody pro pracující. Účelem ochranného pásma má být „zabezpečení území Krkonošského národního parku a jeho krajinářských a přírodních hodnot před rušivými vlivy okolí.“ Mezi takové rušivé vlivy se počítala stavební činnost v rozporu s plánovací dokumentací, znečišťování vodních toků, vypouštění „exhalátů“ nebo tvorba nelegálních skládek.¹⁰⁰ Toto nařízení bylo jedním z konkrétních výstupů vládní komise pro rozvoj Krkonoš a odráží rostoucí vliv ekologie v 80. letech jako samostatné disciplíny, která přímo ovlivňuje tvorbu politiky ochrany přírody pozdně socialistického Československa.¹⁰¹

Po sametové revoluci přichází pomyslný vrchol snah o ochranu přírody. Mezi první nominanty Občanského fóra na ministry se během listopadových událostí stane Bedřich Moldan, fyzik, ekolog a jeden z klíčových členů *Ekologické sekce Československé biologické společnosti při ČSAV*. Moldan pocházel z prostředí kolem Emila Hadače a ihned po nástupu do funkce 5. prosince 1989 začal organizovat nově vznikající ministerstvo životního prostředí. Jeho ministerstvo připravilo v roce 1991 znění nového zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny, který přijala Česká národní rada. Podle tohoto zákona se ochranou přírody a krajiny „rozumí dále vymezená péče státu a fyzických i právnických osob o volně žijící živočichy, planě rostoucí rostliny a jejich společenstva, o nerosty, horniny, paleontologické nálezy a geologické celky, péče o ekologické systémy a krajinné celky, jakož i péče o vzhled a přístupnost krajiny.“¹⁰² Šlo tak na své poměry o jeden z nejprogresivnějších zákonů zpracovávajících problematiku ekologických vztahů v Evropě, tedy o jakýsi výdobytek sametové revoluce, který je dodnes legislativním základem pro ochranu přírody v České republice.¹⁰³

Územní plánování po roce 1989 se nejdříve přihlásilo k jednoznačné prioritizaci zájmů ochrany přírody, ale jelikož se s listopadem změnila struktura a fungování státu a státních institucí, tak se ze Správy KRNAP stala jen jedna ze stran soupeřících o pojetí Krkonoš. Územní plán z roku 1993 se tak významně lišil od toho z roku 2005. Zatímco v roce 1993 měli autoři plánu jednoznačnou potřebu přihlásit se k ochraně přírody jako jednoznačné prioritě v rámci poslání parku, tak o 12 let mladší územní plán potřebu takovéto prioritizace neměl.¹⁰⁴

2.4.3. (Ne)postradatelnost organizování hor

Plánování bylo již od samotných počátků soustavnějšího organizování Krkonoš v 60. letech nedílně spjato s institucemi, které celou oblast spravovaly a ručily za její organizaci. Za jeden z nutných předpokladů vzniku Krkonošského národního parku bylo považováno vypracování *Územního plánu rajónu Krkonoše*. Záměry uvedené v tomto plánu pak měla nová instituce se zaměřením na ochranu

⁹⁹ Viz SOMMER, Vítězslav, Matěj SPURNÝ a Jaromír MRŇKA. *Řídit socialismus jako firmu: technokratické vládnutí v Československu, 1956-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019. Rovněž RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018.

¹⁰⁰ Nařízení vlády č. 58/1986 Sb. o ochranném pásmu Krkonošského národního parku.

¹⁰¹ Viz SPURNÝ, Matěj. *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975-1995)*.

In: GJURIČOVÁ, Adéla, Václav RAMEŠ, Petr ROUBAL, Matěj SPURNÝ, Tomáš VILÍMEK a Michal KOPEČEK. *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo, 2019. Str. 267-313.

¹⁰² § 2 odst. 1 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny.

¹⁰³ Viz JELÍNKOVÁ, Jitka. *Zákon o ochraně přírody a krajiny*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021.

¹⁰⁴ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. Státní ústav územního plánování, 1993. Srov. Archiv Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. Hradec Králové: SURPMO, 2005.

přírody realizovat. Územní plánování v 90. a nultých letech spočívalo v takřka permanentním souboji mezi orgány ochrany přírody v čele se Správou KRNAP a na druhé straně snahami investorů a představitelů některých krkonošských obcí rozvíjet v horách turistický průmysl a „otevřít“ hory stále početnějším návštěvníkům. Roli jakýchsi rozhodčích tak mají v tomto období hrát demokratické instituce státu. Jak socialistické, tak neoliberálně-demokratické plánování Krkonoš mělo za cíl hory organizovat a zapojovat je do širších společenských, především ekonomických kontextů. Přesto ale šlo o kontexty značně odlišné.

Jason W. Moore mluví v knize *Capitalism in the Web of Life* o kapitalismu nikoliv jen jako obecně jako o hospodářském nebo společenském systému; pro Moora je kapitalismus především specifickým „*způsobem organizování přírody*.“¹⁰⁵ Nejde však jen o jednostranné organizování: „*Na jedné straně kapitalismus internalizuje – jakkoliv částečně – vztahy biosféry a snaží se je přeměnit práci a energii biosféry na kapitál. Na druhou stranu sama biosféra internalizuje kapitálové vztahy...*“ Nakonec to vede k tomu, co Moore nazývá „kapitál v přírodě a příroda v kapitálu“.¹⁰⁶ Tento složitě formulovaný výklad znamená jediné, že kapitál není bezvýhradným pánem nad přírodou, nýbrž s ní interaguje a jak příroda, tak kapitál se vzájemně proměňují. To, co nakonec dělá kapitalistické organizování přírody kapitalistickým, je strategie *laciné přírody* (cheap nature). Kapitál se totiž k přírodním statkům chová jako k „darům shůry“, které existují jen proto, aby byly využity k podnikání a zvětšování kapitálu. Jaký jiný účel by pak měly zbytky prvohorních přesliček, které byly po miliony let stlačovány tlakem zemské kůry, než účel, který těmto zbytkům, též známých pod slovem „ropa“ dalo zformování současného fosilního kapitalismu? Přírodní dary shůry může kapitalismus bez obav využít a udělat z nich komoditu; prodávat je, vyrábět z nich další zboží, přesouvat je na velké vzdálenosti.¹⁰⁷

Laciná příroda, jak o ní přemýšlí Moore, však není něčím, co tu prostě je. Onen dar je tak jen iluzí. Iluzí, která říká, že za využívání prvků ekosystémů, geologických činitelů nebo lidských a mimolidských bytostí, které společně tvoří to, co nazýváme souhrnným názvem příroda, se nemusí platit. Kapitál tak manipuluje s jednotlivými „komoditami“ jako s „galileovskými objekty“; dokonale hladkými, nepropojenými, snadno manipulovatelnými tělesy, které lze dle libosti přesouvat a organizovat do nových vztahů a formací.¹⁰⁸ Taková iluze daru shůry je, jak upozorňuje Moore, falešná. Kapitalismus totiž na *zlevňování* přírody usilovně pracuje a vynakládá na něj velké úsilí. Těžba dřeva, pokud zůstaneme v krkonošském kontextu, není darem, nýbrž ekosystémově náročnou činností. Dopady a ztráty se však neobjeví na straně těžařské firmy, ale na straně hmyzu, který byl zahuben během kácení nebo se musel přesídlit na jiná stanoviště, stejně tak u zvířat nebo rostlin a konečně i lesa jako komplexního systému mezidruhových vztahů. Jde tak o klasické schéma „socializace“ ztrát a privatizace zisku.

Pokud bychom se však ptali na rozdíly v organizování hor v období státního socialismu a v období budování demokracie a neoliberální restrukturalizace kapitalistického hospodářství, tak velké rozdíly nezaznamenáme. Jak plánovači Terplanu, tak developéři vstupující do sporů o územní plány vnímali hory jako něco, co je hodné „využití“, přesněji řečeno exploatace. Vztahování se k přírodě jako k daru shůry a z toho odvozená strategie „levné přírody“ je tak společná pro výrobní vztahy uvnitř obou režimů. V socialismu byl však zřetelněji jasný účel, za jakým docházelo k pokusům o zorganizování dříve „nedotčených“ hor. Hory měly sehrát úlohu prostoru pro reprodukci pracovní síly, vzdělání a výchovu pracujících. „*Hory pro 7 milionů*“ bylo jedním z hesel Správy KRNAP v 70. letech, které vyjadřovalo ambici zpřístupnit Krkonoše, jejich vyhlídky, přírodu, hotely, zimní i letní sporty obyvatelům Československa. Účel socialistického organizování hor byl jasný: vytvořit dobré podmínky pro rekreaci

¹⁰⁵ MOORE, Jason W. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. London: Verso, 2015. Str. 87.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Ibid. Str. 61-82.

¹⁰⁸ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem: jak se vyznat v politice Nového klimatického režimu*. V Praze: Neklid, 2020. Str. 87.

pracujících. Opakovaně se však v územních plánech z roku 1963 i 1975 objevuje pojem „optimální návštěvnosti“, která představovala „domnělý“, ale jasný limit rozvoje Krkonoš.

S postupujícím kolabováním především lesních ekosystému Krkonoš a následně pak po sametové revoluci se účel organizování hor značně rozostřil. Stát, přední aktér územního plánování, se stal spíše garantem jakési institucionální arény, na které spolu soupeřili různí hráči o konkrétní podoby a výsledky organizace hor a svébytnou vizi Krkonoš v podstatě nerozvíjel. Správa KRNP tak byla permanentně vystavena „rozvojovým“ záměrům nejrůznějších investičních skupin nebo místních samospráv, které viděly v horách dobré místo pro založení svého podnikání. Zájem přírody se tak stal jen jedním (byť v Krkonoších prohlášeným za „hlavní“) ze zájmů, mezi kterými se pohybují nejrůznější aktéři.

V jisté konstelaci si tak v rámci kapitalistického organizování lze představit, že zájem využívání „darů shůry“, kterých je přeci v Krkonoších nespočet, převáží nad zájmy lidských a mimolidských bytostí, které společně tkají *krkonošskou síť života*, a dojde k přeorganizování Krkonoš za účelem jejich efektivnějšího využití.

Závěrečnou otázkou je, jaké další způsoby organizování přírody si lze představovat. Lukáš Likavčan, kromě již zmiňované *systemové perspektivy* definuje i perspektivu *světa bez nás*. Ta je založená nikoliv na neexistenci lidí a jejich civilizaci, ale spíše jde o „negaci“ představy světa, jako *světa pro nás*. Jak upozorňuje Likavčan:

„Každý dosud známý biologický druh má své datum spotřeby. Homo sapiens není výjimkou. Problémem tedy není ani tak to, zda vyhyneme, ale spíše to, jak se s touto pravdou vyrovnáme a jak budeme naše vymírání designovat. Model země bez nás tak nabízí inspiraci pro post-antropocentrickou praxi, která by byla řízena dvěma cíli: ústupem lidstva a jeho odchodem do důchodu.“¹⁰⁹

K takovému „důchodu“ však tak snadno nedojdeme. Pro alternativní představy toho, jak organizovat, nebo naopak neorganizovat Krkonoše nemusíme přemýšlet v celoplanetárních měřítkách. Již od samotného zakladatelského momentu Správy Krkonošského národního parku zde existuje konflikt, který se na povrch dostává v různých podobách a v různé intenzitě. Jde o spory těch, kteří chtějí chránit ekosystémy s jejich procesy, svébytným vývojem a aktérstvím, tedy těmi, pro které je moderní organizování hor v mnoha aspektech postradatelné a těmi, kteří vnímají Krkonoše jako oblast, kterou je nutné rozvinout, vylepšit, využít a především zorganizovat do takové podoby, která by umožnila jejich snazší zapojení do výrobních procesů. Nejde tak o konflikt přírody s člověkem, nýbrž o konflikt mezi „ochránci“ a „uživateli“.

¹⁰⁹ LIKAVČAN, Lukáš. *Úvod do komparativní planetologie*. Vydání první. Praha: Display, 2022. Str. 52.

3. Utváření hor: tři příběhy Krkonoš

Organizátoři Krkonoš z řad státních institucí nebo velkých investorů se v pokusech o realizaci svých plánů setkávali s konkrétními poměry v horách. Záměry na budování lanovek a vleků, těžbě dřeva nebo zřizování rekreačních areálů byly podkladem pro zásahy do krkonošské sítě života sestávající z milionů jedinců rostlinných a živočišných druhů, vzájemně propojených ekosystémů a dalších, jiných než lidských bytostí. Na příkladu tří příběhů se pokusím ukázat, jak rozvojové záměry a plány zasahovaly do Krkonoš a jaké reakce a jaké události dávaly do pohybu.

První příběh popisuje události spojené s Modrým dolem a pokusy některých aktérů o zřízení velkého sportovně-rekreačního areálu. Z megalomanských plánů 60. let ale nakonec sešlo, a to především kvůli aktivitám pracovníků KRNAP, kteří se na základě dat o sněhové pokrývce pokusily zvrátit plány na výstavbu areálu. Unikátní přírodní podmínky Modrého dolu, ve kterém se z typického smíšeného porostu s převahou smrku přechází k horským smrčinám a následně alpínským loukám a kamenitým polím měly padnout za oběť několika skokanským můstkům, lyžařským vlekům, lanovce a sjezdovkám.

Druhý příběh mapuje vzdor lesů proti stále intenzivnějšímu průmyslovému zatížení. Jednak proti zhoršujícímu se znečištění ovzduší z průmyslových provozů a elektráren na fosilní paliva, zejména na hnědé uhlí, a poté také proti průmyslové těžbě dřeva. Lesní ekosystémy již nadále nezvládaly plnit roli netečného prostředí, které trpělivě snáší tlak tehdejšího socioeconomickeho systému. Kalamitní rozšíření škůdců a postupně odumření stromového patra lesa bylo výstrahou upomínající na neudržitelný model hospodářství a využití krajiny. Lesy tak spustily jakousi “klimatickou krizi v malém”, kdy socialistické hospodářství narazilo na limity soužití s lesními ekosystémy. Cesta, kterou si špičky systému vládnutí státního socialismu zvolily, byla ekologická modernizace. Avšak selhání realizace takové modernizace a z části i neschopnost státního socialismu změnit hospodářský model, na němž stál, vedly k tomu, že stav životního prostředí se nadále zhoršoval a s ním se snižovala legitimita režimu státního socialismu jako celku. Výsledkem tak bylo zhroucení státního socialismu a zahájení proměny politického a hospodářského systému. Ačkoli se v 90. letech emisní zatížení zásadním způsobem snížilo, tak přesto byly krkonošské lesy i nadále vystaveny silnému antropomorfnímu tlaku. Místo lesů spálených kyselými dešti tak lze pozorovat přírodu pozměněnou nápoem turistů a budováním rozsáhlých rekreačně-sportovních areálů.

Třetí příběh popisuje pokusy o komodifikaci hor na příkladech budování apartmánových bytů. V horských oblastech byly vybudovány nebo se renovovaly domy tak, aby po dokončení stavebních prací mohly být jednotlivé byty prodány soukromým majitelům. V objektech nebyly plánovány hotelové služby typické pro cestovní ruch v horských oblastech. Místo toho zde po část roku bydlí majitelé, kteří na určitou dobu svůj byt pronajímají. Jde většinou o objekty energeticky vysoce náročné, jejichž inženýrské sítě a provoz jsou velkou zátěží horské oblasti. V 90. letech a po roce 2000 rovněž vyrostlo několik takových objektů přímo v centrálních částech národního parku, což ukazuje nejen na jistý investiční trend, ale zejména na selhání odpovědných státních orgánů a orgánů ochrany přírody.

3.1. Lyžařský areál v Modrém dole: příběh o ochraně přírody pomocí vědy

„Z hlediska dalšího vývoje společnosti má pak rozhodující význam exploatace či devastace takových statků, které jsou z hlediska potřeb společnosti v minimu, které v daném území její biologický vývoj limitují.“

Aktuální otázky životního prostředí. Praha: Terplan-St. ústav pro územní plánování, 1971.

Kam až může takový rozvoj hor zajít? To byla klíčová otázka, kolem které se střetávali po desetiletí vědci, politici, lesníci a investoři. Že rozšiřování ubytovacích kapacit, služeb, sportovních areálů, vodních nádrží nebo lesů nemůže pokračovat donekonečna, bylo jasné takřka všem aktérům. Názory se lišily však v tom, kde limit rozšiřování leží.

Příběh lyžařského areálu v Modrém dole je ukázkou právě takového vyjednávání. Již v 50. letech existovaly plány na výstavbu rozsáhlého areálu se sjezdovkami, lanovkami a rekreačními budovami v údolí Modrého potoka. V lokalitě se již od 30. let jezdil populární závod *Mairennen* (česky Májový závod), který tradičně startoval na úbočích Studniční hory s cílem v Obřím dole. Jednalo se o jeden z vrcholů lyžařské sezóny mimo Alpy a svou tradici si udržel i po válce, kdy byl přejmenován na *Závod osvobození*. Tuto tradici tak zřejmě chtěli v 50. letech rozšířit vybudováním nového areálu.¹¹⁰ Stejně plány pak představil *Územní plán rajónu Krkonoš* z roku 1960. Z rozhodnutí Správy KRNAP ale bylo v roce 1963 závodění na Studniční hoře zakázáno.¹¹¹ Záměr vybudovat v Modrém dole lyžařský areál ale trval i nadále a ještě v polovině 60. let byl znovu předložen Ústředním výborem Československého svazu tělesné výchovy. ČSTV měl v Modrém dole, „Na Milířích“ ubytovnu, bylo tedy jasné, že shledává lokalitu dolu vhodnou k budování dalších sportovních zařízení. Proti záměru se ale postavila správa parku a členové její vědecké rady. Po uskutečnění série měření sněhové pokrývky a intenzity větru začali tvrdit, že pokrývka v Modrém dole není dostatečná proto, aby zde probíhalo sportovní lyžování po dobu trvání celé lyžařské sezóny. ČSTV nakonec ze záměru upustil a areál se nikdy nepostavil. Přesto ještě územní plán z roku 1975 navrhuje znovuoživení projektu a chování Správy KRNAP je kritizováno právě na příkladu Modrého dolu, jako „pasivní ochrana přírody“, která je podle plánu nežádoucí.¹¹²

Pracovníci správy nakonec za pomoci vědeckých argumentů zamezili výstavbě areálu. Co nám to ale říká o podobách utváření Krkonoš a limitech jejich sportovně-rekreačního rozvoje? A jaké argumenty v tomto vyjednávání aktéři používali?

3.1.1. Plány na výstavbu

O areálu v Modrém dole se zmiňuje již materiál Východočeského krajského národního výboru z roku 1956. Navrhuje zřídit „závodní středisko sjezdových disciplín“ o ubytovací kapacitě 1 500 osob disponující rozsáhlým sportovním vybavením. Na mapce připojené k plánu jsou zakresleny tři skokanské můstky, lanovka z Pece do Modrého dolu, kde se větví na tři ramena: první končí pod vrcholem Studniční hory, druhé v sedle Výrovky a třetí přes Richtrovy boudy až na hřeben mezi Liščí horou a Zadní Planinou. Středisko v Modrém dole mělo mít největší kapacitu v oblasti srovnatelnou již jen s o něco menším, byť stále velkoryse navrhovaným střediskem v samotné Peci.¹¹³

Na plány z roku 1956 navázal *Územní plán rajónu Krkonoše* (1960), který záměr ještě rozšířil. Středisko v Modrém dole se mělo stát jen jednou z částí rozsáhlého areálu propojujícího Špindlerův Mlýn s Peci pod Sněžkou. Projektována byla sedačková lanovka z Obřího dolu přes Modrý důl a sedlo Výrovky na Luční horu, z ní pak dolů do Svatého Petra. „Zajistí turistické zpřístupnění horských hřebenů, zabezpečí pohyb po hřebenech a sportovní využití projektovaných zařízení, umožní propojení Pece p. S. se Špindlerovým Mlýnem,“ vypočítával plán výhody lanovky.¹¹⁴ Její celková délka činila přes tři kilometry a na Studniční louce v ústí Modrého dolu byla plánovači navržena mezistanice, ze které měl vést „těžký lyžařský výtah“ na Studniční horu. U spodní stanice lanovky měla stát rekreační

¹¹⁰ FLOUSEK, Jiří, ed. *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007. Str. 714 a 720.

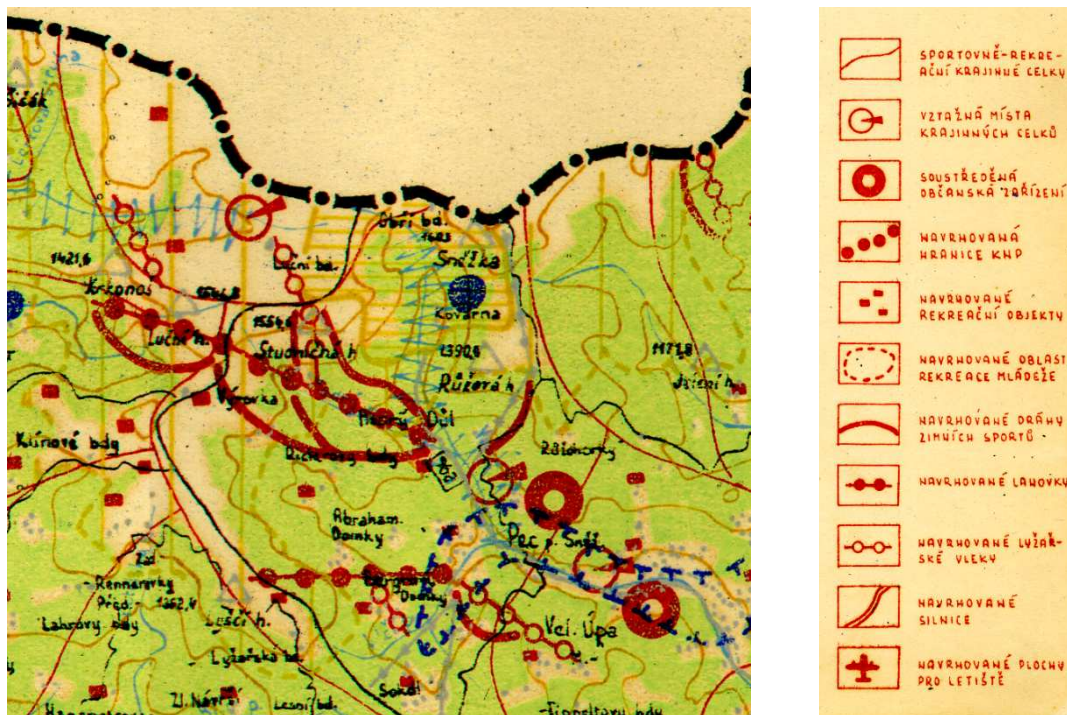
¹¹¹ Ibid.

¹¹² Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán oblasti Krkonoš. Celková koncepce územního plánu*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1975. Str. 20

¹¹³ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Využití ploch a rozmístění zařízení pro turistiku a pro zimní sporty*. Krajský národní výbor v Hradci Králové, 1956.

¹¹⁴ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajónu Krkonoše*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Str. 153.

zotavovna a okolní les ustoupit dráze pro běžecké lyžování. V okolí lanovek a vleků měly vzniknout celkem tři delší a jedna krátká trať pro sjezdové lyžování. Areál doplňovaly ještě dva menší lyžařské vleky: jeden měl vést z Dlouhého dolu nad Svatým Petrem na vrchol Luční hory a druhý z Labské boudy na Studniční horu (viz obrázky 12 a 13). Všechny tyto dopravní systémy měly společně zajistit co nejlepší využití sportovních zařízení a „zvýšit turistický ruch“. Největší práce se měly uskutečnit mezi lety 1961 a 1965.¹¹⁵

Obrázek 12 Plánovaný areál v Modrém dole. Návrh rozložení rekreace. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Obrázek 13 Legenda. Návrh rozložení rekreace. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

V rajónovém plánu není ani zmínka o možných dopadech na krajinu a ekosystémy, o ochraně tehdejších lesních porostů a horských luk v Modrém dole, o riziku nadměrného zatížení celé lokality nebo sněhových a lavinových podmínkách, které by mohly ohrozit podmínky pro rekreaci. Svahy Modrého dolu byly zkrátka automaticky shledány jako mimořádně příhodné pro sjezdové lyžování a uvažované spojení se Špindlerovým Mlýnem do jednoho rozsáhlého sportovně-rekreačního areálu se nabízelo takřka samo. Modrý důl tak byl vnímán jen jako kulisa velkého střediska a samotný „rozvoj“ horského údolí se zdál být bez omezení.

Podobný návrh v roce 1966 předložil Ústřední výbor Československého svazu tělesné výchovy. Návrh byl diskutován jak správou parku, tak Východočeským krajským národním výborem, vládními rezorty a dalšími zapojenými podniky. Pracovníci parku však přesvědčili ostatní zapojené strany o tom, že k rozhodnutí a případné realizaci chybí dostatečná dokumentace, která by zajistila informace o podmínkách lyžování. Podle vzpomínek Josefa Fanty dostala správa parku zajištění nutných informací o Modrém dole na starost: „...s kolegy jsme to prožívali jako výzvu: buď se zasadit o ochranu přírody

¹¹⁵ Viz Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajonu Krkonoše*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Str. 151-154.

národního parku, nebo to vzdát,“ napsal po letech Fanta, který byl určen vedoucím výzkumného týmu.¹¹⁶

3.1.2. Protiargument vědy

Kolektiv pracovníků parku prováděl v zimních obdobích mezi lety 1967 a 1970 každodenní měření lyžařských podmínek. Výsledky pak nabídli ve výzkumné zprávě.

Pracovníci správy ale nejenže představili závěry samotného výzkumu, rozhodli se zařadit i celkovou charakteristiku území. Doplnili tak informace nejen o sněhové pokrývce, ale i o tom, co plány ignorovaly: unikátní reliéf se sněhovým polem „Mapa republiky“, kde do léta drží sních, závěje pod Studniční sedlem, které vytvářejí periodické laviny, celistvý vegetační postup od lučních enkláv a smrkových porostů, přes kleč až po subalpínské a alpínské pásmo v nejvyšších místech lokality. Tento postup, v Modrém dole nenarušený činností člověka, považovali výzkumníci parku za „fenomén mimořádného významu“. Pracovníci zahrnuli i informace o fauně a floře Modrého dolu, ve kterém se nacházely a stále nacházejí mnohá stanoviště vzácných bylin a dřevin, stejně tak různých druhů vzácných ptáků včetně tokanišť tetřívka.¹¹⁷

Samotný Modrý důl byla ale uznán jako místo s „*velmi vhodným terénem pro sportovní a rekreační lyžování.*“¹¹⁸ Po většinu zimního období však podle závěrů výzkumu nedosahovala sněhová pokrývka v mnoha místech takové úrovně, aby se na ní dalo lyžovat. Dobré podmínky panovaly ve spodní části Modrého dolu, kde byla velmi často silná vrstva sněhu, stejně tak jako na svahu pod sedlem mezi Luční a Studniční horou, kde byla vrstva sněhu nadprůměrně silná. Docházelo zde ale k častým lavinovým situacím, a proto se svahy k lyžování nehodily. Terénem nejpříhodnější lokalita pro vybudování sjezdovky se nacházela na jižním svahu Studniční hory, kde vznikala svah s parametry, které by byly ideální pro budování tratí sjezdového lyžování na mezinárodní úrovni. „Kritickým místem“ ale byl samotný vrchol hory, kde byly sněhové podmínky „nevyrovnané“ a nacházely se zde četné lavinové svahy: „*Tyto podmínky limitují – nehlédě k dalším podmínkám přírodním – intenzivní, řízené a pravidelné využití tohoto svahu pro účely lyžařského sportu.*“¹¹⁹

Závěr výzkumu tedy vyzněl pro stavbu areálu negativně. Podle výzkumníků dosahovala pokrývka v místech uvažovaných sjezdovek dostatečné vrstvy a kvality jen v 36 % zimního období. Zároveň s tím ale nešlo tuto situaci zlepšit, aniž by se podstatným způsobem zasáhlo do terénu a klečových a lesních porostů. Takový zásah by vedl k destabilizaci lesa a rozsáhlé vodní erozi půdy. Celkově by tak podle autorů výzkumu „*zásah vedl k nevratným negativním změnám v přírodních prostředí rezervace v oblasti Studniční hory.*“¹²⁰ Vedle nedostatečné sněhové pokrývky a kvality sněhu v zimním období se tak objevil v argumentaci Fantova kolektivu i argument ochrany přírody. Ze zprávy o výzkumných pracích je zřejmé, že ochrana přírody byla pro autory výzkumu primární. V samotné argumentaci však zmiňují, že poznání „přírodních podmínek“ území je nutným předpokladem pro stanovení dalších společenských funkcí a rovněž i provádění všech velkých investičních záměrů. Ač si jsou tak oba argumenty na první pohled nepodobné, oba stojí na stejném základním sdělení: rekreace a sport budou možné pouze tehdy, pokud budeme respektovat „přírodní podmínky“ území.¹²¹

¹¹⁶ FANTA, Josef. *Josef Fanta: ekolog lesa a krajiny*. Praha: Radioservis, 2020. Str. 77.

¹¹⁷ Viz SÝKORA, Bohuslav, BĚLOCHOVÁ, Irena a Josef FANTA. Přírodní podmínky Studniční hory a možnosti jejího lyžařského využití. In: *Opera Corcontica*. Roč 1973, č. 10.

¹¹⁸ Ibid. Str. 154.

¹¹⁹ Ibid. Str. 155.

¹²⁰ Ibid. Str. 197.

¹²¹ Ibid. Str. 197. Rovněž. BĚLOCHOVÁ, Irena a Josef FANTA. Skončil výzkum lyžařského využití Studniční hory. In: *Krkonoše: Měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1970, č. 4. Str. 21.

3.1.3. Věda jako zástupce zájmů ekosystémů

Ze záměru vybudovat v centrálních partiích Krkonoš rozsáhlý lyžařský areál nakonec sešlo. Kdo konkrétně rozhodl a jak velký vliv při jeho rozhodování měly závěry výzkumu Správy KRNAP, přesně nevíme. Přesto ale lze mnohé soudit z textu *Územního plánu oblasti Krkonoš* z roku 1975. Podle autorů plánu „orgány ochrany přírody“ zpochybnily lanovkové propojení Pece pod Sněžkou a Špindlerova Mlýna z Modrého dolu přes sedlo Výrovky a toto rozhodnutí navrhuje přehodnotit.¹²² Zároveň s tím se ale plán zásadním způsobem vymezoval vůči „pasivní ochraně přírody“, která měla spočívat v maření investičních záměrů a bránění „komplexnímu rozvoji“ oblasti. Argumentační strategie zvolená kolektivem kolem Josefa Fanty ukazuje, že si pracovníci parku rizika takového protiargumentu byli vědomi a zmiňovali ochranu přírody především jako nutný předpoklad pro všechny další funkce, které oblast má. Rozvoj hor byl společným a nezpochybnitelným jmenovatelem, podle pracovníků správy ale měl mít své limity.

S tím však na začátku 70. let nesouhlasili plánovači v nadřízených orgánech správy. Spor o podobu Modrého dolu zřejmě vyvolal nevoli vůči způsobu, jakým byla Správa Krkonošského národního parku založena a v prvních letech vedena. Ohrožení zamýšleného projektu areálu v Modrém dole bylo čelními představiteli klíčových resortů, krajského výboru a stranických organizací vnímáno negativně a místo faktické prioritizace ochrany přírody před sportovně-rekreačními a ekonomickými funkcemi Krkonoš měl přijít jejich vzájemný a harmonický rozvoj. Takový způsob utváření Krkonoš však narazil na realitu krizového stavu lesních ekosystémů, a jak bylo jasné z textu, který tuto kapitolu otevírá, i plánovací instituce jako Terplan, pochopily situaci až ve chvíli, kdy byla reálně ohrožena stabilita takřka všech lesů v Krkonoších, a tím pádem i možnost zapojení Krkonoš do výrobního procesu socialistického Československa.

3.2. Kalamity: příběh o vzdoru lesů

Jak může les vzdorovat? Otázka *agency*, neboli *aktérství*, jiných než lidských bytostí je komplikovaná a její konceptuální uchopení je všechno, jen ne lehké. Přesto můžeme na příkladu kolapsu lesních ekosystémů v Krkonoších ukázat, že i stromy, lesy a jejich obyvatelé od půdních bakterií, hmyzu, až po velké savce dokáží různými, byť možná omezenými způsoby, vzdorovat snaze o jejich využívání jako zdrojů surovin nebo jejich přeměny směrem k určitým estetickým ideálům člověka. Stromy jsou tak často vnímány jako entity, které mají specifickým způsobem sloužit, ať už tím, že se dá jejich dřevem topit a vyrábět z něj nábytek, tak tím, že se lidem v jejich přítomnosti lépe dýchá a uspokojují jejich potřebu pobytu v přírodě.

S nástupem industriální revoluce a kapitalistického způsobu výroby se využívání nejen stromů, ale celých jejich ekosystémů zintenzivnilo a nabralo nové podoby. Stromy byly přeměněny na výrobní jednotku ve výrobním procesu; například na kubíky dřeva, které je možné po zabíjení stromů a jejich vytěžení zpeněžit. Jde tak o vytvoření výše zmiňované iluze *levné přírody*, kdy se různé mimolidské bytosti stávají komoditou poté, co jsou vytrženy ze spletité sítě ekosystémových vztahů. Stromy tak sice mohou být levné v ekonomickém slova smyslu, ale jejich ekosystémová hodnota pro hmyz, živočichy, cirkulaci vody, dusíku, kyslíku a dalších látek již tak malá není.

Antropolog Bohuslav Kuřík popisuje na příkladu degradace plantáže to, jak může takový rozpor mezi hospodářskou a ekosystémovou hodnotou lesa dojít tak daleko, že stromy začnou „klást odpor“. Kuřík zmiňuje případ automobilky Ford, která se ve 20. a 30. letech 20. století pokusila založit v Brazílii rozsáhlé monokulturní plantáže fíkovníku pryžodárného, aby zajistil dostatečné množství latexu pro výrobu gum. Fíkovník ale roste v pralesech ve společnosti mnoha jiných rostlin a organismů a rovněž

¹²² Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán oblasti Krkonoš. Celková koncepce územního plánu*. Státní ústav pro raionové plánování v Praze. 1975. Str. 20.

odděleně od dalších jedinců stejného druhu, je to, jak uvádí Kuřík, jeho strategie obrany před nejrůznějšími nemocemi a škůdci. Po vysázení plantáže tak fíkovníky rychle hynuly a došlo ke kolapsu jejich populací; nebyly se zkrátka schopni bránit a investice společnosti Ford tak selhala.¹²³ Je samozřejmě možné nahlížet takovou situaci jako selhání pokusu o ovládnutí přírody ze strany společnosti Ford, zároveň ale jde přemýšlet i směrem, který přiznává stromům a dalším jiným než lidským bytostem prostor pro projevení vzdoru. V případě plantáží by to byl vzdor proti ambici příliš rychle a v přílišném rozsahu zpeněžit schopnost fíkovníků produkovat latex.

V této kapitole si pološím otázku, zda lze takové chápání vzdoru jiných než lidských bytostí použít i v případě Krkonoš. Právě v nich totiž došlo v 80. letech k sérii významných disturbancí, které zasáhly většinu lesních porostů parku. K obdobným situacím docházelo, často ve větší míře v Jizerských a především v Krušných horách. Příčin bylo mnoho: výsadba a pěstování převážně smrkových monokultur v dřívějších obdobích, a to často v podmínkách, které pro život smrku nebyly příznivé, dále pak kyselá dešť a imise jiných škodlivin, rozmnožení populací nejrůznějších škůdců a nemocí. Krkonošská situace byla výjimečná v tom, že zdejší lesní porosty měly plnit hned dvojí úlohu ve výrobním procesu socialistické společnosti. Jednak se mělo v lesech těžit dřevo, zároveň s tím měly lesy dosahovat takových „estetických kvalit“, aby byly vhodným prostředím pro rekreaci pracujících. Plnění těchto nároků ze strany společnosti a reakci lesních ekosystémů budeme sledovat od 60. let do let 90.

Na úvod kapitoly je nutné zdůraznit ještě několik významných poznámek. Les a hospodaření v něm bylo a dodnes je sporným tématem. Je proto nutné deklarovat badatelskou pozici, ze které se snažím dění v krkonošských lesích posledních několika desetiletí analyzovat. Mám za to, že nejlépe půjde tuto pozici definovat skrze krátký popis toho, co se v lese může stát: v důsledku gradace populace („přemnožení“) lýkožrouta smrkového („kůrovce“ nebo „škůdce“) došlo k vážným disturbancím lesních ekosystémů a rozpadu lesních porostů („kalamitě“).¹²⁴ Užívání tohoto jazyka je motivováno nejen snahou o co nejpřesnější popis událostí, ale rovněž i snahou upozornit, že úhyn některých částí ekosystémů a působení některých druhů hmyzu může patřit k nedílné součásti životního cyklu některých ekosystémů. V případě disturbancí krkonošských lesů v 80. letech pak skrze tento jazyk můžeme proniknout přes romantizovaný obraz „katastrofy lesa“ a blíže popsat to, jak samotný kolaps některých lesních ekosystémů probíhal.

3.2.1. Biologická asanace krajiny

Krkonošská krajina je krajinou kulturní. To znamená, že se na její podobě již po staletí, různými způsoby a v proměnlivé míře, podílí člověk. Zatímco v novověké historii krkonošského osídlení šlo hlavně o vlivy způsobené hospodařením v horách, tak v 60. letech měly zásahy do krkonošské krajiny nabyt zcela jiných podob. Jedním z klíčových zásahů měla být i *biologická asanace krajiny*. Ta byla naprojektována v *Územním plánu rajónu Krkonoš* a rovněž diskutována v důvodové zprávě předložené vládě před schvalováním nařízení o vzniku KRNAP. V obou těchto dokumentech vystupuje do popředí otázka úpravy krkonošské krajiny tak, aby odpovídala „původnímu stavu“ Krkonoš.

Hypotetický původní stav vycházel z úvah pracovníků Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti v Opočně (VÚLHM), kde působil mimo jiné inženýr a biolog Teodor Lokvenc, později i Josef Fanta, jeden ze zakládajících pracovníků Správy KRNAP. Představa o původním stavu se zakládala na výzkumu pylů z rašelinišť a odhadovaném stavu lesů mezi 10. a 14. stoletím, tedy ještě

¹²³ KUŘÍK, Bohuslav. Towards an Anthropology of More-Than-Human Resistance: New Challenges for Noticing Conflicts in the Plantationocene. In: *Sociální Studia*. Brno: Masarykova University Press, 2022, 19(1). Str. 62.

¹²⁴ Více o diskurzích „politiky lesa“ v knize Michala Hořejšího. Viz HOŘEJŠÍ, Michal L. *Politika lesa: debata o Národním parku Šumava v letech 1991-2010*.

před „pronikavým zásahem člověka“.¹²⁵ Takto chápané „původní lesy“ se skládaly především z buku, „temnými skvrnami jedle“, ke kterým se na severních svazích přidával smrk. Jak stoupala výška, přibýval smrk a výjimku tvořily jen listnaté stromy kolem horských potoků. Ve vyšších polohách byly koruny smrku stále nižší, až přecházely v převážně klečový porost, v němž se „červenala chudá plodenství jeřábů“. K tomuto stavu se chtěli plánovači územního plánu přiblížit.

Podle plánovačů lesy v 60. letech 20. století neodpovídaly tomuto „původnímu“ stavu, a to převážně kvůli dopadům staleté intenzivní těžby dřeva a pastevectví. V paměti rovněž zůstávaly i četné povodně již z konce 19. století, které zdevastovaly podhůří Krkonoš a za jejich příčinu se považovalo právě nedostatečné zalesnění na úpatích Krkonoš, a tím pádem i snížení jejich schopnosti zadržovat vodu v krajině.¹²⁶ Plánovači tak navrhli rozsáhlé zalesnění smrkem a klečí nad tehdejší, „nepůvodní“ hranici lesa a s tím spojené rozšíření lesního porostu i do lokalit, kde se nacházely rozsáhlé horské louky vzniklé hospodařením chalupářů. Kormě toho ale plán navrhoval i přeměnu středních a nižších výškových pater lesa ze smrkové monokultury na lesy jehličnato-listnaté s převahou buku, smrku a s menší příměsí dalších dřevin. Šlo tak o skutečně razantní zásahy do povahy ekosystémů v horách; tomu odpovídal i název, který plánovači pro tyto zásahy zvolili: „biologická asanace krajiny“.¹²⁷

Podle územního plánu rajónu mělo jít až o 912,25 ha ležících ve výšce mezi 900 a 1500 m. n. m., které měla vznikající Správa KRNAP spolu se Státními lesy osadit převážně klečí a smrkem.¹²⁸ Právě tyto dva druhy byly shledány jako odpovídající stanovištním podmínkám na hřebenech Krkonoš. Zalesňovací práce byly rozplánovány kolem dvou center: jedno se nacházelo kolem Luční a Studniční hory, druhé kolem pramene Labe. Záměr potvrdila i důvodová zpráva k vládnímu nařízení o vyhlášení KRNAP. Jak plán, tak i důvodová zpráva vycházely ze studie Teodora Lokvence z VÚLHM, který doporučil zalesnění horní hranice lesa a asanaci krajiny z důvodu možné vodní a půdní eroze, efektivnějšímu zachycování „popílku“ z elektráren, zvýšenému riziku lavin na nezalesněných svazích a možnosti postupného poklesu hranice lesa do nižších poloh.¹²⁹

Autoři plánu sice navrhovali rozsáhlá opatření, ale zároveň počítali s jakýmsi ideálním „přirozeným“ stavem lesa, a to ať už jde o jeho výškovou hranici tak i složení. Podle nich „*cílová skladba v jednotlivých lesních typech na území KNP nemůže vycházet jen z požadavků ekonomických, ale především z požadavků určovaných plánovanou funkcí KNP (ochrana přírody, požadavky vodohospodářské, půdoochranné, rekreační, zachování a zvýšení přírodovědecké hodnoty území)*“.¹³⁰ Svou roli mohla hrát i představa o ideálním lese pro rekreaci. „*Pěkný, zdravý a smíšený les, plný ptactva a zvěře, jistě zvýší množství dojmů a pocit klidu a odpočinku u jeho návštěvníků,*“ píše jeden z autorů v interním oběžníku Správy KRNAP v roce 1965. Dodává rovněž, že „*les a jeho estetické prostředí má velmi příznivý vliv na duševní stav lidí, kteří v něm přebývají; zeleň stromů, klid, ticho a zdravý vzduch*

¹²⁵ LOKVENC, Theodor. *Krkonošské hřebený: (Jak člověk dobýval přírodu)*. Hradec Králové: Krajský dům osvěty, 1960. Str. 11.

¹²⁶ Viz ibid. Str. 127-133.

¹²⁷ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajónu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajónu*. Státní ústav pro rajónové plánování v Praze. 1960. Str. 106-112.

¹²⁸ Územní plán rajónu Krkonoše zmiňuje 42-49 % kleče, 44-45 % smrku, vrby laponské, vrby slezské a střemchy hroznovité skalní z 3-4 %, jeřábu z 5-7 % a buku, javoru, břízy mezi 0,5 a 1,5 %. Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajónu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajónu*. Státní ústav pro rajónové plánování v Praze. 1960. Str. 107.

¹²⁹ Viz LOKVENC, Theodor. *Krkonošské hřebený: (Jak člověk dobýval přírodu)*. Hradec Králové: Krajský dům osvěty, 1960. Rovněž JENÍK, Jan a LOKVENC, Theodor. *Die alpine Waldgrenze im Krkonoše Gebirge*. Praha: ČSAV, 1962.

¹³⁰ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajónu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajónu*. Státní ústav pro rajónové plánování v Praze. 1960. Str. 108-109.

– to jsou nejlepší léky pro nervový systém lidí, unavených prací v továrnách a kancelářských městech.¹³¹

Cílem projektu asanace krkonošské krajiny bylo takový les vytvořit, resp. obnovit. Horské ekosystémy tak měly být změněny tak, aby byly schopny zajistily výkon funkcí hor navržených *Územním plánem rajónu Krkonoše*.

Správa KRNAP vzala navržené zalesňování za své. V roce 1966 informoval v interním oběžníku *Zprávy* náměstek ředitele KRNAP Vladimír Šatný o stavu prací na vysokohorském zalesnění. Konstatuje, že plán byl přijat v reakci na silnou devastaci horské krajiny v 18. století, kdy probíhalo klučení kleče a přeměna nejvyšších lokalit na pastevecké louky a následně pak opětovné zalesňování 80 ha klečí a smrkem „nevhodné provenience“ ze švýcarských a francouzských Alp. Došlo tak k narušení genofondu některých krkonošských dřevin a porosty se staly nestabilními. Podle Šatného zprávy probíhaly práce v přímé spolupráci s odborníky a zodpovědnými pracovníky Státních lesů, Správy KRNAP, VÚLHM a dalších institucí, přičemž mezi lety 1966 a 1975 se mělo pokračovat s již zahájeným mapováním lesů, jejich druhové skladby, genofondu a obecné kondice, ale rovněž již i k zalesnění 193 hektarů z předpokládané celkové plochy určené k zalesnění.¹³² Ostatně jeden z předních pracovníků parku, Josef Fanta, který působil i jako náměstek ředitele na VÚLHM v Opočně a mezi ústavem a Správou KRNAP panovala úzká spolupráce především při pěstování sazeniček a na výzkumných pracích v lesích.

Z dostupných informací vyplývá, že organizátoři lesnických prací měli jasnou představu o stavu, kterého v krkonošských lesích chtějí docílit. Dřívější „činnost člověka“ proměnila mnohé lesy na pastviny a zbývající porosty na smrkové monokultury s genofondem, který neodpovídal genetickému vývoji dřevin v Krkonoších. Plán na zalesnění tak lze považovat za logický krok založený na tehdejších vědeckých zjištěních.

Práce na realizaci rozsáhlého zalesnění v rámci „biologické asanace krajiny“ pokračovaly i do 70. let. V jejich polovině ale přišla změna v podobě výměny vedení managementu a přijetí nového územního plánu. Ten s rozsáhlejším zalesněním nepočítal. Sám plán byl navržen s předpokladem, že dojde k navýšení objemu vytěženého dřeva a nepočítal s tak rozsáhlým zalesněním, které bylo plánované v 60. letech. Potvrzuje to i usnesení vlády o schválení územního plánu, které místo zalesňování zmiňuje potřebu výstavby dalších 325 km lesních komunikací.¹³³ Pokud tak politika lesa Správy KRNAP v 60. letech počítala s aktivním přetvořením lesních ekosystémů do jejich „původního“ stavu z 10. a 14. století, tak plán z roku 1975 mnohem jednoznačněji deklaroval exploatační záměr na co největší těžbu dřeva. Těžbě nová správa parku kladla jen malý odpor; usilovala sice o novelizaci směrnic pro hospodaření v lesích, ale celá situace se během roku 1977 a 1978 zásadním způsobem změnila. V druhé polovině 70. let totiž zasáhlo krkonošské lesní ekosystémy několik gradací populace obaleče modřínového, které celou situaci zásadně proměnily.

3.2.2. Obaleč modřínový a imise

Lesní ekosystémy byly do 2. poloviny 70. let relativně stabilní a tak Správa KRNAP nemusela, kromě několika větrných kalamit na konci 60 let, řešit velkoplošná poškození lesních porostů. Na přelomu 70. a 80. let ale došlo k několika vlnám rozsáhlého rozmnožení drobného motýlka obaleče modřínového,

¹³¹ KUPCZYNSKI, Julian. Les a jeho význam pro turistiku a rekreaci. In: *Zprávy*. Roč. 1965, č. 2. Str. 10. Dostupné v: Archiv Správy Krkonošského národního parku.

¹³² ŠATNÝ, Vladimír. Plán vysokohorského zalesnění v Krkonoších. In: *Krkonošský národní park: zprávy*. Ročník 1963, č. 3. Dostupné v: Archiv Krkonošského národního parku. Str. 2-4.

¹³³ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán oblasti Krkonoš. Celková koncepce územního plánu*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1975. Rovněž Archiv Správy Krkonošského národního parku. Usnesení vlády ČSR č. 143/1976 o schválení Územního plánu oblasti Krkonoš. 1975. Str. 19.

který napadá především oslabené porosty smrků a při příznivých podmínkách je jeho populace schopna velmi efektivně hubit velké počty stromů.¹³⁴

Špatný stav lesních porostů se rychle zhoršoval. Ročenka Správy KRNAP z roku 1978 zmiňuje, že „poškození smrku obalečem modřínovým, a to prakticky v celé oblasti Krkonoš“ dosáhlo v některých oblastech „kalamitního rozsahu“.¹³⁵ Nešlo o první a ani poslední rozšíření obaleče modřínového. Jen od začátku 20. století jsou zaznamenány čtyři období jeho intenzivního výskytu. Konec 70. let byl ale v mnohém jiný. Podle zprávy předložené na Vládní komisi pro komplexní rozvoj Krkonoš by zřejmě obaleč modřínového nezpůsobil tak rozsáhlou devastaci lesních porostů, kdyby lesy nebyly oslabené působením siričitých imisí a dalších toxických látek v ovzduší, které pocházely především z průmyslové výroby a energetiky.¹³⁶ Klíčový vliv imisí na zdraví lesních porostů potvrdily i studie uveřejněné v odborném časopise Správy KRNAP *Opera Corcontica* na začátku 80. let.¹³⁷ O tom, že kalamitní poškození smrku zapříčinily průmyslové imise, nebylo od samého počátku rozsáhlých disturbancí smrkových porostů pochyb. Bezprecedentním způsobem se tak propojily dva nepříznivé faktory, které spustily dlouhotrvající krizi lesních ekosystémů Krkonoš, která se v některých obdobích zdála tak vážnou, že hrozila naprostá dezintegrace a kolaps krkonošských ekosystémů.

Podle zprávy vládní komise začal problém v roce 1977, kdy se rozmnožil obaleč modřínový na Frýdlandsku a Liberecku. Postupně se přemísťoval a jeho první nadprůměrné výskyty zaznamenali krkonošští lesníci poprvé v Lesním závodu Harrachov, odkud se šířil po celých horách a podle odhadů Entomologického ústavu ČSAV měl obaleč modřínový jen v roce 1980 zasáhnout až 24 700 ha lesních porostů. V této situaci se rozhodlo ministerstvo lesního a vodního hospodářství realizovat na celé ploše „chemický zásah“. Na urgenci a výhrady vědecké rady KRNAP se z plochy určené k chemickému ošetření nakonec vyjmuly oblasti státních přírodních rezervací, přesto v roce 1980 ošetřili lesníci za pomoci vrtulníků 77,5 procent všech lesních porostů Krkonoš.¹³⁸ Výrazně tím zasáhli do populace nejen obaleče modřínového, ale i dalších druhů hmyzu a vystavili lesní porost riziku změn v genofondu a dalším dlouhodobým následkům v populacích živočichů a rostlin.

Správa KRNAP si byla rizik spojených s použitím chemických látek na hubení hmyzu, konkrétně insekticidu Ambush EC-25, který hubí hmyz, ale neproniká tak hluboko pod svrchní vrstvu půdy, vědomá a podmiňovala ho intenzivním výzkumem napadených porostů ve spolupráci s Entomologickým ústavem ČSAV. Prognóza rozšíření obaleče modřínového vzniklá právě v rámci této spolupráce však byla natolik vážná, že se zásah jevil jako nevyhnutelný. Podle informací správy parku byla účinnost použitých opatření 78 procent. K úplnému vyhubení obaleče modřínového použitím chemikálií tak nedošlo. Přesto se lesníkům a pracovníkům správy parku podařilo významně omezit populaci obaleče modřínového a postupně situaci dostat zpět pod svou kontrolu.¹³⁹

¹³⁴ ZAHRADNÍK, Petr. *Základy ochrany lesa v praxi*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2006.

¹³⁵ *Ročenka Správy KRNAP*. Roč. 1978, č. 2. Str. 84. Dostupné v: Archiv Krkonošského národního parku.

¹³⁶ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš. Balík č. 88. *Zpráva o stavu a opatření proti napadeným lesním porostům v Krkonoších obalečem modřínovým*. Str. 1.

¹³⁷ VACEK, Stanislav. Zdravotní stav a snížení fruktifikace autochtonních smrkových porostů jako odraz imisního zatížení v oblasti anemo-orografického systému Mumlavy. In: *Opera Corcontica*. Roč. 1981, č. 18.

Rovněž TESAŘ, Vladimír. Vztah krkonošských lesů a lesního hospodářství k imisím. In: *Opera Corcontica*.

Roč. 1981, č. 18. A rovněž ŠROT, Miroslav. Kalamitní výskyt obaleče modřínového (*zeiraphera diniana* guen.) v Krkonoších a Jizerských horách. In: *Opera Corcontica*. Roč. 1981, č. 18.

¹³⁸ *Ročenka Správy KRNAP*. Roč. 1980, č. 4. Str. 35. Dostupné v: Archiv Krkonošského národního parku.

¹³⁹ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš. Balík č. 88. Str. 4. *Zpráva o stavu a opatření proti napadeným lesním porostům v Krkonoších obalečem modřínovým*.

Obrázek 14 Obranný zásah vrtulníkem proti obaleči modřínovému. Ročenka Správy KRNAP. Č. 4. ročník 1980. Str. 39. Archiv Krkonošského národního parku.

Správa parku v návaznosti na rozšíření obaleče modřínového přistoupila k dlouhodobému sledování lesních porostů a jejich kondice; správa začala měřit nejrůznější ekosystémové ukazatele a zintenzivnila mapování a inventarizaci živočišných a rostlinných druhů na území parku. Jedním z kroků, ke kterým se v nastalé situaci správa rozhodla, bylo i zahájení měření imisí širších území v roce 1978.¹⁴⁰ Na základě těchto měření pracovníci Správy KRNAP a VÚHLM v Opočně zjistili to, co odhadovali již na začátku gradace populace obaleče modřínového, a sice že jen na 3,3 procentech lesní půdy lze považovat za porost neohrožený vyššími koncentracemi imisí kysličníku siřičitého a fluóru „z emisních zdrojů, převážně ležících mimo území ČSSR.“¹⁴¹ Členové vědecké rady KRNAP s mnoha kroky ministerstva lesního a vodního hospodářství, jež souvisely se zásahem proti obaleči modřínovému, marně nesouhlasili, podařilo se však rozšířit vědecké kapacity správy parku a propojit je s již existujícím expertním zázemím z prostředí ČSAV.¹⁴²

„Současný stav lesů v asanované oblasti je dobrý,“ konstatovala zpráva ministerstva lesního a vodního hospodářství na konci roku 1980.¹⁴³ Již v zimních měsících pozorovali lesníci zlepšení v lesních porostech a postupně celou situaci vyhodnocovali, přesto pokračovaly postřiky insekticidy ještě do roku 1983, byť v menší míře. „Kalamita“ obaleče modřínového se zdála být zažehnána.

3.2.3. Reakce na kolaps krkonošské sítě života

Působení rozsáhlé populace obaleče modřínového na lesní ekosystémy Krkonoš mezi lety 1977 a 1983 znamenalo v mnoha ohledech průlom v přístupu ke krkonošské přírodě. Obaleče modřínového se sice podařilo vytlačit, problém imisí ale nadále trval a od roku 1984 se k němu přidal i problém s rostoucí aktivitou lýkožrouta smrkového, který stejně jako obaleč modřínový napadal imisemi oslabené stromy.

¹⁴⁰ BAŠTA, Jiří a ŠTURSA, Jan. *50 let Krkonošského národního parku*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2013. Str. 26.

¹⁴¹ *Ročenka Správy KRNAP*. Roč. 1980, č. 4. Str. 36. Dostupné v: Archiv Krkonošského národního parku.

¹⁴² Viz BAŠTA, Jiří a ŠTURSA, Jan. *50 let Krkonošského národního parku*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2013. Str. 90-91.

¹⁴³ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš. Balík č. 87. *Informativní zpráva o průběhu a výsledku obranného zásahu proti obaleči modřínovému v roce 1980 v oblasti Krkonoš*. Str. 5.

Stále výrazněji se tak prohluboval rozpor mezi ochranou přírody a hospodářským využíváním Krkonoš. Správa KRNAP například vyhlásila v září 1978 ochranné zóny v některých významných přírodních lokalitách, ale nic nebránilo ministerstvu lesního a vodního hospodářství, aby v těchto zónách během rozšíření obaleče modřínového chemicky zasáhl. Opatření správy se tak mýjela účinkem a situaci nevyřešily ani zásahy ministerstva lesního a vodního hospodářství; výsledkem tak byla po celá 80. léta 20. století zhoršující se situace lesních ekosystémů Krkonoš – a to vedlo k zařazení KRNAPu do seznamu ohrožených národních parků Mezinárodního svazu ochrany přírody v roce 1984. Ona síť života zahrnující jak lidské, tak mimo-lidské aktéry začala kolabovat.

V kulisách kolapsu krkonošských ekosystémů se však odehrálo intenzivní vyjednávání o možném řešení. Na jedné straně stáli pracovníci ochrany přírody, ať už ze Správy KRNAP nebo botanici, zoologové a další vědci sdružení především kolem postavy Emila Hadače z Botanického ústavu ČSAV a na druhé straně pak zástupci velkých průmyslových, stavebních a sportovních organizací jako ČSTV nebo Státní lesy. Všichni se přitom scházeli na půdě Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš.

Jako primární příčinu kolapsu lesních ekosystémů vnímali členové vědecké rady Správy KRNAP vlivy související s vypouštěním emisí. To zdůrazňovala rada již při debatách o chemickém zásahu proti obaleči modřínovému, kdy její předseda profesor Bohuslav Sýkora tlumočil závěry rady řediteli parku Jiřímu Svobodovi. Podle Sýkory musí být kroky proti emisním vlivům „*nedílnou součástí opatření k záchraně lesních porostů...*“¹⁴⁴ Emil Hadač, v 80. letech člen vědecké rady, spolu s Hanou Rambouskovou a Janem Šolcem z Ústavu krajinné ekologie ČSAV rozvinuli celou argumentaci ve studii zabývající se zónami parku, kterou předložili v roce 1984 vládní komisi pro komplexní rozvoj Krkonoš. Ve studii upozornili nejen na imise samotné, ale na obecný „antropický tlak“ na přírodní ekosystémy Krkonoš. Vedle imisí to byla i nadměrná výstavba v hřebenových partiích hor, kontinuální rozšiřování sjezdovek a jejich dopad na retenční schopnost, nápor turistů v nejcennějších ekosystémových lokalitách, atd. Proto navrhli komisi zřízení třístupňové zonace parku, která by dávala limity lidské činnosti a zohledňovala by i mimoprodukční faktory krkonošské krajiny a jejich ekosystémů. Rekreační tlak se měl soustředit do center mimo nejvíce chráněnou I. a II. zónu parku. V těchto dvou zónách navíc studie nedoporučila žádnou další výstavbu a pouze „šetrné hospodaření“ a udržování stávajících turistických tras tak, aby při jejich využívání návštěvníci nenarušovali okolní ekosystémy.¹⁴⁵

Naproti tomu zástupci stavebních podniků, Státních lesů nebo Československého svazu tělesné výchovy i nadále sledovali logiku „funkcí“ Krkonoš a navrhovali další rozvoj rekreačních a ekonomických aktivit v oblasti. Zástupci ČSTV například považovali rekreačně-sportovní kapacity území za oblast „nedostatečně zhodnocenou“ a navrhovali výstavbu nových lyžařských vleků i mimo hlavní centra turismu tak, aby se rozptýlil zájem návštěvníků.¹⁴⁶ S dalším rozvojem oblasti i navzdory zhoršujícímu se stavu jejich ekosystémů počítaly i plány 8. pětiletky z roku 1986.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Národní archiv. Ministerstvo školství a kultury. Kart. 1865, sign. 30 KRNAP. *Stanovisko vědecké rady Správy Krkonošského národního parku k problematice postřiku lesních porostů s kalamitním přemnožením obaleče modřínového*. Str. 2.

¹⁴⁵ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Balík č. 83. HADAČ, Emil, RAMBOUSKOVÁ, Hana a Jan ŠOLC. *Návrh zón pro oborový dokument KRNAPu*. Praha: Ústav krajinné ekologie ČSAV, 1984.

¹⁴⁶ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Balík č. 85. *Provoz a údržba technických zařízení a turistických tras v Krkonoších. Materiál Českého ústředního výboru ČSTV*.

¹⁴⁷ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Balík č. 83. *Zabezpečení dalšího rozvoje Krkonoš*.

Obrázek 15 Vzdálenost významných zdrojů emisí od Krkonoš. Územní plán oblasti Krkonoš. Souhrnná zpráva o zpracování a vyhodnocení modelu znečištění ovzduší. Státní ústav pro územní plánování. 1986. Archiv Správy Krkonošského národního parku.

Postupně však argumenty o nadměrném „tlaku člověka na přírodu“ přejaly všechny klíčové orgány. Emise z lokálních zdrojů i z Polska a Německé demokratické republiky spolu s nadměrnou zátěží turismu byly v komisi kritizovány stále intenzivněji. Paradoxní však je, že komise považovala za rozhodující orgán nikoliv vládu, ale správu parku. Právě vláda by mezinárodními jednáními mohla docílit omezení emisí nebo mohla prioritizovat ochranu přírody a dát Správě KRNP výhradní roli v rozhodování o budoucnosti parku. To se ale nestalo a komise roky apelovala na správu, aby chránila přírodu efektivněji.

To se nezměnilo ani na konci 80. let. Tehdejší stav Krkonoš shrnula jedna z důvodových zpráv Botanického ústavu ČSAV následovně:

„Navzdory formálnímu uznání hodnoty Krkonoš došlo v této oblasti vlivem emisí a kyselých srážek, živelné návštěvnosti, nedůslednosti v plánování investic a schvalování stavebních akcí a omezených finančních zdrojů a stavebních kapacit ke vzniku závažných ekologických poruch. Zesílil vliv škodlivin na planě rostoucí rostliny a volně žijící živočichy; zhoršilo se životní prostředí stálých obyvatel a rekreační potenciál oblasti; došlo k degradaci půdy a okyselení vody; nastalo silné narušení lesních ekosystémů na hřebenech; do špatného stavu se dostaly lesomeliorační stavby i síť vedlejších komunikací.

(...)

*Důsledkem všech těchto faktorů je zpochybněním rekreační funkce Krkonoš jako zázemí hl. m. Prahy a východních Čech.*¹⁴⁸

Podle pracovníků Botanického ústavu ČSAV tak kolaps krkonošských ekosystémů měl i celostátní dopad. Přesto byla i nadále pozornost upínána ke správě parku a aktivnější ochraně přírody. Problém se však zřetelně nacházel jinde: v obecném očekávání toho, že Krkonoše mají nabízet rekreační servis a zároveň „vydržet“ emisní tlak, který vytváří průmyslová společnost. Od parku se tak očekávalo, že

¹⁴⁸ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Balík č. 83. *Ekologická optimalizace komplexního rozvoje Krkonoš v 8. pětiletce a návazném období do r. 2000*. Str. 4.

„minimalizuje negativní civilizační vlivy“, ale nikdo již nepředkládal návrhy ohledně toho, jak by se s „vlivy“, tedy s vypouštěním emisí, nadměrným turismem nebo lesnictvím mělo přestat.¹⁴⁹

3.2.4. Ochrana lesních procesů

Po sametové revoluci se na Správě KRNAP mnohé změnilo. Ředitelem parku se stal bývalý tajemník vědecké rady z 80. let Jan Štursa, který spolu s pracovníky KRNAP připravil v roce 1990 Akční program. Ten se později stal podkladem pro opětovné vyhlášení národního parku v roce 1992. Druhý paragraf, který definuje „poslání“ parku zní:

(1) Posláním národního parku je uchování a zlepšení jeho přírodního prostředí, zejména ochrana či obnova samořídících funkcí přírodních systémů, přísná ochrana volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, zachování typického vzhledu krajiny, naplňování vědeckých a výchovných cílů, jakož i využití území národního parku k ekologicky únosné turistice a rekreaci nezhoršující životní prostředí.

*(2) Hospodářské a jiné využití národního parku musí být podřízeno zachování a zlepšení přírodních poměrů podle odstavce 1.*¹⁵⁰

Spolu s přijetím Zákona č. 114/1992 Sb. České národní rady o ochraně přírody a krajiny znamenalo opětovné vyhlášení parku změnu ve vztahu ke Krkonoším. Tuto změnu lze charakterizovat v zásadě třemi body.

Za prvé to bylo přeorientování na ekosystémové procesy. To se odrazilo v přijetí zonace národního parku, konkrétně v pojetí I. zóny, kde měly být ekosystémy ponechány přirozenému vývoji. Správa parku rovněž na základě zákona o ochraně přírody převzala od 1. ledna 1994 péči o lesy na území parku a ochranného pásma. Původní tři lesní závody spadající pod podnik Lesy ČR se tak sloučily a vytvořily společně lesní hospodářství přímo podřízené Správě KRNAP. Původní „lesní hospodářské plány“ tak byly nahrazeny „plány péče“, ve kterých se park přihlásil k ambici o rekonstrukci poškozených ekosystémů, zachování biodiverzity, rozvoji lesů do přírodě blízkého stavu a pomoci krkonošským obcím s jejich rozvojem. V prvním plánu péče z roku 1994 se autoři jednoznačně vymezují vůči „antropocentrickému“ pojmání poslání parku, na kterém stálo vládní nařízení z roku 1963 a podle kterého mělo zachování krkonošských přírodních hodnot sloužit k „upevňování zdraví pracujících, jejich zotavení a vzdělávání...“¹⁵¹ Naproti tomu se jednoznačně hlásí k takovému pojetí, které vnímá ochranu ekosystémů jako účel sám o sobě.¹⁵²

Za druhé se otevřela možnost velkých zahraničních investic do obnovy lesních porostů. Klíčovou roli přitom měla nizozemská nadace Forest Absorbing Carbon dioxide Emission (FACE), která za účasti jednoho ze zakladatelů parku, Josefa Fanty, začala s ambiciózním projektem na obnovu lesních ekosystémů. Harmonogram prací vypracovaný správou parku a nadací FACE spoléhal na přirozenou obnovu lesa, proto se v mnoha lokalitách přestalo s těžbou odumřelého dřeva a odstraňováním náletových dřevin.¹⁵³ Místo „estetické hodnoty“ lesa se prioritou stalo udržení přirozených lesních procesů. Samotný projekt nadace skončil v roce 2022 a nemalým dílem přispěl k zlepšení zdraví lesních

¹⁴⁹ Národní archiv. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha. Kart. 461, sign. 30 KRNAP. *Dohoda o spolupráci mezi Východočeskými státními lesy Hradec Králové a Správou Krkonošského národního parku ve Vrchlabí.*

¹⁵⁰ Nařízení vlády České republiky, č. 165/1991 Sb., kterým se zřizuje Krkonošský národní park a stanoví podmínky jeho ochrany.

¹⁵¹ Nařízení vlády č. 41/1963 Sb. o zřízení Krkonošského národního parku.

¹⁵² FLOUSEK, Jiří, ed. *Plán péče o Krkonošský národní park a jeho ochranné pásmo*. Vrchlabí: KRNAP, 1994. Dostupné v: Archiv Krkonošského národního parku. Rovněž viz BAŠTA, Jiří a ŠTURSA, Jan. *50 let Krkonošského národního parku*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2013.

¹⁵³ FANTA, Josef. *Josef Fanta: ekolog lesa a krajiny*. Praha: Radioservis, 2020.

porostů v parku.¹⁵⁴ Nutné je však dodat ještě jednu klíčovou poznámku; nadace FACE vznikla díky prostředkům od nizozemských energetických společností, které se rozhodly kompenzovat negativní vlivy svého podnikání na životní prostředí právě investicemi do obnovy lesů po celém světě.¹⁵⁵ Podobné systémy uhlíkových kompenzací přitom nelze vnímat neutrálně. Jde o mechanismy, které mohou významně prodlužovat provoz fosilní infrastruktury a přispívat tak k prohlubování klimatické změny. Takzvané „offsetové“ strategie jsou rovněž součástí plánů na ekologickou modernizaci kapitalistické ekonomiky.¹⁵⁶

Za třetí došlo během působení prvních dvou ministrů životního prostředí Bedřicha Moldana a Ivana Dejmala k přijetí opatření jako přijetí emisních limitů pro energetiku a průmysl nebo stanovení limitů těžby uhlí. Skutečně přelomový byl Zákon o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami z roku 1991, který stanovoval jasné emisní limity, výši kompenzací, kterou musel znečišťovatel platit a rovněž i jasný termín 31. prosince 1998, do kterého museli znečišťovatelé upravit své provozny například instalací filtračních zařízení tak, aby nevypouštěli nadměrné množství nebezpečných látek.¹⁵⁷ Společně s obecnou transformací hospodářství, která spočívala i v krachu, přesunu nebo modernizaci emisně nejnáročnějších odvětví, tak došlo k radikálnímu zlepšení imisní situace nejen v samotných Krkonoších, ale v celém Československu, od roku 1993 v České republice.¹⁵⁸

Samotné snížení emisní zátěže však, jak upozorňuje jak Územní plán z roku 1993, tak plán péče z roku 2010, nemohlo znamenat okamžité zlepšení zdraví krkonošských lesů. Poškození lesního půdního fondu v důsledku působení imisí, škůdců, dlouhodobého pěstování porostů nevhodné druhové skladby a rovněž i nešetrné kalamitní těžby dřeva je podle Plánu péče dlouhodobou záležitostí. Jeho autoři rovněž dodávají, že *současný trend snižování objemu imisí se nemůže ihned projevit radikálním zlepšením zdravotního stavu dřevin. Naopak lze předpokládat, že současné, postupně snižující koncentrace škodlivin v ovzduší, mohou i nadále, i když již pomaleji, zhoršovat zdravotní stav stromů.*¹⁵⁹ Dopady imisí tak trvají i po výrazném omezení jejich produkce. K nim se rovněž přidává globální kontext prohlubující se klimatické krize a rozpadu biodiverzity po celé planetě. Nejde tak jednoznačně určit, kolik času budou krkonošské ekosystémy potřebovat k zotavení z negativního vlivu emisí; jisté je jen to, že to nebude krátká doba.

3.2.5. Vzdor krkonošských lesů

Během 80. let si prošly lesní porosty Krkonoš kolapsem. Optimistické naděje 60. let ohledně „asanace“ krajiny, potažmo lesních porostů a jejich uvedení do „původního stavu“, vystřídal obavy o

¹⁵⁴ Viz VIŠŇÁK, Richard. *Les v hodině dvanácté*. Brno: Hnutí duha, 2009.

¹⁵⁵ Viz FANTA, Josef. *Josef Fanta: ekolog lesa a krajiny*. Praha: Radioservis, 2020. Str. 146. Nadace FACE je aktivní i dnes pod názvem *Face the Future* a zabývá se obchodováním na trzích s uhlíkovými kompenzacemi (*carbon offsets markets*), kde nabízí emisně náročným podnikům, že obnoví lesní porosty v takovém rozsahu, aby byly schopny vyrovnat vypouštění emisí daného podniku. Dlouhodobě však dochází ke skandálům v oblasti uhlíkových kompenzací a ve své podstatě se může jednat ne o formu ochrany lesních ekosystémů, ale o jejich zpeněžení za účelem jejich údajné ochrany. Viz WEST, Thales A. P., Jan BÖRNER, Erin O. SILLS a Andreas KONTOLEON. *Overstated Carbon Emission Reductions from Voluntary REDD+ Projects in the Brazilian Amazon*. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences - PNAS*. Roč. 2020, č. 117. United States: National Academy of Sciences. Rovněž viz GUIZAR-COUTIÑO, Alejandro, Julia P. G. JONES, Andrew BALMFORD, Rachel CARMENIA a David A. COOMES. *A Global Evaluation of the Effectiveness of Voluntary REDD+ Projects at Reducing Deforestation and Degradation in the Moist Tropics*. In: *Conservation Biology*. Roč. 2022, č. 36. United States: Wiley Subscription Services.

¹⁵⁶ Viz FOSTER, John Bellamy, Brett CLARK a Richard YORK. *The ecological rift: capitalism's war on the earth*. New York: Monthly Review Press, 2010.

¹⁵⁷ Viz Zákon č. 309/1991 Sb. o ochraně ovzduší před znečišťujícími látkami.

¹⁵⁸ Viz MOLDAN, Bedřich a kol. *Ekonomické aspekty ochrany životního prostředí: situace v České republice*. Praha: Karolinum, 1997.

¹⁵⁹ SCHWARZ, Otakat, ed. *Plán péče. Krkonošský národní park a jeho ochranné pásmo (2010-2020)*. Část A – Rozbory. Str. 44. Dostupné v: Archiv Správy Krkonošského národního parku.

samotnou existenci krkonošských lesů. Lze považovat tento kolaps za vyjádření vzdoru ze strany lesních ekosystémů proti přílišným nárokům, které na ně kladl státně-socialistický režim?

Krkonošské lesy nekolabovaly jen kvůli nárokům na ně samé. Způsob, jakým se správa parku chovala k lesním porostům a rovněž i hospodaření v lesích, nebyl až tak katastrofální, abychom mohli tvrdit, že právě těžba a nadměrný turismus byly přímými příčinami kolapsu lesních porostů. Například ona plánovaná asanace z 60. let nebyla realizována v původním rozsahu a některé zásahy lesníků a správců parku v 70. a 80. letech týkající se obnovy genofondu měly přímý pozitivní vliv na zdraví krkonošských lesů. V kontextu celého Československa však již o vzdoru krkonošských lesů uvažovat můžeme.

Jedním ze zásadních úkolů, který se v atmosféře technooptimismu 60. let čekal od instituce Krkonošského národního parku, bylo zapojení krkonošské sítě života do výrobního procesu, a to ve smyslu dodávek dřeva nebo jiných surovin a především jako centra turistického ruchu, a tím obnovy pracovní síly „pracujících“. Horské ekosystémy měly přispět svým dílem k budování hospodářství socialistického Československa a zlepšení životní úrovně jeho obyvatel tím, že se z nich stane stabilní zásobárna dřeva a prostor pro odpočinek.

V 80. letech tyto snahy narazily. Energetická náročnost intenzivní průmyslové výroby vedla představitele státně-socialistického režimu k budování infrastruktury fosilních paliv, speciálně pak dolů a elektráren na hnědé uhlí. Právě spalování hnědého uhlí v československých, polských a německých elektrárnách způsobilo fatální oslabení krkonošských lesů a následně dalo příležitost pro vznik rozsáhlých gradací lesních škůdců. Veřejností i politickou elitou byl úpadek krkonošských lesů vnímán velmi negativně.

Reakcí na zhoršující se stav lesů byly pokusy o „harmonizaci“ zájmů ochrany přírody a zájmů hospodářství. Došlo k pokusům o umístění filtrů na některých z mnoha zdrojů znečištění, mluvilo se o investicích do emisně méně náročného plynu, plánovala se jednání s vládami Polské lidové republiky a Německé demokratické republiky, rozšířil se prostor chráněných rezervací a správci parku pracovali na obnově některých lokalit. Přesto pokusy o harmonizaci zájmů ochrany přírody se zájmy hospodářství selhaly, a to kvůli „vzdoru“ lesů. Jak se ukázalo, šlo o zájmy, mezi kterými tkvěl zásadní rozpor: intenzivní průmyslové hospodářství založené na nelimitované fosilní energetice nebylo slučitelné se stabilními a zdravými lesními ekosystémy.

Pokusy o obnovu krkonošských porostů umožnila až transformace hospodářství v 90. letech, úpadek středoevropského těžkého průmyslu a zavedení emisních limitů. Změnil se však i samotný režim v parku. Lesní hospodářství přešlo z lesních podniků na Správu KRNAP a ta se začala řídit plány péče. Orientaci na estetiku lesů a těžbu dřeva nahradila orientace na ochranu samořídících funkcí ekosystémů bez potřeby nalézat pro jejich ochranu další argumenty. Postup lesních správců měl od reorganizace poléhat především vědeckým závěrům.

Vývoj v krkonošských lesích můžeme rozdělit na tři etapy, ve kterých lze sledovat postupnou změnu vnímání lesa státními institucemi nejprve jako „objektu“ směrem k jeho vnímání jakožto „činitele“. Odráží se zde onen Galileovský a Lovelockovský přístup k přírodě, který popisuje Bruno Latour. V první fázi mezi 60. a 70. léty organizátoři hor věřili ve své schopnosti přeuspořádat lesní porosty tak, aby odpovídaly jejich údajnému „původního stavu“. Ve druhé fázi v 80. letech se však organizátoři Krkonoš setkaly s reakcí lesů, na kterou pak dlouhé roky hledali odpověď, ukázalo se, že neúspěšně. Ačkoliv o rizicích spojených se znečišťováním ovzduší věděl již územní plán z roku 1960, tak se imisní poškození na sklonku 70. a začátku 80. let ukázalo jako natolik rozsáhlé, že ohrožovalo existenci vzrostlého stromového patra lesa na většině území Krkonoš. Během třetí fáze se zlepšily obecné podmínky pro život lesních ekosystémů a zároveň organizátoři změnili zásadním způsobem svůj přístup k lesům, které začali vnímat jako živý, proměnlivý organismus s vlastními vnitřními samořídícími procesy. Mám za to, že hybatelem této postupné změny byl vzdor lesních ekosystémů proti ambicím o

jejich nadměrné využívání v kontextu celostátního hospodářství. Pokud ale takové tvrzení odpovídá skutečnosti, je třeba ještě zodpovědět otázku, jak samotný vzdor vypadal.

Vzdor lesů v Krkonoších probíhal jednak skrze úhyn stromového patra lesů a rovněž skrze úbytek produkce semen v souvislosti s emisním zatížením; stromy zkrátka reagovaly na emise snížením své reprodukční schopnosti. Hrozilo tak, že v Krkonoších nebude možné udržet ony rozsáhlé zalesněné plochy a lesy v mnoha oblastech hor zmizí. Lesy se staly nesamozřejmými; ukázalo se, že i stromy a jejich společenství mají své potřeby a jestliže nebudou naplňovány, přestanou jednoduše existovat nebo se významným způsobem změní jejich podoba a celkové fungování. Lesy tak postavily odpovědné instituce před rozhodnutí, zda udržovat tehdejší způsob výroby a intenzivního využívání celé oblasti a zbavit tak nejvyšší české pohorí lesů, nebo hospodářství transformovat a zabránit úhynu lesních ekosystémů.

Fotografie krkonošských, jizerskohorských a krušnohorských lesů spálených kyselým deštěm se staly jedním ze symbolů neschopnosti státního socialismu vyřešit kolaps přírody v Československu v 80. letech. Svým způsobem tak krkonošské lesy přispěly k delegitimizaci režimu založenému na příslibu soustavného zlepšování životní úrovně a životního prostředí člověka. Vize o harmonizaci zájmů ochrany přírody a zájmů hospodářství se tak nenaplnil.

3.3. Apartmány na Horních Mísečkách: příběh o komodifikaci hor

Po konci státního socialismu tlak na „rozvoj“ Krkonoš neustal. V novém režimu určeném demokratickými institucemi a fungováním volného trhu a kapitalismu se tlak na maximální využití kapacit jen přetransformoval do nových podob a praktik. Nad horami se stále vznášela hrozba velkých zásahů do zdejší kulturní krajiny a jejích ekosystémů; jen místo projektů socialistického rekreačního průmyslu byly na stole projekty soukromých podnikatelů, kteří chtěli rozvíjet průmysl cestovního ruchu. Sjezdovky se musely rozšiřovat, vleky zvětšovat svou kapacitu, v nejvyšších partiích Krkonoš se začaly stavět nové typy rekreačních objektů; apartmánové domy.

Apartmánové domy na Horních Mísečkách. Sousloví, které opanovalo debaty o Krkonošském národním parku kolem roku 2000. Samotná stavba apartmánových domů začala v roce 2002. Podkladové studie zmiňují výstavbu v této lokalitě již v roce 1992 a studie EIA vyhodnocující ekologickou náročnost projektu byla vypracována a schválena v roce 1998. Jen v první etapě tak na luční enklávě vysoko v horách uprostřed národního parku a na hranici klidového pásma vzniklo 6 bytových domů se 109 byty, 174 lůžky a podzemními garážemi pro 143 aut.¹⁶⁰ V následujících etapách vzniklo dalších 5 apartmánových domů. Celkově se tak k roku 2022 realizovala více než polovina původního stavebního záměru investora.

Apartmánové domy stojí v místech, kde dříve stály chalupy a velké zotavovny jako Kleč, Hořec nebo Cáchovna. Vysoké domy s byty vlastněnými soukromníky nahradily bývalé podnikové zotavovny z 60. a 70. let. Samotná výstavba apartmánových objektů však nebyla jen nahrazením starého typu rekreačního objektu novými; šlo o kvalitativní proměnu celé lokality.

3.3.1. Selhání institucionálních mechanismů

„Pro širokou veřejnost je nepochopitelné, jak mohla tak rozsáhlá výstavba projít a dostat požehnání od Správy KRNAP,“ uvedl geomorfolog Vlastimil Pilous ve vyjádření pro anketu časopisu Krkonoše – Jizerské hory týkající se výstavby apartmánových domů na Horních Mísečkách. Vlastimil Pilous nebyl

¹⁶⁰ FLOUSKOVÁ, Zdeňka et al. *Apartmány ano či ne?: průvodce procesem plánování a rozhodování pro obce a veřejnost na příkladu Krkonoš*. Liberec: Náš kraj, 2009. Str. 7.

jediným, kdo vyjadřoval podiv a rozhořčení nad výstavbou apartmánových bytů. Paradoxní však je, že mezi kritiky patřili i ti, kteří na konci 90. a začátku nultých let stavební záměr schválili.

Dveře pro výstavbu velkého rekreačního areálu na Horních Mísečkách otevřela Správa KRNAP v roce 1993, kdy vydala kladné stanovisko k záměru obce Vítkovice rozvíjet pro rekreační účely lokalitu Horních Míseček. Na území tehdy stálo několik chalup a rovněž i chátrající zotavovny. Přilehlé louky byly narušeny dřevařskou těžební technikou a rovněž poznamenány pokusy o těžbu uranu, které zde částečně úspěšně probíhaly v 50. a 60. letech.¹⁶¹ Správa KRNAP tak vyhodnotila oblast jako relativně zanedbanou a vhodnou pro revitalizaci a rozvoj turistického ruchu. Tento názor se vtělil i do velkého územního plánu Krkonoš schváleného vládou České republiky v roce 1994, ve kterém se objevilo i číslo později hrající zcela zásadní roli.

Jako klíčový údaj stanovený v územním plánu se ukázalo číslo 750. Přesně tolik lůžek měly Horní Mísečky nabídnout případným turistům k využití. Jednalo se o závratný skok, kdy z předcházející kapacity 231 lůžek měla kapacita sídla vzrůst skoro o trojnásobek. S tím se pak pojily i další nároky na dopravní obslužnost, svoz odpadů, čištění odpadní vod, dodávky energie a poskytování služeb. Již v první polovině 90. let tak bylo jasné, že v III. ochranné zóně Krkonošského národního parku a na samotné hranici II. zóny vznikne velké turistické středisko a KRNAP, kterému Zákon o ochraně přírody a krajiny z roku 1992 v těchto otázkách přidělil zásadní slovo, do navýšení lůžkové kapacity nezasáhl.¹⁶²

Příležitost využila v roce 1997 firma LEVEL, a. s. Zástupci firmy nejprve uvažovali o třech rozměrných hotelových objektech, nakonec však došlo k přehodnocení investičního záměru a během tří etap mělo vzniknout celkem 21 objektů zahrnující jak samotné apartmánové domy, tak i provozovnu wellness a bowlingu, které by v přízemí nabízely potřebné zázemí pro obsluhu vysokého počtu návštěvníků. Vzniknout měly rovněž i dvě podzemní garáže. V průběhu povolovacího procesu se podařilo Správě KRNAP docílit toho, že v oblasti proběhnou i krajinářské práce za účelem dosažení co možná nejšetrnějšího propojení staveb s okolní luční enklávou, hydrogeologickými podmínkami a dalšími přírodními ekosystémy. K samotné stavbě tak Správa KRNAP vydala kladné stanovisko.

Tehdejší Správa ustoupila naléhání obce Vítkovice, pod kterou Horní Mísečky spadají: „*Zejména obec Vítkovice hovoří o nezbytnosti pracovních míst, které jim tato nová zástavba přinese, o promarněných šancích na rozkvět jejich obce, pokud se celý záměr oddálí, nebo snad dokonce zmaří.*“¹⁶³ Proti nebyla ani studie o posuzování vlivů na životní prostředí (EIA), jejíž procedura je navržena tak, aby zkoumala dopady stavebního projektu na životní prostředí. Okresní úřad v Semilech zadal firmě LEVEL požadavek na vypracování studie, kterou zpracovával inženýr Pavel Valtr z URBIOPROJEKT, s. r. o. Plzeň a připomínkoval inženýr Vladimír Křivka. Ve studii Pavel Valtr konstatuje, že „*nedojde k překračování ekologické únosnosti exploatovaného území a ekologických limitů, k nepříznivému narušení krajinného rázu a ohrožení trvale udržitelného vývoje, a proto se schválením stavebního záměru přestavby lokality Horní Mísečky souhlasí.*“¹⁶⁴ Proti nebyl ani oponent posudku Vladimír

¹⁶¹ FLOUSKOVÁ, Zdeňka a LOKVENC, Theodor. Příběhy lučních enkláv: Horní Mísečky. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč 2003, č. 4. Dostupné také z: <http://krkonose.krnep.cz>. Str. 16-18.

¹⁶² Viz § 12 odst. 2 zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny: „K umístování a povolování staveb, jakož i jiným činnostem, které by mohly snížit nebo změnit krajinný ráz, je nezbytný souhlas orgánu ochrany přírody. Podrobnosti ochrany krajinného rázu může stanovit ministerstvo životního prostředí obecně závazným právním předpisem.“ Orgán ochrany přírody, v tomto případě Správa KRNAP, nemusela s výstavbou poskytnout souhlas.

¹⁶³ FLOUSKOVÁ, Zdeňka. O čem se hovoří: Horní Mísečky potřetí. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 2004, č. 5. Dostupné také z: <http://krkonose.krnep.cz>. Str. 12-13.

¹⁶⁴ Česká informační agentura životního prostředí. *Studie EIA záměru dle zákona č. 244/1992 Sb. Areál Horní Mísečky - přestavba*. Informační systém EIA, Okresní úřad Semily, 1998. Dostupné z: https://portal.cenia.cz/eiasea/detail/EIA_QSM005.

Křivka: „*Domnívám se, že realizace výstavby bude mít po dokončení celkově kladné dopady nejen na Krkonoše, ale i pro ostatní návštěvníky těchto míst.*“¹⁶⁵ Nic tak nebránilo zahájení I. etapy výstavby. V roce 2003 byla výstavba v plném proudu a podle Ročenky Správy KRNAP bylo v únoru roku 2005 šest apartmánových domů zkolaudováno.¹⁶⁶

Z hlediska turistického průmyslu měl projekt apartmánových domů svou jednoznačnou logiku; Horní Mísečky se nacházejí na svahu lyžařské sjezdovky s vleky napojenými na areál ve Špindlerově Mlýně, v blízkosti je vyhlášený běžkařský okruh a kvůli nadmořské výšce více než 1000 m. n. m. trvá zima na Mísečkách 4 až 5 měsíců. V létě jsou Horní Mísečky vstupní branou pro túry tisíců návštěvníků do nejvyšších partií Krkonoš s unikátním reliéfem, rašelinisti a přírodou Labské louky a turisticky významně exponovaným pramenem Labe.¹⁶⁷ Firmě LEVEL tak úspěšná kolaudace apartmánových objektů přinesla značný profit. Lze však logikou turistického ruchu vyhodnotit celou složitou realitu propojených, společenských a přírodních ekosystémů Horních Míseček?

Z hlediska národního parku a ochrany přírody, stejně tak jako z hlediska rozvoje samotné obce Vítkovice, to zas tak jasné není. „*To, že výstavba apartmánů působí na okolí negativně, se potvrdilo už po dvouletém provozu,*“ hodnotí autoři brožury *Apartmány ano či ne* vydané v roce 2009. Podle brožury se v období vrcholů turistické sezóny zvýšila návštěvnost I. zóny národního parku, apartmánové městečko je po většinu roku „mrtvé“ a „*jeho oživení přichází nárazově (především v zimě) a přináší přetížené komunikace, problémy s parkováním, odpady i čistírnou odpadních vod.*“ Charakter Horních Míseček vyhodnotila architektka Jitka Brychtová jako „výrazně narušený.“ Podle Brychtové nedošlo přestavbou Horních Míseček jen ke změně krajinného rázu, ale i k „*obrovskému zásahu do přírodního prostředí.*“ V lokalitě docházelo k odstřelům skály a prameny četných potůčků byly svedeny betonovými rourami.¹⁶⁸ Rozpaky vyjádřil i tehdejší starosta Vítkovic Milan Rychtr: „*Když se to už povolilo a stojí to tam, tak máme strach, aby se dodělala II. a III. etapa, aby tam nebylo mrtvé město.*“¹⁶⁹ Člen vědecké rady KRNAP Martin Říha v obsáhlé publikaci *Krkonoše: příroda, historie, život* uzavřel kauzu Horních Míseček jednoznačně: „*Tato výstavba bude po desetiletí dokladem selhání regulačních mechanismů územního plánování při naplňování schválených koncepcí, když při honbě za maximalizací zisku ani orgány místní samosprávy, ani státní správy, ani projektant a posuzovatelé vlivů záměru na životní prostředí neprojeví dostatek citu pro prostředí.*“¹⁷⁰

3.3.2. Debata o výstavbě na Horních Mísečkách

Výstavba šesti apartmánových domů znamenala výrazný zásah do lesních, hydrogeologických, krajinných a obecně přírodních mechanismů lokality Horní Mísečky. Podobné apartmánové domy však vznikaly i na jiných místech, Horní Mísečky však byly první projekt, u kterého došlo k přímým zásahům do srdce ochranných zón národního parku. Povolení od Správy KRNAP a následná realizace projektu tak od roku 2003 začaly budit velké kontroverze a následná debata se stala zlomovým bodem ve vnímání role Krkonošského národního parku a ochrany krkonošské přírody.

Významná část debaty probíhala na stránkách časopisu Krkonoše – Jizerské hory a zapojili se do ní odborníci na ochranu přírody, zástupci obce Vítkovice, ministerstva životního prostředí a dalších orgánů

¹⁶⁵ Viz FLOUSKOVÁ, Zdeňka a LOKVENC, Theodor. Příběhy lučních enkláv: Horní Mísečky. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 2003, č. 4. ISSN 1214-9381. Dostupné také z: <http://krkonose.krnep.cz>. Str. 16-18.

¹⁶⁶ DRAHNÝ, Radek et al. Ročenka Správy Krkonošského národního parku 2005. Správa KRNAP, Vrchlabí, 2006. Str. 94-95.

¹⁶⁷ FLOUSEK, Jiří, ed. *Krkonoše: příroda, historie, život*. Str. 103, 119, 338 a 740.

¹⁶⁸ KRNAP – *apartmány*. TV. ČT, *Nedej se*. 2005. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095913550-nedej-se/205562248420029/>.

¹⁶⁹ Ibid.

¹⁷⁰ FLOUSEK, Jiří, ed. *Krkonoše: příroda, historie, život*. Str. 791.

zapojených do stavebního řízení. Osloveni byli rovněž i autoři posudků studie EIA z roku 1998. K charakteru celé debaty poznamenává Jiří Hušek, tehdejší vedoucí Správy CHKO Jizerské hory, trefně: *„jak člověk chodí mezi lidmi, vyslechne leccos. O výstavbě areálu na Horních Mísečkách jsem pozitivního nevyslechl prakticky nic, zato kritických slov habaděj.“*

„Kritických slov“ bylo mnoho, jednotlivé kritiky se však v klíčových motivech lišily. V anketě zveřejněné na stránkách časopisu Krkonoše – Jizerské hory vystoupili se svými vyjádřeními Jitka Brychtová, Jiří Hušek, Jan Jeník, František Krahulec, Josef Krause, Vlastimil Pilous, Stanislav Vacek a Martin Říha. Kritické motivy obsažené v jejich vyjádřeních lze rozdělit následovně: 1) kritika Správy KRNAP za vydání kladného stanoviska k záměru firmy LEVEL a. s., 2) obava o narušení unikátní přírody a krajiny, 3) kritika apartmánové výstavby jako příkladu tlaku soukromých podnikatelských zájmů na instituce, jež mají zastupovat zájmy ochrany přírody.

3.3.3. Kritika Správy KRNAP

„Je pro mne nepochopitelné, že Správa KRNAP, jež je zároveň orgánem státní správy, který má všechny odborné a právní aspekty ochrany krajinného rázu a speciální ochrany přírody plně ve svých rukou, stávající degradaci krajinného rázu Horních Míseček ,požehkala.“ uvedl docent Stanislav Vacek, z Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti v Opočně. Kladným stanoviskem k rozvoji lokality Horních Míseček Správa KRNAP *„nepřímou odsouhlasila výrazně zvýšený atak turistů na křehké ekosystémy blízké I. a II. zóny KRNAP,“* tvrdil Vacek a nebyl sám, kdo nad rozhodnutím správy vyjadřoval nepochopení. Již citovaný Vlastimil Pilous zmiňoval rozpaky „široké veřejnosti“ nad souhlasem Správy KRNAP s výstavbou a kritizoval i údajné vyjádření správy, ve kterém správa označila enklávu Horních Míseček za již degradované území. *„Bohužel nějak zcela přehlédli, že Správa je tu od toho, aby takové degradované plochy postupně navracela k nedegradovaným a ne aby doporučila jejich likvidaci, tentokrát naprostou,“* opřel se do správy Pilous a následně dodal: *„vyplývá to z hlubokého nepochopení, že území nejvyšší kategorie, tj. národního parku, netvoří pouhý součet jednotlivých cenných objektů, pospojovaných jakousi bezcennou vatou mezilehlého prostoru, ale je to celý cenný komplex se všemi vzájemnými vazbami. Budou-li i ochránci postupovat podle filozofie, že na té které lokalitě není žádná vzácná skála, žádná vzácná rostlina ani žádný živočich, zjistíme po čase, že nemáme ani žádný národní park.“* V debatě o Horních Mísečkách se tak otevřela i otázka samotné role, kterou má KRNAP hrát.

Zde se kritika KRNAP rozchází. Citovaný Stanislav Vacek, Vlastimil Pilous nebo Jiří Hušek z CHKO Jizerské hory kritizovali správu parku za nedostatečnou ochranu přírody. Naproti tomu architekt Martin Říha, zaměstnanec odbor strategické EIA na ministerstvu životního prostředí, kritizoval především způsob, jakým KRNAP rozhodoval: *„Měla být vyhlášena architektonická soutěž a měli být zapojeny i další profese, přírodovědci, kulturní odborníci a historikové, podnikatelé ve sportu a zábavě, aby se zúčastnili práce v soutěžících týmech.“* Právě apel na společné diskuze a jednání všech zúčastněných je ve vyjádřeních pro anketu něčím ojedinělým; všechna ostatní vyjádření jednoznačně upřednostňují zájmy ochrany přírody a krajinného rázu v III. ochranné zóně národního parku. Říha naopak tvrdí, že do debaty o budoucnosti lokality v chráněné zóně měli být připuštěni i „sportovní aktivisti“ nebo „podnikatelé ve sportu a zábavě“ a všichni by se měli společně dohodnout na tom, jak pojmout jedno *„z krkonošských středisek zcela nově, moderně, nejen co do technické úrovně staveb, ale co do funkční a sociální ‚filozofie‘ celého projektu, prostorového ztvárnění, vztahu k přírodě i krajině.“*

Klíčovými motivy Říhova vyjádření je tak vedle apelu na společnou debatu i kritika managementu národního parku. KRNAP měl dohlédnout na to, aby se postavila větší čistička odpadních vod a vylepšila se dopravní obslužnost nových budov, „klempířina“ na apartmánových domech neměla být tak nápadná a potůčky bylo záhodno svést do co možná „nejpřírodnějších koryt“. Podle Říhy však KRNAP svoji šanci zkrátka „propásl“.

Jiří Hušek, vedoucí Správy CHKO Jizerské hory kritizoval souhlasné stanovisko ohledně výstavby apartmánů jako „precedent“ pro ostatní chráněná území:

„Váha precedentu, který podobné záměry v národním parku vytvářejí pro okolní území, je obrovská. Správa CHKO Jizerské hory se, bohužel, s externím vlivem zdánlivě interních krkonošských problémů potkává stále častěji. Na denním pořádku jsou otázky, proč nám vadí rozšíření (ozvučení, osvětlení, zasněžení...) sjezdovek, proč nesouhlasíme s kapacitními pouze sezonně využitelnými parkovišti, co máme proti lanovkám v I. zóně, proč jsou špatné rekreační bytovky na zelené louce v horské vesnici, co je ohavného na tvaru katalogového rodinného domu mezi tradičními chalupami, proč nepatří do hor červená střecha – když přece vedle v Krkonoších, a to je, prosím, národní park, to nevadí.“

Jisté východisko v debatách nabídl profesor z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy Jan Jeník: „Zdá se, že v dohodách mezi Správou KRNAP a investory došlo k vážnému nedorozumění. Jsou-li ve schváleném projektu již obsaženy různé výjimky a limity stavební činnosti, pak je žádoucí, aby ve druhé a třetí etapě byly tyto limity zdůrazněny a zabránilo se eskalaci výše naznačených ekosystémových dopadů.“¹⁷¹ KRNAP se tak mohl podle Jeníka poučit z událostí 90. let a výrazněji zasáhnout do stavebního procesu.

Na základě informací z ročenek KRNAP z let 2004 a 2005 víme, že do II. a III. etapy výstavby apartmánových domů správa parku skutečně výrazně zasáhla. V roce 2008 proběhlo nové šetření EIA zpracované tentokrát oponentem studie z roku 1998 Vladimírem Křivkou. Studie sice znovu potvrdila, že dostavba dalších apartmánových domů nebude mít „významný negativní vliv“ na lokalitu Horních Míseček, ale i tak se podařilo Správě KRNAP zredukovat původní požadavek investora na stavbu osmi domů s parkovištěm na šest domů a parkoviště.¹⁷² Správa rovněž docílila úprav vzhledu samotných staveb a jejich nejbližšího okolí. Na Mísečkách tak dnes stojí celkem 12 apartmánových domů.

3.3.4. Obavy o narušení unikátní přírody a krajiny

Hlavním motivem takřka všech vyjádření v anketě o Horních Mísečkách byla obava z nevratného narušení unikátní přírodní enklávy. Krajinu Míseček vystihli architektka Jitka Brychtová a architekt Josef Krause z České komory architektů:

„Horní Mísečky leží v samém závěru hlubokého, horského údolí Jizerky. Údolí této řeky je nádherným příkladem postupného přechodu krajiny kulturní v krajinu přírodě blízkou a krajinu přírodní. Výraznější formy osídlení (Štěpanice, Křížlice, Vítkovice) s pravidelnými liniemi kamenných mezí, které člení zemědělskou krajinu, plynule přecházejí do krajiny drobných pastvin a luk s jednotlivými, oddělenými kamennými snosy a rozptýlenou zástavbou. Na ní výše navazují lesní komplexy s lučními enklávami a s typickými krkonošskými boudami postupně přestavovanými na penziony. Rozvolněný horní okraj lesa nakonec přechází do primárního bezlesí –

¹⁷¹ BRYCHTOVÁ, Jitka, HUŠEK, Jiří, JENÍK, Jan, KRAHULEC, František, KRAUSE, Josef, PILOUS, Vlastimil, VACEK, Stanislav a ŘÍHA, Martin. O čem se hovoří: Horní Mísečky očima odborné veřejnosti. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 2004, č. 3. Dostupné také z: <http://krkonose.krnep.cz>. Str. 12-14. Citováno 20. 4. 2023.

¹⁷² Viz BRAUN, Jan. Stavební aréna Horní Mísečky: národnímu parku navzdory. In: *Krkonošský deník*. Hradec Králové: VLTAVA LABE MEDIA. Dostupné z: https://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/stavebni-arena-horni-misecky-narodnimu-parku-navzdory-20170401.html Rovněž Česká informační agentura životního prostředí. *Studie EIA záměru dle zákona č. 244/1992 Sb. Horní Mísečky - výstavba domů s bytovými jednotkami II. a III. etapy*. Informační systém EIA, Krajský úřad Libereckého kraje, 2008. Dostupné z: https://portal.cenia.cz/eiasea/download/RUIBX0xCSzMwMV9vem5hbWVuaURPQ18xLnBkZg/LBK301_oznameni.pdf. Citováno 20. 4. 2023.

monumentální a jedinečné dominanty Kotle a Zlatého návrší. Horní Mísečky (bývalé) jsou typickou ukázkou enklávy luk s rozptýlenými objekty v blízkosti horní hranice lesa.“

Unikátní krajina musela ustoupit budovám, které do ní nepatřily: „*Také výrazné, až třípodlažní hmoty objektů s lodžemi a řadami vikýřů odpovídají více městskému prostředí či prostředí slunné Itálie,*“ dodávají Brychtová s Krausem. Podle Jana Jeníka z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy je už na první pohled z fotografií nových budov znát, „*že hlavním cílem této výstavby jsou (1) bytové domy pro čtvrt tisíce soukromých vlastníků a (2) příslušný komfort jejich převážně sezonního obyvatelstva, kterému budou dopřány podzemní parkoviště pro auta, a snad i pro soukromé rolby a sněžné skútry pohotové k volnému pohybu na hřebenech.*“¹⁷³ S kultivací typického krajinného rázu, která by měla být nedílnou součástí jakýchkoliv stavebních záměrů ve III. ochranné zóně národního parku, se nepočítalo.

Dopady takové změny krajiny shrnul Jan Jeník následovně:

*„Takto dimenzované lidské sídlo nepochybně vnese na enklávu Horních Míseček ruch a neklid velmi vzdálený životu v přírodě. Ve 2–3 kilometrové vzdálenosti od okraje arkticko-alpínské tundry, ledovcových jam (na Kotli a v Labském Dole) a subarktických vrchovišť vznikne sídelní ekosystém s cizorodými materiálovými, energetickými a informačními vstupy a výstupy.“*¹⁷⁴

Jeník dále odhaduje, že se v lokalitě

*„podstatně zvýší chemické, světelné, zvukové i genové znečištění ovzduší, potažmo půdy, a invaze cizorodých rostlin, živočichů i mikroorganismů na okraji první zóny národního parku, podél sevřeného údolí Jizerky a při nástupu do koridoru Masarykovy silnice.“*¹⁷⁵

Klíčovou součástí obav o ochranu přírody na Horních Mísečkách byl právě strach ze zásahu do složitých ekosystémových procesů. Především šlo o genovou zátěž pro místní organismy, znečištění vody a v důsledku navýšení rekreačních kapacit i případné narušení ekosystémů I. a II. ochranné zóny. „*Vydáním kladného stanoviska k záměru rozvoje sídla Horní Mísečky nepřímou odsouhlasila výrazně zvýšený atak turistů na křehké ekosystémy blízké I. a II. zóny KRNAP. Pouhá průvodní dílčí omezení většinou nic neochrání. Jen při omezeném pohybu turistů v I. a II. zóně národního parku mohou nerušeně probíhat přírodní procesy a ekosystémy regenerovat tak, aby výhledově byly schopné samovolného vývoje,*“ uvedl Stanislav Vacek patřící k několika přírodovědcům, kteří se ankety účastnili.¹⁷⁶

Právě účastníci z řad přírodovědných oborů a oboru ochrany přírody ve svých vyjádřeních kombinovali dopady intenzivního cestovního ruchu s reprezentací a obranou přírodních procesů, kterých si například Martin Říha z ministerstva životního prostředí nevšiml. Zatímco Říha označuje Horní Mísečky jako „ošklivé“ a „poznamenané těžbou“, tak naproti tomu Stanislav Vacek vidí v „nepříliš druhově bohatých loukách“ typických pro Horní Mísečky unikátní přírodně-kulturní ekosystém, který má cenu chránit před masivními zásahy. Geomorfolog Vlastimil Pilous tak v jistém smyslu navazuje na Vacka, když v návaznosti na realitu významných zásahů do III. zóny v důsledku stavby apartmánů tvrdí, že „*Sportovně-rekreačně-ekonomická lobby nespí nikdy a nepochybujeme, že by velmi záhy přispěla s argumentem „oprávněného“ zrušení III. zóny, neboť tam již vlastně není co*

¹⁷³ BRYCHTOVÁ, Jitka, HUŠEK, Jiří, JENÍK, Jan, Krahulec, František, KRAUSE, Josef, PILOUS, Vlastimil, VACEK, Stanislav a ŘÍHA, Martin. O čem se hovoří: Horní Mísečky očima odborné veřejnosti. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 2004, č. 3. Dostupné také z: <http://krkonose.krnep.cz>. Str. 12-14. Citováno 20. 4. 2023.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Ibid.

chránit. Její role komplexního nárazníku by tak přestala platit a tlak na II. zónu by vzrostl natolik katastrofálně, že by její existence byla ohrožena také. Je to metoda plíživé destrukce až likvidace národního parku výše zmíněnou lobby, ať již vědomou nebo nevědomou.“¹⁷⁷

3.3.5. Kritika soukromých investičních zájmů

Debata o apartmánech na Horních Mísečkách se dostala v mnoha akcentech tam, kam žádné předešlé diskuze o podobě ochrany přírody v národním parku nezašly. Fakt, že soukromý investor stavěl se souhlasem dotčených orgánů rozměrné budovy apartmánového charakteru uprostřed ochranné zóny, spustil kritiku výsostné pozice, které soukromé investiční a majetkové zájmy využívaly na konci 90. letech 20. století a v prvním desetiletí 21. století.

Jiří Hušek měl v případě Horních Míseček jasno, když označil apartmánové domy za „další metastázu rakoviny tvrdého cestovního ruchu, která zachvacuje české hory bez ohledu na přírodní hodnotu území.“¹⁷⁸ Hušek tím narážel na tlak, který byl na přelomu tisíciletí kontinuálně vyvíjen ze strany soukromého kapitálu, aby se města a hory „rozvíjela“ a poskytovala prostor pro budování právě apartmánového způsobu výstavby. Brožura *Apartmenty ano či ne* editovaná Zdeňkou Flouškovou popisuje postavení investorů takto: „Investor staví s minimálním rizikem a velkým ziskem. Prodej apartmánových jednotek (bytů) proběhne zpravidla ještě před zahájením stavby. Atraktivita lokality a určitá módnost (Už jste si koupili apartmán v Krkonoších?) zaručuje úspěšné a rychlé rozprodání nabízených apartmánových bytů. S předáním apartmánů jejich majitelům končí zájem investora o lokalitu. Další povinnosti, vyplývající z nových vztahů, řeší obec.“¹⁷⁹ Tvrdý cestovní ruch tak může v kontextu charakteru apartmánové výstavby znamenat i zájem na „vytěžení“ turisticky významné lokality nejprve investorem, následně pak provozovateli, pronajimateli a obyvateli samotných apartmánů.

Účastníci ankety sdíleli obavu o další pokračování trendu apartmánové výstavby a překračování limitů výstavby stanovených orgány ochrany přírody. Podle Františka Krahulce „tlak na ekonomický efekt povede k tlaku na další atrakce na lokalitě a k nárůstu takových činností, které dosud nejsme ani moc ochotni za zátěž považovat, ale zcela jistě do národního parku nepatří.“¹⁸⁰ Vlastimil Pilous ostře kritizoval pojetí ochrany přírody pomocí zón právě z toho důvodu, že „rozparcelování“ parku povede investory k domněnce, že v III. a II. pásmu už není prakticky co chránit a že „zřídíme-li jeden areál na hranici II. zóny, nic se vlastně nastane.“ K tomu Pilous však dodává: „Zřídíme-li jich [středisek – pozn. M. M.] podle této filozofie deset (o dalším se již reálně uvažuje!), je to však konec národního parku.“¹⁸¹ Rovněž i metafora „metastáze“ použitá Jiřím Huškem vypovídá o strachu z tlaku na rozšiřování intenzivního turistického ruchu.

¹⁷⁷ Obava ze změn zonace národního parku mohou vycházet z dobového kontextu, kdy v polovině 90. let vypjatými debatami prochází Národní park Šumava. Viz FANTA, Josef. CHKO Šumava po 50 a národní park po více než 20 letech – pohled z odstupu. In: *Živa: Časopis Přírodnický*. Purkyně, Jan Evangelista, ed. et al. Praha: Matice česká při Museu Království českého. Dostupné také z: <https://ziva.avcr.cz>.

¹⁷⁸ BRYCHTOVÁ, Jitka, HUŠEK, Jiří, JENÍK, Jan, Krahulec, František, KRAUSE, Josef, PILOUS, Vlastimil, VACEK, Stanislav a ŘÍHA, Martin. O čem se hovoří: Horní Mísečky očima odborné veřejnosti. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 2004, č. 3. Dostupné také z: <http://krkonose.krnep.cz>. Str. 12-14. Citováno 20. 4. 2023.

¹⁷⁹ FLOUSKOVÁ, Zdeňka et al. *Apartmenty ano či ne?: průvodce procesem plánování a rozhodování pro obce a veřejnost na příkladu Krkonoš*. Str. 3.

¹⁸⁰ BRYCHTOVÁ, Jitka, HUŠEK, Jiří, JENÍK, Jan, Krahulec, František, KRAUSE, Josef, PILOUS, Vlastimil, VACEK, Stanislav a ŘÍHA, Martin. O čem se hovoří: Horní Mísečky očima odborné veřejnosti. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 2004, č. 3. Dostupné také z: <http://krkonose.krnep.cz>. Str. 12-14. Citováno 20. 4. 2023.

¹⁸¹ Ibid.

Jiří Bašta v jednom ze svých úvodníků v prosincovém čísle časopisu Krkonoše – Jizerské hory z roku 2004 shrnul dopad apartmánové výstavby následovně: „Trvalý tlak na nárazníkovou zónu parku byl zesílen mohutně nastupujícím, poměrně novým způsobem vlastnictví rekreačních nemovitostí – apartmánů. Letos vypracovaná studie krajinného rázu Krkonoš, odborný podklad pro územní plánování, jasně hovoří o typických rysech horských lidských sídel i volné krajiny, ale nekontrolované soukromopodnikatelské pudy dokážou na krajinu vyvinout tlak přímo ďábelský,“ tvrdí Bašta a dodává historickou poznámku, „mnohem silnější než kdysi Interhotel a ROH a ČSTV dohromady.“ Na závěr si Bašta posteskl, že „osvícených podnikatelů, kteří místo zvyšování kapacit sledují především kvalitu svých služeb a s neporušeným krajinným rázem zacházejí jako s obnovitelným zdrojem, je zatím málo.“¹⁸²

3.3.6. Příběh komodifikace hor

Výstavba apartmánových domů na Mísečkách je zjevným příkladem proměny hor, horské přírody, krajiny a kultury v komoditu. Nabízení „čistého horského vzduchu“ nebo slib lukrativní investice do nemovitosti na „jedinečném místě“¹⁸³ je ukázkou toho, co Jason W. Moore popisuje jako proces „práce kapitalismu *skrze* přírodu“; tedy přeměnu přírodních zdrojů od surovin, například v podobě smrkového dřeva, až po estetiku scenérie hlubokých krkonošských údolí. Z těchto a mnoha dalších statků Krkonoš dokáže „rozvoj“ turistického ruchu vytvořit zboží směnitelné na trhu - komodifikovat je a začlenit do rozpínajícího se kapitalistického systému.¹⁸⁴

Popisovaný proces výstavby apartmánů na Mísečkách lze dokreslit o vyjádření související s pokusy o rozšiřování vleků v nedalekém Špindlerově Mlýně. Ředitel firmy Skiareál, a. s. Jiří Beránek, provozovatel lyžařských vleků a sjezdovek ve Špindlerově Mlýně se pro pořad *Nedej se* vyjádřil ve třech krátkých vstupech takto:

„My teď stojíme tady ve Svatém Petru, my nechceme jít dál, kde jsou opravdu ty unikátní úkazy. My chceme jenom turisticky využít, je to prostě cestovní ruch, je to průmysl, my to chceme využít průmyslově to níž. Ano, jsou tam lesy a my jsme připraveni ty lesy, které bychom pokáceli, nahradit.“¹⁸⁵

„Co je nevratný? Nevratný je postavit zděnou fabriku. My tady jako stavíme dobře, technologie lanovka je na železo na betonových základech, sjezdovka je dočasně vyjmuté pásmo lesa, který se využívá pro ostatní účel a kdyby jednou se prostě naplnily vize co teď je, že se bude globální oteplení, kterému já nevěřím, tak tuhle železnou technologii budeme demontovat a sjezdovky se zpátky zalesní a nic se tady nestalo. Tohle není nevratný krok.“¹⁸⁶

„Já jsem ředitel akciové společnosti, takže kdybych akcionáře přiváděl do rizika, tak mě vymění hrozně rychle. Já to [rozšíření sjezdovky – pozn. M. M.]

¹⁸² BAŠTA, Jiří. Koloběžník. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 2004, č. 12. Dostupné také z: <http://krkonose.krnapp.cz>. Str. 3.

¹⁸³ *KRNAP – apartmány*. TV. ČT, *Nedej se*. 2005. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095913550-nedej-se/205562248420029/>.

¹⁸⁴ Viz MOORE, Jason W. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. Str. 1, 221-240. Rovněž PATEL, Raj a Jason W. MOORE. *Dějiny světa na příkladu sedmi laciných věcí: průvodce kapitalismem, přírodou a budoucností naší planety*. Praha: Neklid, 2020.

¹⁸⁵ *Masová výstavba v Krkonoších*. TV. ČT, *Nedej se*. 2008. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095913550-nedej-se/208562248420005/>. Čas: 11:00.

¹⁸⁶ *Ibid.* Čas 8:30.

nepředpokládám jako rizikovou investici. Naopak je to investice návratná, má hlavu a patu a je šetrná k přírodě. ¹⁸⁷

Již několikrát citovaný Jiří Hušek z CHKO Jizerské hory glosuje slova Jiřího Beránka ve stejném pořadu následovně:

„Klíčová ničivost sjezdového lyžování; je to přímý zábor velkého území, to jsou vlastně desítky potažmo stovky hektarů v těch konkrétních lokalitách území, které se naprosto zásadně mění. To není výměna přírody za přírodu. To, že ty sjezdovky jsou v létě zelené, to neznamena, že to je příroda. Je to zásadně pozměněný ekosystém, který prostě přírodně nefunguje. Je to prostě stavba. Je to brutální zásah do ekosystému, je to brutální zásah do vzhledu krajiny jako takové. ¹⁸⁸

„Jak říkám, v zásadě se jedná o kolonizaci a otázka je, jestli je to zájem veřejný, nebo jsou to zájmy soukromé nebo skupinové a otázka je, jestli ochrana přírody skutečně má ve jménu těchto zájmů zcela zásadně ustupovat. ¹⁸⁹

Vyjádření Jiřího Beránka korespondují s přístupem firmy LEVEL s. r. o. k Horním Mísečkám. Unikátní přírodní lokality jsou jimi vnímány jako „nerozvinuté“, v případě Horních Míseček i poškozené a zájem investorů je celou oblast „vylepšit“ a „využít průmyslově“. V obou případech se projekty nevnímají jakou součást přírodního ekosystému, do kterého velmi výrazně zasahují a na jehož energetické toky se napojují nebo je dokonce zcela převracejí. Krajina figuruje spíše jako něco, co svůj význam teprve musí dostat, respektive ji musí právě investor využít.

Na místě je tak tázání Jasona W. Moora: „Kdo je dělník?“ A odpovídá: „Budme si jisti, že nejen člověk pracující za mzdu je dělníkem, nýbrž i všechna životní aktivita (life-activity), která pracuje uvnitř kapitalistických vztahů mezi hodnotami (value relations).“ ¹⁹⁰ Podle Moora byly vztahy, které tvoří přírodu „učiněny lacinými“, jinými slovy „vecpány do procesů směny a zisku, pojmenovány a ovládnuty.“ ¹⁹¹ Pro společnost LEVEL s. r. o. budující apartmány uprostřed III. zóny národního parku nebo pro lyžařský byznys společnosti Skiareal a. s. ze Špindlerova Mlýna pracovaly přírodní, ekosystémové i sociální podmínky; činily z nich velkým dílem investice „návratné“, jsou to totiž právě unikátní přírodní podmínky Krkonoš, za kterými turisté jezdili a stále jezdí.

K příběhu o proměně přediva přírodních a společenských vztahů Krkonoš ve zboží musíme dodat ještě jeden aspekt. Jiří Hušek v odpovědi na výroky Jiřího Beránka mluví o „kolonizaci“ hor. Soukromý zájem zde podle Huška stojí proti zájmu veřejnému a proti zájmu přírody. „Rozvojová“ rétorika vlekářů, která je vlastní i investorům apartmánů a rovněž vedení obce Vítkovice, deklaruje jakýsi obecný, univerzální zájem, který sleduje i ryze soukromopodnikatelský projekt výstavby lukrativních bytových domů nebo rozšíření sjezdovek. Podle postkoloniálního teoretika Viveka Chibbera je právě onen nárok na univerzálnost bytostně neodlučitelný od zájmů kapitálu: „...kapitál má schopnost prezentovat své zájmy jako shodné se zájmy jiných tříd, a to dokonce i těch, které vykořisťuje.“ ¹⁹² Pokud tak ochránci krkonošské přírody, přírodovědci a další odborná veřejnost popisovali shodně rostoucí tlak na institucionální hranice, které mají chránit přírodu před jejím komerčním využitím, byl argument „rozvojem“ a „šetrností“ investic příkladem právě takového univerzalizujícího zájmu soukromého kapitálu. A kdo by chtěl zůstat „nerozvinutý“?

¹⁸⁷ Ibid. Čas 12:26.

¹⁸⁸ Ibid. Čas 9:10.

¹⁸⁹ Ibid. Čas 14:30.

¹⁹⁰ MOORE, Jason W. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. Str. 225.

¹⁹¹ PATEL, Raj a Jason W. MOORE. *Dějiny světa na příkladu sedmi laciných věcí: průvodce kapitalismem, přírodou a budoucností naší planety*. Str. 75.

¹⁹² CHIBBER, Vivek. *Postcolonial Theory and the Specter of Capital*. London: Verso, 2012. Str. 13.

Obrázek 16 Satelitní snímek lokality Horní Mísečky/Medvědin. Google Maps, Snímky ©2023 CNES/Airbus, Maxar Technologies, Mapová data © 2023.

Složité společenské a přírodní předivo vztahů Krkonoš bylo zkrátka chápáno jako něco, co je teprve třeba rozvinout. Krkonoše, jako komplex mnoha společenských, lidských i mimolidských aktérů prošly mnoha věky mnoha proměnami a i takové masivní investiční zásahy, jako je lanovka na Sněžku či budování Labské boudy v období státního socialismu, nebo porevoluční výstavba apartmánových domů v Krkonoších a tlak na rozšiřování sportovně-rekreačních areálů jsou další vrstvou, která se propojuje s realitou největších českých hor. Jak upozorňuje Jason W. Moore, „Řečeno jednoduše, lidé vytvářejí prostředí a prostředí vytváří lidi – a lidskou organizaci.“¹⁹³ Podle Moora je tak nutné vnímat, že „příroda jsme my samotní, že je uvnitř nás a kolem nás.“¹⁹⁴ Pokud tak kapitalismus pracuje „skrze“ přírodu, tak i příroda pracuje skrze kapitalismus; narušení hranic lesa povede k náchylnosti lesů k velkým polomům a gradacím hmyzu, například lýkožrouta smrkového nebo obaleče modřínového, proměna hydrogeologických podmínek strání Horních Míseček přeruší toky spodní a povrchové vody, lokality endemických rostlin nahradí nepůvodní druhy a spouští se následně celý řetězec pozitivních i negativních zpětných vazeb v rámci složitých ekosystémových vztahů. Důsledkem je fatální proměna přírody Krkonoš, té samé přírody, ze které se kvůli stále se rozšiřujícím horským střediskům stává stále nedostatkovější, a tím i cennější komodita.

Proces tohoto „stávání“ se komoditou popsal již v roce 1944 Karl Polanyi ve své knize *The Great Transformation*. Na komodifikaci půdy v předindustriální Anglii ukázal „fikci“ komodifikace, která spočívá v tom, že se s některými statky začne operovat na trhu. Najednou se takto komodifikované statky dostávají do procesů nabídky a poptávky, je s nimi obchodováno na trzích a nakládáno jako s něčím, co můžete vyprodukovat, dodat nebo prodat. Podle Polanyiho tlak na komodifikaci a přesvědčení, že vše lze prodávat a kupovat na trhu vede k rozšíření organizační moci trhu do všech koutů společnosti: „Fikce komodity je zcela klíčovým organizačním principem, který rozmanitým způsobem ovlivňuje celou společnost a téměř všechny její instituce, totiž principem, podle kterého by nemělo existovat žádné jiné uspořádání nebo chování, které by bránilo fungování tržního mechanismu.“¹⁹⁵ Z aktérů a součástí „sítě života“ tak komodifikace dělá fiktivní položky na trzích a burzách, se kterými může podle tržních principů manipulovat. V takové optice jsou zdánlivě netknuté, chcete-li nerozvinuté

¹⁹³ MOORE, Jason W. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. Str. 3.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ POLANYI, Karl. *The Great Transformation*. Boston: Bacon Press, 1994. Str. 167.

Krkonošské lesy cenným aktivem, které se po úspěšné komodifikaci může proměnit v stovky kubíků kvalitního dřeva nebo v rozsáhlý lyžařský areál nabízející exkluzivní služby dychtivým sportovcům. Příběh Horních Míseček však vypovídá i o samotné povaze sporu, či spíše vyjednávání podoby Krkonoš po roce 1989. Jak upozorňují autoři knihy *Řídit socialismus jako firmu: „Demokratický stát mohl hrát roli arbitra či moderátora konfliktů, místo aby byl v klíčových zápasech jednou stranou sporu, stojící proti občanům a jejich více či méně explicitnímu odporu.“*¹⁹⁶ Ten, kdo selhal v ochraně krajiny a přírody na Horních Mísečkách tak nebyl stát, nebo ještě obecněji režim jako samostatná entita, ale Krkonošský národní park, tedy jen jeden z aktérů. Takové rozložení celého sporu a vůbec dynamika vyjednávání o nejrůznějších problémech, otázkách a vizích podoby Krkonoš nestojí na jednom, zodpovědném aktérovi, ale spory mají povahu arény, ve které se střetávají různé zájmy. A pakliže nashromáždí soukromý investor jednající z pozic komodifikace horské krajiny a jejích ekosystémů dostatečné kapacity, může snadno přemoci veřejný zájem ochrany přírody. Rozsáhlé sítě lidských i mimolidských bytostí jsou tak vystaveny útokům, které chtějí prostor hor „rozvinout“. Zdánlivě otevřená aréna bez režimem jednoznačně chráněných horských ekosystémů nahrává zájmům komodifikace.

¹⁹⁶ SOMMER, Vítězslav, Matěj SPURNÝ a Jaromír MRŇKA. *Řídit socialismus jako firmu: technokratické vládnutí v Československu, 1956-1989*. Str. 179.

4. Myslet hory

Organizování i utváření hor předpokládá, že existují jisté představy o tom, jak mají být vztahy mezi aktéry na horách uspořádány. Již od 60. let měly rozhodující státní orgány jasné plány na rozvoj hor a jejich zapojení do národního hospodářství. Po sérii rozsáhlých kalamit se však tento přístup zkomplikoval; reakce lesních ekosystémů na civilizační tlak způsobený emisemi toxických látek v ovzduší, vodě a půdě ukázal klíčové dilema Krkonoš: jak skloubit zájmy ekosystémů se zájmy socio-ekonomickými. Na tuto otázku se snažili nalézt státní instituce, orgány ochrany přírody a další aktéři odpověď zjednodušeně řečeno ve dvou směrech. První je antropocentricky vnímaná ochrana přírody spojená s ambicí „tvorby“ životního prostředí pro člověka. Druhou linií je rozvoj hor jako jakéhosi nedokonalého území, které musí být rozvinuto za účelem zvýšení kapacit turistické rekreace, zimních sportů nebo těžby dřeva. S rozvojem ekologie jako vědního oboru se však vytváří ještě třetí směr, kde se přemýšlí o přírodě a horách bez důrazu na jejich využitelnost člověkem. V rámci této linie vědci a pracovníci Správy KRNAP objevují unikátnost krkonošských ekosystémů, prohlubují znalosti o zdejší přírodě a budují si specifickou pozici ekologů spočívající jednak v porozumění mechanismům krkonošské krajiny, podnebí a ekosystémů a zároveň jsou schopni hodnotit „negativní vlivy člověka“ a zaujímat normativní stanoviska vůči dění v Krkonoších.

4.1. Tvorba a ochrana hor pro člověka

„Tvorba a ochrana přírodního prostředí v pojetí socialistické společnosti je vedena snahou o zachování a všestranný rozvoj přírodních hodnot a o jejich využití ve prospěch všeho lidu.“

Miroslav Klapka a Václav Veselý, *Krkonošský národní park a jeho poslání*.¹⁹⁷

Životní prostředí bylo v době vzniku Krkonošského národního parku obecně vnímáno jako něco, co obklopuje člověka a jeho společnost, jako místo, odkud lze získávat zdroje, kde skladovat odpad nebo kde si mohou unavení „pracující“ odpočinout a načerpat novou energii, jako v případě horské krajiny Krkonoš. Prostředí se pak přiznávaly různé hodnoty: estetické, rekreační, vodohospodářské, ekonomické, badatelské, atd. V rámci snahy o vytvoření co nejlepšího možného prostředí pro „rozvoj socialistického člověka“, měly být tyto hodnoty rozvíjeny a skrze tvorbu prostředí se měla krkonošská „příroda“ stát hodnotnější, a tím i příhodnější pro odpočinek, sport, procházení po „čerstvém horském vzduchu“ nebo pro dojíždění se nad výhledy. Krkonoše se tak měly stát jakousi servisní stanicí, která by disponovala adekvátně rozvinutými „hodnotami“, ať už těmi přírodními, tak těmi rekreačně-sportovními.

Ochranu přírody takto koncipoval i právní rámec. Zákon o státní ochraně přírody z roku 1956 v úvodních ustanoveních uznával důležitost přírodního bohatství a vzhledu krajiny, chtěl je ale chránit tak, aby „sloužily k poučení, osvěžení a péči o zdraví našeho lidu, a tím k dalšímu vzestupu jeho hmotné a kulturní úrovně.“¹⁹⁸ Zákon byl v platnosti po celé období státního socialismu a ochrana přírody jako taková byla od 60. let jedním z pilířů, na které režim stavěl svoji legitimitu. V podobném duchu se neslo i nařízení vlády z roku 1963, kterým byl zřízen Krkonošský národní park. Krkonošská příroda měla být „zachovávána, obnovována, všestranně chráněna a zvelebována“ tak, aby v ní panovaly „příznivé

¹⁹⁷ KLAPKA, Miroslav a Václav VESELÝ. Krkonošský národní park a jeho poslání. In: *Krkonošský národní park: zprávy*. Roč. 1964. Str. 2. Dostupné v: Archiv Krkonošského národního parku.

¹⁹⁸ § 1 zákona č. 40/1956 Sb. o státní ochraně přírody.

podmínky a vhodné prostředí k upevňování zdraví pracujících, jejich zotavení a vzdělání,“ tvrdí vládní nařízení.¹⁹⁹

Ochrana Krkonoš měla sloužit životní úrovni pracujících, právě příslib soustavného zlepšování životní úrovně byl druhým legitimizačním pilířem typickým pro státní étos 50. a 60. let. Přitom hned po válce byl tento příslib spojen nejdříve s naplněním poptávky po základních materiálních potřebách, především dostatečného množství jídla a bydlení. V polovině 50. let se začala rozvíjet představa, že dobrý život v socialistickém Československu obnáší i rekreaci a dostatek volného času v přírodě. Když se pak v 60. letech stabilizovalo hospodářství, zažil cestovní ruch nevídaný rozmach. Rostoucí segment cestovního ruchu a masových rekreací ale potřeboval zázemí, a to nejen ve formě rekreačních areálů, ale i přírodních rezervací, kde si návštěvníci mohli odpočinout.

Za tím účelem začaly vznikat nové přírodní rezervace a národní parky. Jejich existence přitom byla odvozena od nutnosti chránit přírodu pro člověka, který měl využívat její nepostradatelné „hodnoty“. V několika podkapitolách se pokusím nastínit myšlenkové pozadí takového vnímání role krajiny a ekosystémů a poukázat na to, jaké představy o horách panují dnes.

4.1.1. Vědecko-technická revoluce

Jedním z hlavních příslibů státního socialismu byla tvorba optimálního životního prostředí pro člověka. Krkonošský národní park tak neměl být jen institucí, ve které se konzervuje tehdejší stav, ale i instituce, která aktivním způsobem přispívá k tvorbě Krkonoš a jejich rozvoji.

Tato představa však nevznikla ve vzduchoprázdnu. Úkol tvořit horské prostředí vyplýval pro národní park především z tehdejšího intelektuálního prostředí ovlivněném koncepcí vědecko-technické revoluce (VTR). VTR nebyla, jak upozorňuje Weronika Parfianowicz, když analyzuje polská zpracování VTR, žádným homogenním konceptem. Víze dalekosáhlých změn v důsledku velkých technických a vědeckých objevů ovlivňovala myšlení mnoha vědců a intelektuálů jak na Západě, tak Východě.²⁰⁰ Zřejmě nejucelenější koncepci rozvinul v 60. letech československý filosof Radovan Richta, který vedl jeden z interdisciplinárních týmů Československé akademie věd.²⁰¹ V prostředí interdisciplinárního týmu *pro společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce* připravil Richta hlavní teze knihy *Civilizace na rozcestí*. V *Civilizaci na rozcestí* Richta spolu s kolektivem autorů zachytil stav, ve kterém se tehdejší lidská společnost nacházela: „*Hlubka, rychlost a rozsah výrobních převratů, technických novot a vědeckých objevů ve světě nasvědčuje tomu, že se v současné době dostávají do pohybu procesy, které od základu mění tradiční strukturu výrobních sil společnosti, materiální základnu lidského života a daleko přesahují hranice dosavadních výbojů civilizace vůbec.*“²⁰² Zatímco věda měla zpřesnit plánování, zefektivnit organizaci výroby, technika měla umožnit rychlejší a objemnější materiálové výměny; společně tak slibovaly věda a technika radikálně proměnit takřka všechny oblasti lidské činnosti.

Jednou z takových oblastí lidské činnosti měla být právě tvorba životního prostředí: „*V průmyslové civilizaci, rozvinuté kapitalismem, se člověk vymanil ze závislosti na přírodních živlech za cenu, že se stal závislým na vlastních výtvorech...*“ tvrdí Richta.²⁰³ Podle něj dala civilizace do pohybu síly, které

¹⁹⁹ § 2 odst. 1 nařízení vlády č. 41/1963 Sb. vládní nařízení o zřízení Krkonošského národního parku.

²⁰⁰ PARFIANOWICZ, Weronika. Limits to Socialist Growth: The Question of Economic Growth and Environmental Crisis in Polish Discussions of the 1970s. In: *Ekosocialismus/Ecosocialism. Kontradikce: časopis pro kritické myšlení/Contradictions: a journal for critical thought*. Roč. 6, č. 2. Praha: Filosofía, 2022. Str. 50.

²⁰¹ Viz HOPPE, Jiří, Markéta ŠKODOVÁ, Jiří SUK a Francesco CACCAMO. „*O nový československý model socialismu*“: edice dokumentů ke čtyřem interdisciplinárním vědeckým týmům při ČSAV a UK v 60. letech. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2016.

²⁰² RICHTA, Radovan. *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. 2. vydání. Praha: Svoboda, 1967. Str. 15.

²⁰³ Ibid. Str. 104.

sice do jisté míry slouží člověku a jeho potřebám, ale zároveň ho utvářejí a ovládají: „obrovský předmětný pohyb průmyslové civilizace se od rána do večera zmocňuje masy lidí, vtiskuje jejich činnost do přesně zajetých kolejí, uvádí je do předem vypočtených situací, klade jejich životu pevné a tvrdé meze.“ Richta však říká, že „co tu člověka dusí, není přemíra techniky, ale její omezený, nedokonalý vývin, jednostrannost umělého životního prostředí, takže velká část pracujících v něm není svým životním projevem pánem, ale obsluhou...“²⁰⁴ Technika se má tedy revolučně proměnit a rozvinout se na vyšší stupeň, ve kterém by již nevyužívala člověka jako „obsluhu“, ale umožňovala by mu jeho všestranný rozvoj a osvobození. Jedině tak se lidská civilizace dokáže ubránit devastujícím účinkům souvisejícím s rozvojem průmyslové civilizace: „společnost, která by nebyla s to ovládnout tvorbu vyváženého umělého prostředí, obrátit globální a často disproporční výboje techniky k prospěchu člověka, by nepochybně šla vsříc devastaci přírodních podmínek a tragickému narušení biologické a duševní rovnováhy člověka.“²⁰⁵ Pro Richtu tak tvorba životního prostředí znamená proměna světa na prostor obývaný člověkem a jeho následnou proměnu v takový prostor, který by lidskému životu nejlépe vyhovoval. Tvorba životního prostředí měla probíhat ve městech, v továrnách, v krajině nebo na horách. V Richtově vidění tedy nejde o jakýsi derivát přírody, ale o skutečně jiný typ prostoru, jehož centrem je člověk a jeho potřeby.

Étos této velké přeměny a tvorby prostředí byl v Československu přítomný ještě po celá 70. léta a jeho ozvěny lze nalézt i později v 80. a 90. letech. Přesto již v 70. letech lze v některých publikacích inspirovaných VTR sledovat rostoucí obavy, které neplynou jen z nedostatku kontroly a moci nad technikou, ale především obavy z rozporů, které vyvolává nadměrné využívání životního prostředí. V knize *Životní prostředí pro člověka* z roku 1973 autoři Miloš Černý, Zdeněk Lakomý a Otakar Nový tvrdí, že „přírodní prostředí je především důležitou zásobárnou základních látek a energie, jejichž obhospodařování a plánovitě využívání je předpokladem dalšího civilizačního vývoje...“ Takové prostředí ale musí být „cilevědomě kultivováno“ a chráněno, jelikož „není nikterak nevyčerpatelné“ a mohou v něm vzniknout rozsáhlé škody a co je důležitější - rozpory mezi nároky na využívání a schopnostmi jeho obnovy. „Smyslem vědeckotechnické revoluce, na jejímž prahu dnes stojíme, bude“ podle knihy *Životní prostředí pro člověka*: „postupné vyrovnávání vzniklých škod a předcházení rozporům a ovšem též odkrývání nových šancí využívání a kultivace přírodního prostředí.“²⁰⁶

Obavu z možných rozporů mezi stavem „přírody“ a jeho nadměrným lidským využitím vyjádřili autoři jiné knihy pojmenované *Společnost a životní prostředí* Miloš Holý, Josef Říha a Josef Sládek následovně: Vývoj lidské společnosti je „v posledních obdobích charakterizován rostoucí ekonomickou aktivitou. Rozvoj energetiky, průmyslu, chemie, zemědělství a dalších odvětví národního hospodářství znamená rostoucí nároky na přírodní zdroje, jejichž neusměrněné využívání by mohlo vést k vážným konfliktům mezi společností a prostředím, v němž bude žít.“²⁰⁷

Intelektuální impulz Richtou rozvíjené koncepce vědecko-technické revoluce nasměroval na několik let přemýšlení o podobách ochrany přírody. „Tvorba životního prostředí“ byla vnímána jako centrální bod a v jistém smyslu i jako nutnost, bez které by jinak došlo k „živelnému“ vývoji, který nedokáže poskytnout adekvátní podmínky pro člověka a jeho společnost. Richtův impulz byl nadále rozvíjen řadou myslitelů a postupně se stal i jedním z principů, na kterých byla tvořena politika socialistického Československa.²⁰⁸ Skrze tvorbu prostředí byly ospravedlňované zásahy do struktury československých

²⁰⁴ Ibid. Str. 105

²⁰⁵ Ibid.

²⁰⁶ ČERNÝ, Miloš, Zdeněk LAKOMÝ a Otakar NOVÝ. *Životní prostředí pro člověka*. Praha: Academia, 1973. Str. 49.

²⁰⁷ HOLÝ, Miloš, Josef ŘÍHA a Josef SLÁDEK. *Společnost a životní prostředí*. Praha: Svoboda, 1975. Str. 7.

²⁰⁸ Na rozdíl od závěrů politického interdisciplinárního týmu ČSAV kolem Zdeňka Mlynáře, které v podstatě spočívaly v nastolení demokratičtějšího a především pluralitního politického systému, nebyly Richtovy závěry vnímány jako nebezpečné pro formující se režim normalizace. Ostatně Richta sám patřil k autorům, kteří byli k Husákovskému vedení KSČ do velké míry loajální. Viz HOPPE, Jiří, Markéta ŠKODOVÁ, Jiří SUK a

měst a vesnic, krajiny a přírodních ekosystémů. Životní prostředí totiž bylo vnímáno nikoliv jako „příroda“, ale jako prostor, ve kterém člověk žije a který je lidskou aktivitou již nenávratně poznamenán. Z pohledu „tvorby“ tak neexistovalo nic jako „nedotčená příroda“, všeho se dotkla lidská ruka. A pokud se lidská ruka něčeho dotkla, proč by se toho, posílena novými „výdobytky vědy a techniky“, nemohla dotknout znovu?

Ambici nejen ochraňovat, ale i aktivně tvořit prostředí měl park již od svého vzniku. O parku bylo již od začátku jeho existence uvažováno jako o instituci, která má specifické úkoly v rámci československého hospodářství a společnosti. Jako takový park vznikl nejen jako instituce ochrany životního prostředí, ale i jeho tvorby – a jeho vedení si to uvědomovalo. Podle prvního ředitele parku Miroslava Klapky úkol parku spočíval v uvedení „*zájmů hospodářské činnosti a zájmů ochrany přírody v soulad*.“²⁰⁹ Klapka se zde nikterak nerozcházal s koncepcí, kterou dalo KRNAPu nařízení vlády z roku 1963 a tak panovala shoda mezi činovníky KRNAP a politickou reprezentací na tom, že park má sloužit především jako jakási „servisní“ instituce, jejíž hlavní úlohou je „rozvoj“ Krkonoš spočívající v navýšení počtu rekreačních ubytovacích kapacit, bytů, rozšíření a zdokonalení energetické, dopravní nebo sportovní infrastruktury a zároveň s tím i v udržení původního, především esteticky vnímaného stavu horských ekosystémů. S parkem se tak spojovaly velké ambice, které se ukázaly například v *Územním plánu rajonu Krkonoše* z 60. let nebo v důvodové zprávě k vládnímu nařízení z roku 1963. Organizátoři Krkonoš si byli vědomi jakési ideální podoby krkonošských ekosystémů a jejich cílem bylo „plánovitou“ činností dovést hory k tomuto ideálu – ideálu horské oblasti se stabilními lesy, které odpovídají svým složením konkrétním stanovištím, s čistým vzduchem, vodou, bohatým zvířectvem i rostlinstvem a reliéfem bez výrazné eroze... a také se sedmi miliony návštěvníků ročně.²¹⁰

Klíčovou otázkou je, co tedy mělo být chráněno a tvořeno? Nejlépe ji lze zodpovědět na příkladu Zdeňka Lakomého a jeho přístupu k otázce péče o životní prostředí. Podle Lakomého je péče o životní prostředí především péčí o vztah „člověk – hmotný svět“. Lidská civilizace, o to více ve věku vědecko-technické revoluce, zásadním způsobem určuje podoby „hmotného světa“, který ji obklopuje a zároveň je sama ovlivňována svým „polidštěným“ prostředím.²¹¹ Lakomý zároveň apeluje na to, aby se využili velké civilizační prostředky získané v posledních desetiletích k tomu, aby se docílilo harmonického vztahu mezi lidskou společností a hmotným světem. Ochrana životního prostředí nemůže být chápána jako „romantický návrat k původní přírodě“, nýbrž jako způsob, kterým se uvádějí v soulad zájmy společnosti se „*zájmy tvorby životního prostředí a ochrany celé biosféry*.“²¹² Lakomý tak věří, že problémy spojené s dalšími vlnami industrializace v budoucnu vyřeší efektivnější užívání techniky, menší spotřeba energie a účinnější práce s odpady. Po takovém nárůstu efektivity se podle Lakomého sníží odpadní látky vypouštěné do ovzduší nebo do vody na naprosté minimum. Úlohou ochrany životního prostředí je pak nalézt způsoby, jak takové efektivity dosáhnout a zachovat prostředí v takovém stavu, aby dokázalo uspokojit lidské potřeby.²¹³

Francesco CACCAMO. „*O nový československý model socialismu*“: edice dokumentů ke čtyřem interdisciplinárním vědeckým týmům při ČSAV a UK v 60. letech.

²⁰⁹ KLAPKA, Miroslav a Václav VESELÝ. Krkonošský národní park a jeho poslání. In: *Krkonošský národní park: zprávy*. Roč. 1964. Archiv Krkonošského národního parku. Str. 3.

²¹⁰ K ideálu přírodních ekosystémů viz Národní archiv. Úřad předsednictva vlády - běžná spisovna. 1963. Kart. 171. *Důvodová zpráva k osnově vládního usnesení a nařízení o zřízení Krkonošského národního parku*. Str. 1. Rovněž Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajonu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajonu*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Popř. příslušné kapitoly této práce.

²¹¹ LAKOMÝ, Zdeněk. *Člověk mění svět: civilizace, kultura a životní prostředí*. Praha: Odeon, 1976. Str. 126-127.

²¹² Ibid. 139.

²¹³ Ibid. 136-138.

4.1.2. Technokratická deziluze

V polovině 80. let však přichází zlom. Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš nechala v roce 1984 vypracovat analýzu plnění územního plánu z roku 1975. Analýzu provedl Východočeský krajský národní výbor v Hradci Králové a dopadla katastrofálně: „V průběhu několika posledních let došlo k závažnému narušení přírodního prostředí v důsledku exhalací ze vzdálených energetických a průmyslových aglomerací.“²¹⁴ Zhoršující stav převážně lesních ekosystémů Krkonoš konstatovala i mnohem obsáhlejší analýza Botanického ústavu ČSAV. „Stav materiálových i kulturních zdrojů a vývoj životního prostředí v oblasti Krkonoš dostal v posledních 5 až 10 letech rychle se zhoršující trend. Vlivem průmyslových exhalací ze širokého okolí a vlivem nedostatečné regulace místního hospodářského vývoje, osídlení a cestovního ruchu narostly v tomto pohoří problémy, které hrozí vyvolat ekologické, ekonomické a společenské potíže v nadoblastním, národním i mezinárodním měřítku. Krkonoše se staly dějištěm vážných ekologických a socioekonomických poruch a vyžadují energetické řešení na půdě vlády ČSR i vlády ČSSR.“²¹⁵ Důsledkem těchto škod je „zpochybnění rekreační funkce Krkonoš jako zázemí hl. m. Prahy a východních Čech.“ Podle autorů analýzy je nutné „celkové snížení emisí“, „regulace dopravy, rekreace a sportu“, „razit stagnaci výstavby“ a rovněž zavedení ochranných zón, které budou navrženy Ústavem krajinné ekologie ČSAV.²¹⁶

V Krkonoších se na přelomu 70. a 80. let odehrála jedna z vedlejších epizod příběhu rozvoje československé environmentální vědy. Vliv již zmiňovaného Zdeňka Lakomého a koncepce VTR byl v 80. letech nahrazen vlivem Emila Hadače a dalších pracovníků ČSAV. Za tímto vývoje však stála i proměna pracovišť, na kterých zmínění vědci a experti působili. Právě v na začátku 70. let totiž dochází ke vzniku Ústavu krajinné ekologie ČSAV, který vzniká sloučením Ústavu pro tvorbu a ochranu krajiny a Kabinetu teorie architektury a tvorby životního prostředí, který Zdeněk Lakomý vedl.²¹⁷ Do vědecké rady parku a rovněž do Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš byl jmenován právě Hadač. Spolu s kolegy z různých ústavů ČSAV Emil Hadač seznámil vládní komisi se studii o stavu krkonošských lesů a krajiny a vytvořil řadu návrhů z ekologických pozic. I díky jeho tlaku a expertnímu prostředí environmentální kritiky přijali rozhodující organizátoři Krkonoš výklad emisemi zapříčiněnou devastaci lesních ekosystémů jako katastrofu, kterou museli bezodkladně řešit. Reakce krkonošských lesů na znečištění ovzduší podnítila změnu v uvažování o Krkonoších; již nešlo přemýšlet o Krkonoších jako o netečném prostoru, který lze tvořit jen s ohledem na zájmy člověka. Vzdor se zkrátka od netečného prostředí nečekal. Politická rozhodnutí o podobě Krkonoš z 80. let pak provázela znatelná obava o funkční ekosystémy s vědomím, že zájmy přírody je třeba brát vážně.

Ke změnám došlo nejen v Krkonoších, ale i na úrovni celého Československa. Nejvyšší státní orgány měly dostatek informací a teoretických znalostí o tom, co je to ekologie a stabilní životní prostředí a jaká je situace ohledně znečištění vody, vzduchu a půdy. Takřka paralelně s nejhorším stavem životního prostředí se tak začal vyvíjet pokus o spojení ekologie a státně-socialistického hospodářství. V publikaci Rady pro životní prostředí při Vládě ČR z roku 1987 pojmenované *Ekoprogram (výsledky a zkušenosti)* se například píše: „Nejvyšší ekologické stability obvykle dosahují ekologické systémy nejbližší daným přírodním podmínkám, s vysokým stupněm druhové rozmanitosti a bohatství forem života.“²¹⁸ Rada pro životní prostředí rovněž vnímala, že „intenzifikační trendy ve využívání krajiny“ zásadně ohrožují biologickou a ekosystémovou rozmanitost, která dovoluje přírodě

²¹⁴ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Kart. 83. *Plnění základních cílů rozvoje oblasti Krkonoš v 7. pětiletce*. Str. 1.

²¹⁵ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Kart. 83. *Ekologická optimalizace komplexního rozvoje Krkonoš v 8. pětiletce a návazném období do r. 2000*.

²¹⁶ Ibid.

²¹⁷ Viz GOTTLIEB, Miroslav a TODLOVÁ, Markéta. *15 let Ústavu krajinné ekologie ČSAV*. Čes. Budějovice: Ústav krajinné ekologie ČSAV, 1988.

²¹⁸ MARTIŠ, Miroslav et al. *Ekoprogram: výsledky a zkušenosti*. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury, 1987. Informační publikace Rady pro životní prostředí při vládě ČSR. Roč. 1987, č. 2. Str. 36.

její obnovu a že „*stále větší plochy jsou využívány pouze jednocíle – roste plocha sídelních a průmyslových aglomerací, stále rozsáhlejší a celistvější plochy zaujímají ekologické systémy člověkem řízené k dosažení maximální produkce biomasy – polní a lesní monokultury.*“²¹⁹ Váhu ochraně přírody přiznávaly i dokumenty z XVII. sjezdu KSČ z roku 1986. V rezoluci *Hlavní směry hospodářského a sociálního rozvoje ČSSR na léta 1986 – 1990 a výhled do roku 2000* považuje strana ochranu a tvorbu životního prostředí za jednu z „klíčových otázek“ pro národní hospodářství a za základní předpoklad rozvoje „socialistické péče o člověka“. Rozvoj hospodářství má podle sjezdového dokumentu rovněž dbát na ochranu ovzduší, vody, půdy a lesů a udělat z péče o životní prostředí nedílnou součást stranické a státní politiky. Do prohloubení ochrany životního prostředí se měly zapojit i národní výbory, podniková vedení a další orgány na nižších úrovních systému vládnutí. Tvorba a ochrana životního prostředí se tak pod tlakem ekologických problémů měly stát prioritou.²²⁰

Tuto změnu ve stranické a tím pádem i státní politice interpretovaly expertní kruhy „ekologizujících biologů“ kolem Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV interpretovali následovně: „*Jestliže v prvních pětiletkách byly vznikající problémy považovány za ‚nutné‘ vedlejší důsledky ekonomického rozvoje, toto chápání zvláště od počátku 70. let*

Sousloví tvorba a ochrana životního prostředí se zdálo z pohledu jazyka státního socialismu jako ideální slovní spojení. Uspokojily se tím totiž jak požadavky ekologických expertů na efektivnější ochranu přírodních ekosystémů, tak zároveň se ponechával otevřený prostor pro významné zásahy do ekosystémů a jejich další využívání. Koncept ochrany a tvorby používala správa parku ještě v prosinci 1989.²²¹ Netrvalo však dlouho a aktivní ochranu a tvorbu hor nahradil přístup formulovaný nově vzniklým ministerstvem životního prostředí, který stavěl na principu péče a vycházel jednak z expertní ekologické komunity, ale rovněž i z prostředí samotných národních parků.

4.1.3. Místo tvorby péče

Koncept péče a jeho uplatnění ve vztahu k lesním porostům a dalším horským ekosystémům znali pracovníci parku již v jeho začátcích. Nepronikl však do oficiálních programů a plánů, které klíčovým způsobem určovaly realitu v Krkonoších. Po sametové revoluci se však mnohé změnilo. Klíčovým krokem bylo sloučení lesních závodů do jednoho velkého lesního hospodářství, které přešlo pod výhradní kompetenci Krkonošského národního parku. Záhy poté byl přijat „Plán péče o Krkonošský národní park a jeho ochranné pásmo“, který zakotvil „pěči“ jako princip do fungování parku jako instituce.

Podle plánu péče bylo dosavadní poslání parku koncipováno jako „antropocentrické“ a konstatuje, že toto pojetí „*svým důrazem na totální využití přírody pro člověka a tomu podřízenou ochranu přírody hluboce negativně ovlivnilo přístup návštěvníků, místních obyvatel i politických orgánů ke krkonošské přírodě.*“²²² Plán péče místo toho vychází z nařízení vlády o opětovném zřízení národního parku z roku 1991, ve kterém stojí, že posláním parku spočívá v „*uchování a zlepšení jeho přírodního prostředí, zejména ochrana či obnova samořídících funkcí přírodních systémů, přísná ochrana volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, zachování typického vzhledu krajiny, naplňování vědeckých a výchovných cílů, jakož i využití území národního parku k ekologicky únosné turistice a rekreaci nezhoršující životní prostředí*“.

²¹⁹ Ibid, str. 37.

²²⁰ Komunistická strana Československa. *Sborník hlavních dokumentů XVII. sjezdu Komunistické strany Československa: 24. března -28. března 1986*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1986. Str. 185.

²²¹ Národní archiv. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha. Kart. 461. *Návrh koncepce řízení a správy Krkonošského národního parku do roku 2000*. Str. 7.

²²² FLOUSEK, Jiří, ed. *Plán péče o Krkonošský národní park a jeho ochranné pásmo*. Vrchlabí: KRNAP, 1994. Dostupné v: Archiv Krkonošského národního parku.

Koncept péče proměnil v 90. letech roli Krkonošského národního parku. Z instituce, která měla připravovat podmínky pro tvorbu životního prostředí, se stala instituce, která má na mnoha rozměrech pečovat o přírodu v Krkonoších a v závislosti na typu ochrany zachovávat nezměněné ekosystémy a jejich procesy, napomáhat jejich obnově a stabilitě. Pokud bychom tak chtěli využít pojmy Bruno Latoura, tak péče o horské ekosystémy vnímá jiné než lidské aktéry jako činitele, které mohou reagovat, zatímco tvorba a ochrana přírody pojímá ekosystémy a jejich prvky jako objekty, které je možné přeuspořádat a relativně svévolně organizovat.²²³

4.2. Přírodu je třeba rozvinout

Proměna myšlení o Krkonoších směrem k péči o horské ekosystémy se však neodehrála ve vzduchoprázdnu. Druhá klíčová linie, na které se řešilo uspořádání mezi zájmy hor a zájmy společnosti a ekonomiky, šla po linii rozvoje hor. A jak se pokusím ukázat, tato linie, na rozdíl od změn v 90. letech v otázce ochrany a tvorby hor, tvoří po celé sledované období značnou kontinuitu.

Linie rozvoje hor začíná již v prvním územní plánu Krkonoš z přelomu 50. a 60. let. Ten stanovil jednoznačný cíl: rozvíjet funkce celého území. Podle plánovačů se jednalo o čtyři konkrétní funkce: vodohospodářskou, rekreačně-sportovní, badatelskou a ekonomickou. V jejich centru stál člověk a socialistické hospodářství, do kterého měly být Krkonoše zapojeny jako místo odpočinku pracujících. Hory se pak měly stát jakousi monumentální stanicí na reprodukci pracovní síly. Zřízení parku tak neznamenalo jen zřízení instituce chránící hory a jejich přírodu, ale především i zřízení instituce, která má zajistit servisní zázemí pro udržování hor, jejich lidských i mimolidských obyvatel a ekosystémů v takovém stavu, aby zde mohla nerušeně probíhat rekreace a sportovní činnost. Za tímto účelem měly být hory rozvinuty investicemi do výstavby řady objektů a infrastruktury, od hotelů, bazénů, obchodů, po lanovky, plynovody, elektrická vedení nebo odvodňovací rýhy v rašeliništích.

To ale nebyl jediný způsob vnímání krkonošské „přírody“. Již zakladatelská generace parku si byla dobře vědoma rozmanitých a unikátních procesů, které na spravovaném území probíhají a snažila se je vždy v mezí toho kterého socioekonomického systému chránit.

V této kapitole se pokusím na debatách o rozvoji Krkonoš klíčové nastínit představy, se kterými operovali aktéři „vynalézající“ Krkonoše. Nejprve se zastavíme v zakladatelském období parku a době nejsilnějšího tlaku na rozvoj území. V 80. letech pak přichází v důsledku zviditelnění některých klíčových přírodních procesů chápání území jako živé a proměnlivé sítě vztahů a vzájemných závislostí. Třetí období je pak charakteristické soustavnými střety správy parku se snahami soukromých investorů o „rozvoj“ horského území.

4.2.1. Prostředí pro člověka

Na počátku 60. let byla oblast Krkonoš vnímána jako zaostalá. „Překotný“ rozvoj oblasti sice vedl k pomalému růstu návštěvníků, ale zároveň nebyl v Krkonoších dostatek služeb, sportovního vyžití a krajina byla narušená dřívějším způsobem hospodaření. Nový územní plán, který by jednoznačně určil budoucí podobu rozvoje, měl tento stav napravit. Součástí této představy o „nápravě“ a „vylepšení“ hor byl i vznik Krkonošského národního parku. Dokladem je na jedné straně plán na rozsáhlou asanaci krkonošské krajiny, kterou měla zajistit Správa KRNAP spolu se Státními lesy. Druhým příkladem je zamýšlená přestavba lůžkových kapacit, kdy se mělo velké množství „soukromých lůžek“ v převážně horských boudách přeměnit na lůžka podnikové rekreace. Spolu s plánovanými velkými projekty na výstavbu sportovních zařízení tak mělo jít o milionové investice do rozvoje celého území.

²²³ LATOUR, Bruno. *Zpátky na zem: jak se vyznat v politice Nového klimatického režimu*. Str. 85-86.

V 60. letech ale nemělo socialistické Československo dostatek stavebních možností a pětileté plány upřednostnily investice do jiných segmentů hospodářství, než byl turistický ruch v Krkonoších. Jednou z výjimek bylo zahájení stavby nové Labské boudy v roce 1969.²²⁴ Neutěšený stav rozvoje oblasti vedl v roce 1972 ke vzniku Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš, která měla rozvoj oblasti urychlit. Tomu nasvědčuje i územní plán z roku 1975, který stejně jako jeho předchůdce počítal s rozsáhlými investicemi do oblasti a zlepšováním sportovní infrastruktury, ubytovacích služeb nebo například plynofikaci regionu vnímal jako jedině rozměry rozvoje.²²⁵

Ve chvíli, kdy vládní nařízení z roku 1963 dalo Krkonošům za úkol zajištění „vhodných podmínek“ pro odpočinek a zotavení pracujících, se z hor stalo „životní prostředí“ a tím pádem i „podmínka“ pro udržování určitého společenského procesu.²²⁶ Z tohoto prostředí si pak měl člověk brát energii a zdroje ke své činnosti a zároveň se starat o to, aby způsobenou zátěží životní prostředí sneslo; k tomu měla sloužit právě ochrana životního prostředí s národními parky a přírodními rezervacemi. Tehdejší vnímání vztahů mezi lidskými a jinými, než lidskými aktéry tak vyplývalo z jednoznačně antropocentrické představy a redukci světa na opozici člověk a prostředí. Zároveň s tím zaznívalo i to, že nejen prostředí je produktem člověka, ale i člověk sám je produktem svého prostředí: „*Člověk je součástí přírody a sám je příroda. Ale je současně bytostí, které v přírodě a na základě ovládnutí přírody... vytváří novou skutečnost, již nelze na přírodní skutečnost redukovat,*“ tvrdí například tehdy vlivný filosof Karel Kosík ve své *Dialektice konkrétního*.²²⁷ Základní charakteristikou je ale víra v to, že před „vládnoucími nad přírodou“ leží jakési volné pole, které je možné za použití moderní techniky a skrze vědecká zjištění, přeskádat stejně, jako jde přeskádat ony netečné galileovské objekty. V 80. letech se však ukázalo, že v horách nejsou jen objekty, ale že jsou tvořeny činiteli, kteří na činnost socialistického státu reagují.

4.2.2. Z prostředí se stává aktér

„*V důsledku závažných ekologických změn musel být původní záměr na maximální využití oblasti Krkonoš pro rekreační účely a sportovní využití značně korigován,*“ píše ve zprávě pro vládní komisi pro komplexní rozvoj Krkonoš zástupci Východočeského krajského národního výboru. „*Hlavní nepříznivou skutečností,*“ která podle nich „*narušuje řadu dřívějších záměrů, byla po roce 1950 evropská orientace na fosilní paliva.*“²²⁸ Kyselá deště, oslabení škodlivinami a následné kalamity vedly k silnému poškození nejméně 2 200 ha lesních porostu v horských lokalitách Krkonoš a do 10 let hrozí jejich kompletní odumření. Stejný osud pak podle krajského výboru čeká dalších zhruba 10 000 ha krkonošského lesa, což tvořilo celou jednu čtvrtinu rozlohy národního parku. Samotná kalamita byla zaviněna režimem na horách pouze částečně, hlavním důvodem velkého úpadku krkonošských lesů bylo znečištění z elektráren, přesto se stávalo stále očividnějším, že Krkonoše nemusí unést nároky na rozvoj v takové míře, v jaké byl plánován oběma územními plány.

Ekologickou kritiku katastrofálního stavu Krkonoš prováděli především pracovníci Botanického ústavu a Ústavu krajinné ekologie Československé akademie věd, kteří byli i členy Vědecké rady Správy KRNAP a měli přístup k jednáním vládní komise. Ekologičtí kritikové z řad vědecké komunity

²²⁴ FISCHER, Bohuslav. Výstavba zařízení cestovního ruchu v Krkonoších. In: *Zprávy*. Roč. 1966, č. 4. Str. 20-21. Dostupné v: : Archiv Správy Krkonošského národního parku.

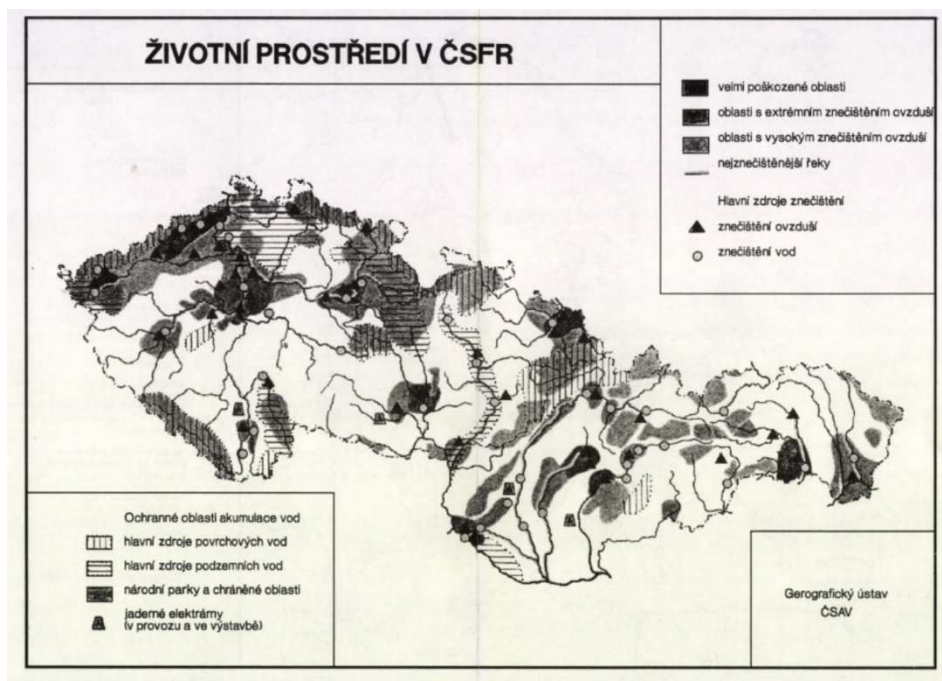
²²⁵ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Balík č. 93. *Vyhodnocení dosavadního rozvoje oblasti Krkonoš v období 1972-1973*. 1974. Str. 5.

²²⁶ Životní prostředí je v publikacích z 60. a 70. letech často vymezeno jako prostor, kde člověk a společnost interaguje se svým okolím a tím ho zásadním způsobem mění. Člověk a společnost tak vytvářejí své životní prostředí přeměnou „přírody“ na jakési „umělé“ prostředí sloužící člověku. *Aktuální otázky životního prostředí*. Praha: Terplan-St. ústav pro územní plánování, 1971.

²²⁷ KOSÍK, Karel. *Dialektika konkrétního: (studie o problematice člověka a světa)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. Str. 83.

²²⁸ Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Balík č. 83. *Důvodová zpráva. Ekologická optimalizace komplexního rozvoje Kkronoš v 8. pětiletce a návazném období do r. 2000*. Botanický ústav ČSAV. Str. 5-6.

soustavně přinášeli nová data a predikce o vývoji; jejich závěry byly jasné: „Bez výrazného snížení emisí škodlivin a zásadního řešení komplexní problematiky Krkonoš se nemůže situace výrazně zlepšit.“²²⁹

Obrázek 17 Životní prostředí v ČSFR. JULÁKOVÁ, Jiřina. Zpráva o stavu životního prostředí v ČSFR. Praha: Vesmír, 1991.

Vláda, přesněji ministerstvo vodního a lesního hospodářství, braly jejich varování vážně a v podstatě pod náporům kalamitní situace opustily optimistické plány na rozvoj Krkonoš. Zároveň ale na ekologickou kritiku odpověděly po svém: zintenzivněním „záchranných prací“ v podobě chemickým postřiků nebo investic do výsadby nových stromů. První velkoplošné postřiky proti obaleči modřínovému z konce 70. let a začátku 80. let byly vyhodnoceny jako úspěšné a stejně tak i pokusy opětovně zalesnit místa poškozená imisemi. Vládní komisi se tedy zdálo, že při důkladnější ochraně stávajících porostů a investic do obnovy těch poškozených by mohlo být to nejhorší zažehnáno. Když tak v druhé polovině 80. let zástupci přírodovědeckých institucí ve vládní komisi přednesli ke kritice emisního zatížení i kritiku nadměrné zátěže turismem, zareagovala komise návrhem zřízení nových klidových zón a v několika lokalitách se tak i stalo. Ekologická kritika si tedy mohla vymoci některé ústupky, ale samotné řešení tíživé situace hor, které by přineslo menší turistické využití a snížilo množství emisí, se nacházelo mimo park.

Jde tak o paradoxní situaci, ve které lze sledovat ideologické limity systému vládnutí KSČ a jakéhosi myšlenkového horizontu doby. Ačkoliv byl rozpad krkonošských lesů jednoznačně rozpoznán jako katastrofální událost s dalekosáhlými dopady na úroveň života v Československu, a tím i jako závažný politický problém, tak aktéři z expertních a politických kruhů nedokázali překročit horizont „socialistického rozvoje“. Příčina kolapsu lesů zkrátka šla až příliš blízko k ideologickému centru státního socialismu. Jejich pokusy o uchopení situace jdou po dvou hlavních liniích.

²²⁹ Národní archiv. Úřad předsednictva vlády ČSSR/ČSFR, Praha – 1989. Sign. 273/1. Zpráva o stavu lesního a vodního hospodářství v oblasti Krkonoš.

Jednu z nich představuje ekonom a ekolog Jaroslav Stoklasa, který spoluzakládal Ústav krajinné ekologie ČSAV v 70. letech a patřil k okruhu spolupracovníků kolem Emila Hadače, Bedřicha Moldana a Josefa Vavrouška. V publikaci *Ohrožená příroda*, kterou vydal spolu s Moldanem a Hadačem konstatuje Stoklasa neutěšený stav československých lesů a předpovídá, že úroveň průmyslových emisí ještě vzroste. Na zhoršující se imisní zatížení lesů by tak mělo lesní hospodaření reagovat zohledněním *mimoprodukčních* funkcí lesa jako „faktoru rovnováhy v krajině“, který má významnou roli v akumulaci vody, produkci kyslíku nebo je prostředím pro rekreaci člověka. Podle Hadače je sice nyní výhodné těžít dřevo, ale odolnost lesa bude dále klesat a s ní i naděje na pozdější úspěšnou obnovu porostů. Místo „*racionálních ekonomických koncepcí, založených na okamžitém efektu, podle hesla ‚po nás potopa‘*“ by mělo lesní hospodářství nalézat „těsnější vztah k přírodě“.²³⁰ Celkově se však Stoklasův přístup dá charakterizovat jako zvyšování odolnosti lesních ekosystémů pomocí nejrůznějších lidských zásahů; Stoklasa například navrhuje použití hnojiva a vápna proti stále zhoršující se kyselosti půdy. S hlubší systémovou proměnou, která by konfrontovala způsob výroby a spotřeby energie způsobující emise však Stoklasa nepřichází. Místo toho nabourává představu lesa jen jako objektu ekonomie, přisuzuje mu jisté potřeby, které je nutné pro jeho existenci zajistit a navrhuje práce na zvyšování jeho odolnosti před případnými stresovými vlivy. Stoklasa navrhuje ve své podstatě ekologizaci lesního hospodářství.

Druhou linii můžeme nazvat linií ekologické modernizace. Výrazný je tento přístup v textu vypracovaném *Radou pro životní prostředí při vládě ČSR*, který se zabýval stavem lesů v Československu v 80. letech. Rada byla založena v roce 1971 jako poradní a koordinační orgán vlády ČSR a po celá 70. a 80. léta produkovala materiály, zprávy a analýzy k problematice znečišťování vody nebo ovzduší, nakládání s odpady a energetiky.²³¹ Často se pak ve svých publikacích vymezovala vůči situaci v „kapitalistických zemích“ a její rolí bylo i vzdělávání poslanců a dalších politických představitelů o problematice životního prostředí. Podle materiálu je „úpadek lesů v Evropě a severní Americe velmi dobře dokumentovaným jevem“, jehož příčinou je kombinace „*vzdušných znečišťujících odpadních látek a přírodních stresů, včetně klimatických faktorů a patogenních zásahů.*“²³² S Jaroslavem Stoklasou se tak materiály rady vlády v primární analýze nerozcházejí, a není tomu tak ani u hodnocení mimoprodukčních funkcí lesa, které má lesní hospodářství respektovat. Zároveň je ale v dokumentu les vnímán výhradně jako prostředí, jako zdroj dřeva oddělený od života člověka a společnosti, zkrátka jakýsi externí zdroj. Otázkou pak není to, jak zvyšovat odolnost lesních ekosystémů, ale jak zachovat vysokou úroveň jeho produktivity i v momentě, kdy lesy čelí významné ekologické katastrofě: „*oficiální politika lesnického odvětví dnes pokládá za nutné internalizovat mimoprodukční činnost jako rovnoprávnou složku své hospodářské aktivity.*“²³³

V reakci na znečištění se tak objevily dva způsoby, jak zachovat tehdejší statu quo. Ekologická kritika z prostředí ČSAV a zároveň i samotného parku spatřovala cestu v péči o mimoprodukční funkce lesa směrem k obecně vnímané ekologické stabilitě krajiny. Šlo tak spíše o přístup blízký ochraně přírody, naproti tomu materiál rady vlády cílil na zvýšení ekonomické funkce lesa skrze započítání ekologických nebo mimoprodukčních hledisek. K výraznějšímu střetu mezi těmito přístupy nedošlo a v podmínkách státního socialismu zřejmě ani nemohlo dojít. Jak upozorňuje Matěj Spurný, „konflikt zájmů“ nebyl součástí legitimních způsobů toho, jak se v normalizačním Československu formovala

²³⁰ HADAČ, Emil, MOLDAN, Bedřich a STOKLASA, Jaroslav. *Ohrožená příroda: biosféra - člověk - technosféra*. Str. 214.

²³¹ Viz PEŘINA, František, MAREK, Jiří a BLECHA, Václav. *Jaderná energetika a životní prostředí*. 1. vyd. Praha: SNTL, 1986. Nebo DURDIL, Josef. *Péče o životní prostředí po sjezdech KSČ a KSSS: metodická pomůcka*. 1. vyd. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury, 1987.

²³² Rada pro životní prostředí při vládě ČSR. *Výběr aktualit ze životního prostředí. Studijní podklady a inf. k péči o životní prostředí Rady pro životní prostředí při vládě ČSR*. Roč. 1987, č. 4. Praha: SZN, 1988.

²³³ Ibid. Str. 35.

politika a její cíle.²³⁴ Ke střetu mezi ekologickou kritikou zasahující některé civilizační základy socialistického hospodářství a zastánci ekologické modernizace státního socialismu nikdy nedošlo. Jasný imperativ růstu, společný jak pro socialistickou, tak kapitalistickou modernitu, zůstal navzdory rozpadu některých ekosystémů a zhoršující se životní úrovni neotřesitelným. Jedinou možností tak byl pokus o ekologickou modernizaci.

Ekologická modernizace byla charakteristická nejen pro Československo, existovala i silná debata v Polsku nebo východním Německu.²³⁵

Stav životního prostředí se stal tématem jednání vlád a stranických sjezdů, které vytkly zlepšení emisní situace jako jeden z nejnaléhavějších úkolů pro národní hospodářství.²³⁶ Rozběhl se rovněž program vytváření tzv. ekoprogramů, které měly vytvářet národní výbory v nejvíce postižených krajích a nabízet řešení, která by vedla ke snížení znečištění a zlepšení životního prostředí.²³⁷ Nejspínavější průmyslové provozy a elektrárny čekala zásadní modernizace a instalace filtrů, vytápění v domácnostech mělo být v budoucnu centrální a plně závislé na spalování zemního plynu, který byl považován za méně emisně náročný. Recept KSČ na závažnou situaci tak spočíval v pokusu o sladění ambice o růst životní úrovně s ambicí ochrany životního prostředí díky investicím do modernizace.

Zodpovězení otázky po tom, proč tento pokus selhal, je mimo možnosti této práce. Jisté ale je, že stav životního prostředí a stále intenzivnější ekologická kritika přispěly k delegitimizaci systému vládnutí KSČ a nakonec jeho rozpadu.²³⁸ V procesu utváření nových poměrů se pozice ekologie a ochrana přírody staly široce sdílenými a byly mezi předními požadavky sametové revoluce. Občanské fórum v jednom ze svých prvních programů nazvaném „Co chceme“ zveřejnilo mezi sedmi prioritami i životní prostředí. Podle představitelů OF zněla výzva jasně: „budeme muset změnit skladbu a zaměření národního hospodářství, a tím zejména snížit spotřebu energie a surovin. Jsme si vědomi, že to bude spojeno s obětmi, které se dotknou každého z nás. To vše vyžaduje změnu hierarchie hodnot a životního stylu.“²³⁹

4.2.3. Prostor pro kapitál?

Během listopadové revoluce se Krkonošskému národnímu parku otevřela jedinečná šance vydobýt si silnější a nezávislejší postavení. Politická konstelace tomu napomáhala; ministrem životního prostředí byl jmenován ekolog a geochemik Bedřich Moldan, za jehož mandátu došlo k přijetí řady zákonů měnící pojetí ochrany přírody směrem k ochraně samořídících funkcí ekosystémů, biodiverzity a nově se měly

²³⁴ SPURNÝ, Matěj. *Mezi vědou a politikou. Ekologie za státního socialismu a kapitalismu (1975-1995)*. In: GJURIČOVÁ, Adéla, Václav RAMEŠ, Petr ROUBAL, Matěj SPURNÝ, Tomáš VILÍMEK a Michal KOPEČEK. *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Str. 280. Srov. SABROW, Martin, ed. a JARAUSCH, Konrad Hugo, ed. *Weg in den Untergang: der innere Zerfall der DDR*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999.

²³⁵ Viz FÖRSTER, Horst, ed., HERZBERG, Julia, ed. a ZÜCKERT, Martin, ed. *Umweltgeschichte(n): Ostmitteleuropa von der Industrialisierung bis zum Postsozialismus: Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 4. bis 7. November 2010*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013.

²³⁶ Viz Komunistická strana Československa. *Sjezd. Sborník hlavních dokumentů XVI. sjezdu Komunistické strany Československa: 6. – 10. dubna 1981*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1981. Rovněž Komunistická strana Československa. *Sjezd. Sborník hlavních dokumentů XVII. sjezdu Komunistické strany Československa: 24. března – 28. března 1986*. Srov. *Vítězný únor - základ socialistické péče o životní prostředí*. Praha: Merkur, 1988.

²³⁷ Viz MARTIŠ, Miroslav et al. *Ekoprogram: výsledky a zkušenosti*.

²³⁸ Srov. SPURNÝ, Matěj. *Mezi vědou a politikou. Ekologie za státního socialismu a kapitalismu (1975-1995)*. In: GJURIČOVÁ, Adéla, Václav RAMEŠ, Petr ROUBAL, Matěj SPURNÝ, Tomáš VILÍMEK a Michal KOPEČEK. *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*.

²³⁹ Viz SUK, Jiří. *Občanské fórum: listopad - prosinec 1989, 1. díl: Události*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1997. Str. 17. Citováno podle OTÁHAL, Milan, ed. a SLÁDEK, Zdeněk, ed. *Deset pražských dnů: (17.-27. listopad 1989): dokumentace*. Praha: Academia, 1990. Str. 505.

zájmy ochrany přírody promítnout i do procesu povolování staveb a velkých stavebních záměrů. V Krkonošském národním parku situaci využili k přijetí nové zonace, územního plánu nebo plánu péče. Změněna byla i samotná vyhláška o národním parku, která zásadním způsobem redefinovala jeho poslání. Z dosud platného „zvelebování zdraví a duchovních sil pracujících“, definovalo poslání národního parku jako:

„...uchování a zlepšení jeho přírodního prostředí, zejména ochrana či obnova samořídících funkcí přírodních systémů, přísná ochrana volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, zachování typického vzhledu krajiny, naplňování vědeckých a výchovných cílů, jakož i využití území národního parku k ekologicky únosné turistice a rekreaci nezhoršující životní prostředí.“²⁴⁰

Ochrana přírody měla stát ve středu dění. Všechny jiné „funkce“ Krkonoš, například hospodářská nebo rekreační, se měly podřídit ochraně přírody. V dokumentech z tehdejší doby je patrné vědomí krizové situace vyvolané emisemi a nadměrným turismem. Právě druhou z problematik řešila správa parku velmi naléhavě. Podle limitů únosnosti turistického zatížení mělo být v parku maximálně 68 000 lůžek, k roku 1993 ale počet lůžek limit přesahoval o více než čtyři tisíce. Obavy přinášel i počet návštěvníků: počet pobytových dnů stoupal v některých letech až k 6-7 milionům za rok.²⁴¹ Stav, kterého chtěli dosáhnout plánovači z 60. a 70. let se stal realitou. Správa parku ale tak vysoký počet návštěvníků vnímala jako jednoznačný problém. V žádném případě tak nemělo docházet k „extenzivnímu rozvoji lůžkových kapacit“ a místo toho měla správa parku podpořit rekonstrukce a investice do zlepšení kvality služeb. Velké investiční projekty se měly vrcholovým partiím hor vyhnout úplně.

Zlepšil se i stav lesního hospodářství. Podle Jiřího Bašty, pracovníka správy parku a šéfredaktora časopisu Krkonoše a Jizerské hory, který správa vydává, na tom mělo bezesporu podíl odsíření významných zdrojů znečištění v České republice a okolních zemích, zároveň s tím ale došlo i k fundamentální změně přístupu k lesním ekosystémům Krkonoš. Z lesního hospodaření zaměřeného na produkci a prodej dřevní hmoty se přešlo k „péči o lesní ekosystémy“, jejíž cílem je vedle ochrany zbytků původních lesů i „*přeměna druhotných smrčín na ekosystémy podobné přírodním, ekologicky stabilní, existenčně nezávislé na pomoci člověka.*“²⁴² V 90. letech tak došlo k razantnímu snížení emisního zatížení lesa. Díky velkým investicím do jeho obnovy, například i od nizozemské nadace FACE se zlepšila situace v některých nejhůře zasažených oblastech a situace v celých Krkonoších se z pohledu lesních porostů stabilizovala.

Civilizační tlak však v Krkonoších probíhal i bez emisí. Po transformaci hospodářství a rozmachu soukromopodnikatelských aktivit v horách zintenzivnil tlak na turistický rozvoj hor a jejich využití pro rekreaci. Rozvoj rekreace po roce 1989 a před ním však představuje dva velmi rozdílné fenomény. V prostředí liberálního kapitalismu již neexistoval žádný vedoucí, který by určoval budoucí podobu Krkonoš. Budoucnost Krkonoš se místo toho stala objektem vyjednávání a sporů mezi různými aktéry. Správa parku se tak stala jen jednou ze stran v zápasech o nejrůznější podnikatelské, ale například i ochranné projekty.

Dynamiky a mechanismy utváření identity jednotlivých aktérů od investorů, místních podnikatelů, zástupců samospráv anebo ochranářů je těžké konceptualizovat již vzhledem k proměnlivé povaze některých sporů. Zatímco v případě apartmánů na Horních Mísečkách vytvořili zástupci investora a

²⁴⁰ Nařízení vlády č. 165/1991 Sb., kterým se zřizuje Krkonošský národní park a stanoví podmínky jeho ochrany

²⁴¹ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. Státní ústav územního plánování, 1993. Srov. DRAHNÝ, Radek, ed. *Ročenka 2008*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2009.

²⁴² BAŠTA, Jiří. Krkonošský národní park 1963 - 2003. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2003. Roč. 36, č. 5. Dostupné také z: <http://krkonose.krnapp.cz>. Str. 1-8.

zástupci místní samosprávy jakousi koalici, jejíž záměrem bylo prosazení výstavby proti názoru ochranářů, tak v jiných tématech mohly obce zvolit pozici bližší správě parku. To, co ale celkově zastřešuje situaci, je jasný požadavek, že Krkonoše mají zůstat i nadále unikátní lokalitou s cennými a stabilními ekosystémy a zároveň mají poskytovat prostor pro podnikání v sektoru turistického průmyslu, a tím rekreaci návštěvníků. Současná realita Krkonoš je tak výsledkem mnoha zápasů a vyjednávání o to, jaké zájmy se v oblasti prosadí.

Rozvojem oblasti tak argumentovali například zástupci samosprávy v Peci pod Sněžkou v případě budování nové lanovky na Sněžku, ze které dlouho panovaly obavy o ochranu přírody v místech pod zvažovanou trasou. Podle územní studie z roku 2000 byla lanovka „životně důležitým atributem“ města a její význam jako lanovky na nejvyšší horu České republiky lze označit za „nadregionální až celostátní“.²⁴³ A nešlo jen o tak velké projekty jako například výstavba lanovky na Sněžku. Mnoho vesnic v Krkonoších chtělo v 90. letech přilákat návštěvníky na stále pestřejší nabídku vleků a sjezdovek a jejich zástupci se snažili mnoha způsoby prolomit nařízení Správy KRNAP. Pracovníci tak například popisují častou strategii, kdy bylo obcím povoleno rozšíření přepravních kapacit malého vleku na malé sjezdovce, načež obec záhy podala požadavek na rozšíření sjezdovky z důvodu bezpečnosti na přeplněných svazích.²⁴⁴

Další „investiční“ strategii používanou v Krkonoších je výstavba apartmánových domů. Těch po celých horách vyrostly desítky a fungují na jednoduchém principu, stavby investorů velkého bytového domu na některé z lukrativních lokalit se po kolaudaci odprodají soukromým vlastníkům. Investor takřka okamžitě po dokončení výstavby může inkasovat velké finanční prostředky a na rozdíl od klasické výstavby hotelů nebo penzionů není zodpovědný za provoz budov. Dochází tak ke komodifikaci horského prostředí a tlaku na stále rozsáhlejší výstavbu.²⁴⁵

K rozvoji kapacit turistického ruchu, ale i komodifikaci hor přitom dochází v kontextu tržní soutěže nejen celokrkonoských, ale i evropských rozměrů. Většina lanovek a sjezdovek je privatizována buď do soukromých rukou, nebo jejich provoz převezmou obce. V obou případech však musí nově vzniklé areály soupeřit s konkurencí v zahraničí, převážně v Alpách. To vyvíjí ještě významnější tlak na hory a jejich případný rozvoj.

Zřejmě nejvýznamnějším pokusem o rozšíření kapacit turistického průmyslu byla studie francouzské společnosti Sectra, kterou předložilo v roce 1992 Sdružení krkonošských měst a obcí. Projekt měl propojit významná lyžařská střediska lanovkami a vleky, kterým mělo ustoupit kolem 800 ha lesů v hřebenových lokalitách Krkonoš. Například areál na Rýžovišti v Harrachově měl být propojen se sjezdovkami v Rokytnici nad Jizerou lanovkou přes Plešivec a Lysou horu. Správa parku projekt odmítla jako přílišný zásah do zájmů ochrany přírody. Přesto pokusy o rozšiřování sjezdovek a areálů pokračují dále. Jedním z posledních velkých projektů je zamýšlený lyžařský terminál ve Špindlerově Mlýně.²⁴⁶

Ambice rozvoje Krkonoš tak zůstává přítomná v obou socio-ekonomických režimech. Zatímco se před rokem 1989 měly Krkonoše rozvíjet směrem k uspokojení rekreace „pracujících“, tak v prostředí liberálního kapitalismu mají naopak zajistit kapacity pro soukromé podnikání v turistickém průmyslu a pro rekreaci jeho zákazníků. Správa KRNAP je však jen jednou ze stran vyjednávání a sporů o budoucí podobě hor.

²⁴³ Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Lanová dráha Sněžka. Podklady pro výběr dodavatele technologie lanové dráhy a lyžařského vleku*. Náchod, 2000.

²⁴⁴ FLOUSKOVÁ, Zdeňka. Lesy v rukou člověka. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 1994, č. 3(27).

²⁴⁵ Viz kapitola 3.3. Apartmány na Horních Mísečkách: příběh o komodifikaci hor.

²⁴⁶ Viz RŮŽIČKA, Miloš. Sjezdovky versus les. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 1994, č. 12(27). Rovněž BAŠTA, Jiří a ŠTURSA, Jan. *50 let Krkonošského národního parku*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2013. Str. 98.

5. Závěr: Vynalézání Krkonoš napříč dvěma režimy

Krkonoše si během padesáti let mezi 60. léty 20. století a koncem nultých let 21. století prošly významnou změnou. Horské hřebenby, lesní ekosystémy, geologické útvary, hospodářská krajina a klimatické podmínky dostaly nové významy a byly jim přisouzeny nové role. Krkonoše se měly stát nejprve místem socialistické rekreace a tvorby a ochrany životního prostředí; vznikl Krkonošský národní park, ale rovněž i velké sportovně-rekreační areály. Po roce 1989 se otevřely Krkonoše soukromému podnikání a rozsáhlým investicím, které mnohdy překračovaly a překračují to, co si socialističtí plánovači Krkonoš dokázali představit. Zásadním způsobem se proměnily i instituce ochrany přírody, které hrají silnější roli v rozhodovacích procesech o tom, jak jsou a jak budou Krkonoše organizovány. Tyto změny můžeme označit jako součást „vynalézání Krkonoš“. Vznikaly instituce, legislativa, projekty a komplexní režim hor, který postupně začal definovat to, co si pod označením Krkonoše představujeme. Bližší rozbor toho, v čem „vynalézání Krkonoš“ spočívalo a spočívá, jsem postavil na základě tří okruhů otázek, které se týkají organizování hor, poté postavení vědy a toho, jakou roli měla a nakonec si kladu otázky týkající se kontinuit a diskontinuit napříč sledovaným obdobím.

5.1. Organizování hor

Bez organizování hor by se Krkonoše nikdy nemohly etablovat jako jedno z nejvýznamnějších center turistického ruchu a ochrany přírody ve střední Evropě. Již v prvních pokusech o organizování Krkonoš skrze celostátní legislativu se mluví o rozvoji Krkonoš jako centru rekreace, ve kterém má být životní prostředí chráněno a tvořeno tak, aby vyhovovalo „*upevňování zdraví pracujících, jejich zotavení a vzdělání*“.²⁴⁷ Do procesu organizování hor se postupně zapojila řada státních institucí od správy národního parku, vedení lokálních hospodářských podniků, krajské výbory a později samosprávy, až po celostátní instituce jako parlament a nejrůznější vládní komise. Z Krkonoš se tak stalo významné politické téma, které řešili špičky systému vládnutí jak v období státního socialismu, tak i po roce 1989. Jakým způsobem tyto státní instituce prostor Krkonoše organizovaly?

Jedním z hlavních nástrojů organizování Krkonoš, a rovněž i předmětů analýzy této práce, byly celkem čtyři územní plány Krkonoš, které ve sledovaném období vznikly. Ačkoliv mezi nimi najdeme řadu významných rozdílů, všechny měly za cíl nejen popsat hory a jejich realitu, ale nějakým způsobem i umožnit jejich rozvoj. Plány z období státního socialismu se vyznačují zásadní ambicí kontrolovat to, co se na území buduje, jaké sporty a v jakém počtu je zde návštěvníci provozuje, ale stejně tak plány organizovaly to, co kde roste, a určovaly i to, co kde růst má. Plánovači (převážně z centrálního plánovacího ústavu Terplan) nezůstali jen u projektování sjezdovek a hotelových kapacit, ale řešili „komplexní“ situaci hor. Využívali k tomu převážně koncept rozvoje jednotlivých „funkcí“. Tento koncept je znám z ekologické vědy spíše jako koncept ekosystémových funkcí, kdy organismus, ekosystém nebo části krajiny zastávají roli v látkových, informačních a energetických tocích. Systém vládnutí státního socialismu skrze plánovače Terplanu však „funkce“ Krkonoš chápal především skrze antropocentrickou perspektivu, kdy byly hory vnímány jako území s celorepublikovým významem. Šlo především o čtyři takové „socio-ekonomické funkce“: o hospodářskou, přírodovědně-badatelskou, rekreačně-sportovní a výchovnou a konečně i čtvrtou, ekonomickou funkci hor. Hory tak měly být rozvíjeny do podoby, která by zaručovala co nejefektivnější naplňování těchto funkcí a využití jejich potenciálu.

První dva plány vznikající v období státního socialismu se nesly v duchu „ochrany a tvorby životního prostředí“. Šlo o široký koncept, který se vyznačoval antropocentrickým vnímáním rostlin, živočichů,

²⁴⁷ Vládní nařízení č. 41/1963 Sb. o zřízení Krkonošského národního parku.

materiálního prostředí, ekosystémů nebo krajiny jako životního prostředí pro člověka. *Sít' života* tak byla redukována na systém zaručující energii, látky a prostor pro odpady lidské civilizace.

Tato perspektiva však v kontextu vývoje v Krkonoších dostala postupně mnoha trhlín. Původní plány na rozvoj hor začaly selhávat; jednak kvůli rozsáhlým nákladům, které by obnášely případné investice do „tvorby“ životního prostředí a rozvoje rekreačně-sportovních areálů, rovněž ale působí i silící role ochrany přírody jako takové zastávaná jednak správou parku, tak i vznikající ekologickou vědou. V 70 letech totiž došlo k nárůstu znečištění a významné disturbanci krkonošských lesních ekosystémů. Právě poškození zdejších lesů bylo veřejností, která byla stále citlivější na „měkké faktory“, vnímáno jako zásadní symbol neschopnosti státního socialismu řešit ekologické problémy a zajistit zdravé životní prostředí.²⁴⁸ Optimistické plány proměny Krkonoš na rozsáhlý a unikátním životním prostředím oplývající rekreační areál musely vzít na čas za své; průmyslové znečištění dosáhlo takové míry, že hrozil kolaps lesních ekosystémů, na nichž stály i ony zásadní socio-ekonomické funkce.

Postupně se tak vyvíjela výraznější citlivost na potřeby ekosystémů národního parku a organizování se dostalo do nové etapy. Krizi lesních ekosystémů a stejně tak i dalším ekologickým problémům již nešlo přihlížet. Správa parku, podniková vedení, ale i krajské a vládní komise se tedy uchýlily k jakémusi „krizovému managementu“ parku. Způsob organizování hor v 80. letech se vyznačuje mnohem významnější rolí ochrany přírody; vznikaly první návrhy zonace parku, rovněž i nové chráněné oblasti a zpřísnil se návštěvníkům řád. Odpovědné orgány dbaly i na rozvoj rekreačních a ubytovacích kapacit v nevrcholových partiích hor a výstavba měla být koncentrována do již zastavěných center. Reakce lesních ekosystémů na znečištění tak vedla k zásadní proměně toho, jak byly Krkonoše organizovány. Plán z přelomu 80. a 90. let již počítal například se zonací a klíčovým způsobem upřednostnil „zájmy ochrany přírody“.

Plán z roku 2005 přišel s jiným přístupem k organizování Krkonoš. Konstatuje se v něm například střet veřejného zájmu ochrany přírody a soukromých zájmů ze strany podnikatelů nebo návštěvníků. Jde tak o organizování, které zdánlivě nechává volný prostor všem zájmům a staví se k nim nestranně. Vyjednávání aktérů, kteří organizovaly a do dnes organizují Krkonoše se tak mohlo vyhrotit do častých střetů o nejrůznější investiční záměry nebo například záměry správy parku na rozšíření ochrany přírody. Toto „neoliberální organizování“ tak ruší klíčovou roli státu jako garanta rozvoje Krkonoš a dává mnohem rozsáhlejší prostor dalším aktérům organizování. Výsledkem je, že již tak vysoká návštěvnost parku, která již na počátku 90. let podle územního plánu překračovala únosné kapacity, se nadále zvyšuje a v Krkonoších probíhá čilí investiční rozvoj.

Organizování hor tak mělo za úkol nejen popsat, zachytit a definovat realitu Krkonoš. Zároveň s tím územní plány otevíraly možnost jejich rozvoje. Zatímco v období státního socialismu byl úkol organizování jasný, tak po roce 1989 se záměr rozpouští v komplikovaném vyjednávání a střetech různých aktérů od správce parku, zástupce obcí, investory nebo čím dál početnější návštěvníky.

5.2. Role vědy

V organizování Krkonoš tak došlo na přelomu 70. a 80. let k zásadní změně. Optimistické plány se odrážely ve velkých investičních záměrech na budování sportovních a rekreačních areálů, ale stejně tak i v budování přehrad, zalesňování a melioraci vysokohorských rašelinišť. Tyto plány přitom byly ve shodě a pracovali na ní lidé s podobným expertním zázemím, kteří utvářeli v Československu 60. a 70. let rozumění pojmu životní prostředí. Šlo právě o jejich vliv, který vtiskl podobu prvním fázím „vynalézání“ Krkonoš. Tyto expertní kruhy spojené převážně s odborností v architektuře a plánování však nebyly jediným „vědeckým“ aktérem v procesu vynalézání Krkonoš. Řada biologů, botaniků a

²⁴⁸ Viz SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016. Str. 181-226.

geologů se podílela na zakládání Správy Krkonošského národního parku a lidé jako Josef Fanta nebo Jan Štursa patří ke klíčovým zakladatelským osobnostem správy parku a reprezentují jistý typ ekologické expertízy, která je přítomná v různé intenzitě po celou dobu existence parku. Silnému vlivu se těšily i akademické instituce jako například Geologický ústav Československé akademie věd a proměňující se okruhy spolupracovníků soustředěné především kolem osoby Emila Hadače.

Architektonická expertíza přítomná především v územních plánech měla zásadní vliv na systém vládnutí státního socialismu. Teze o „ochraně a tvorbě životního prostředí“ pocházející původně právě z architektury a městského plánování byla klíčovým prvkem, který utvářel podobu vztahů v síti života nejen Krkonoš, ale i celého Československa. Provázaný systém „Lovelockovských činitelů“ byl vnímán jako jednotlivé „Galileovské objekty“, které je možné za vyvinutí dostatečné síly přeuspořádat a kontrolovat jejich další vývoj. Věda a technika tak měly dodat potřebné informace pro organizování hor do podoby, kterou si vyžadovalo jejich postavení v rámci československého „národního hospodářství“. Krkonoše zkrátka měly své funkce a tyto funkce měly hory co nejefektivněji plnit.

Expertíza „ekologizujících biologů“, ke které patřily i kruhy kolem Emila Hadače a někteří pracovníci správy parku, se vztahovala k poslání Krkonoš jiným způsobem. Lze pozorovat systémový přístup ke krajině a ekosystémům Krkonoš: v komentářích těchto odborníků k jednotlivým zákonům a opatřením prosvítá vědomí zásadních závislostí mezi ekosystémy, různými druhy fauny a flóry a rovněž i lidskou činností v Krkonoších. Přelomovým momentem byla pro tento expertní směr kalamita obaleče modřínového spojená s rozsáhlými chemickými zásahy proti gradaci obaleče modřínového a následné sérii disturbancí lesních ekosystémů v celých severních a východních Čechách. Samotný chemický zákrok byl těmito experty zpočátku kritizován a požadovali vyjmutí nejpřísněji chráněných porostů z chemicky ošetřované plochy. Díky tlaku správy parku a rovněž i tlaku v rámci Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš tento požadavek uspěl. Ekologizujícím biologům se však podařilo nejen omezení zásahů, které byly i tak nevídaně rozsáhlé, ale rovněž dokázali i prosadit interpretaci příčin disturbancí lesních ekosystémů; stalo se takřka nezpochybnitelným východiskem podloženým mnoha daty a výzkumy, že za úhyn lesních porostů mohou emise z průmyslových a energetických provozů v Československu, ale i v Polsku a Německé demokratické republice. Propojení energetiky a průmyslu založených na spalování fosilních zdrojů energie s dopady na zdraví ekosystémů a stav životního prostředí klíčovým způsobem přispěl k zásadnímu obratu ve vnímání ekologických problémů představiteli systému vládnutí v Československu.

Na nejvyšších patrech stranické a státní hierarchie se tak zformovalo něco, co můžeme s Václavem Mezříckým nazvat „ekopolitikou“. Mezřícký byl environmentálním právníkem a spolu s Bedřichem Moldanem i zakládajícím členem Ekologické sekce Biologické společnosti ČSAV. Patřil tedy k okruhu ekologizujících biologů, který se v 70. letech zformoval kolem Emila Hadače. Podle Mezříckého se „v období 1981-1986 zformovala ekopolitika jako relativně soustavná politicko-státní činnost, kterou se stále více podmiňují formy společenské reprodukce.“ Mezřícký vnímal jako zásadní mezník 8. plenární zasedání ÚV KSČ: „Opatření, jimiž se řeší problémy tvorby a ochrany životního prostředí a hospodaření s přírodními zdroji v dalších dokumentech, se od tohoto pléna stávají jednak konkrétnější, jednak jsou chápána jako součást komplexního přechodu na nový způsob společenské reprodukce vůbec.“²⁴⁹ Do roku 2000 tak měly vzrůst náklady na životní prostředí na 100 miliard Kčs z původních 17. miliard plánovaných v druhé polovině 80. let. Tyto prostředky měly jít na inovace v energetice, spotřebě energie, nakládání s odpady, zefektivnění výroby a nákup technologií. Mezi nejvýraznější položky pak patřila například výstavba jaderných elektráren, která se v 80. letech zásadním způsobem urychlila. V roce 1985 tak bylo v provozu pět reaktorů a ve v různých stádiích výstavby dalších deset reaktorů, přičemž jaderné elektrárny generovaly 13 procent energie v Československu.²⁵⁰ Ambice

²⁴⁹ DLOUHÝ, Jiří, ed. *Sociologické a ekonomické souvislosti ekologického problému*. Praha: Univerzita Karlova, 2003. Str. 24.

²⁵⁰ Viz PEŘINA, František, MAREK, Jiří and BLECHA, Václav. *Jaderná energetika a životní prostředí*. Prague: SNTL, 1986. Str. 9.

politických špiček státního socialismu tak sahala daleko za řešení několika ekologických problémů; šlo spíše o pokus o ekologickou modernizaci socio-ekonomického systému v Československu. A experti na ekologii byli jedni z těch, kteří vznik této ekopolitiky charakterizované pokusem o ekologickou modernizaci dodávali pádné argumenty. Oficiální rétorika sice stále používala koncept „ochrany a tvorby životního prostředí“ jako základní perspektivu toho, jak řešit ekologické problémy, avšak v expertních kruzích začaly převládat jiné přístupy. Tato proměna se zviditelnila po roce 1989, kdy někteří z „ekologizujících biologů“, například Bedřich Moldan nebo Josef Vavroušek, obsadili klíčové pozice, na kterých se formuloval legislativní rámec, ale zároveň i politika ochrany přírody porevolučního Československa.

Ochranu a tvorbu životního prostředí nahradila v 90. letech péče o přírodu a její ochrana. Ředitelem Správy KRNAP se na několik měsíců po listopadu stal dlouholetý pracovník správy Jan Šursa; došlo k strukturální a personální proměně správy a opětovnému vyhlášení národního parku, kde se nově definovalo jeho poslání: „*uchování a zlepšení jeho přírodního prostředí, zejména ochrana či obnova samořídících funkcí přírodních systémů, přísná ochrana volně žijících živočichů a planě rostoucích rostlin, zachování typického vzhledu krajiny, naplňování vědeckých a výchovných cílů, jakož i využití území národního parku k ekologicky únosné turistice a rekreaci nezhoršující životní prostředí*“.²⁵¹ Základním dokumentem, který měl definovat režim na horách, se stal plán péče. V něm se stanovovaly hlavní úkoly správy parku na předem stanovené období a zásady, které platily pro pobyt a činnost v rámci Krkonošského národního parku a jeho ochranného pásma. Postupně vzniklo několik takových plánů, přičemž první z nich byl platný od roku 1994.

Koncept péče sice začal dominovat v prostředí institucí ochrany přírody, ty ale netvořily jediného aktéra, který rozhodoval o budoucnosti Krkonoš. V prostředí budování nové, porevoluční socio-ekonomické struktury založené na soukromém podnikání a demokratizaci státní správy a samosprávy se Krkonoše staly polem pro vyjednávání a v některých případech i příkré spory mezi zástupci obcí, podnikateli a orgánů ochrany přírody. Režim na horách tak již nebyl plánován plánovači v Terplanu, schvalován politickými špičkami strany a státu, komentován biologickými experty a následně realizován správou parku a lesnickými podniky. Stal se daleko spíše výsledkem kontinuálního zápasu různých aktérů, kteří se snaží prosadit své odlišné zájmy. Ačkoliv mají v národním parku od 90. let zájmy ochrany přírody ze zákona výhradní postavení, tak přesto investoři a političtí zástupci některých krkonošských obcí vyvíjeli a vyvíjejí tlak na rozvoj turistických a sportovních kapacit v Krkonoších. Bez ohledu na proklamovanou neutralitu se tak zástupci vědecké komunity stávají aktéry ve sporech o budoucnost hor, a to už jen tím, že vyzdvihují dopady, které by různé podnikatelské projekty měly na ekosystémy Krkonoš. Je pak otázkou, před kterou stojí ekologická věda a expertní komunita zabývající se péčí o přírodu a její ochranou, zda nemá být tento prvek zastupování zájmů ekosystémů a zájmů jiných, než jen lidských bytostí jednou z hlavních rolí, které mají v budoucnu tyto expertní a vědecké kruhy zastávat.²⁵²

5.3. Kontinuity a diskontinuity

Jedním z nejzajímavějších rysů procesu „vynalézání Krkonoš“ jsou jeho kontinuity. Ambice o rozvoj Krkonoš byla jedním z hlavních motivů založení parku v 60. letech a i nadále zůstává přítomna v projektech developerů současnosti. Státní socialismus plánoval „hory pro 7 milionů“, rozsáhlé investice do rekreačních a sportovních kapacit a „tvorby“ Krkonošské přírody. Horská krajina a její ekosystémy měly poskytnout odpovídající prostředí pro rekreaci pracujících a sehrát roli jakési idylické kulisy pro reprodukci pracovních sil výrobního procesu. Z příběhu o apartmánových domů a investičních aktivit na horách je však zřejmé, že ve volnotržních podmínkách dochází rovněž

²⁵¹ Nařízení vlády č. 165/1991 Sb., kterým se zřizuje Krkonošský národní park a stanoví podmínky jeho ochrany.

²⁵² Viz např. DONOSO, Alfonso. Representing Non-Human Interests.” In: *Environmental Values*. Roč. 26, č. 5. White Horse Press, 2017.

k zapojování hor do výrobního procesu a stále se vnímají jako prostor vyžadující si řadu „vylepšení“, jinými slovy rozvoj.

Již od počátku tvořila správa parku zázemí pro řadu významných vědců a expertů, kteří patřili mezi „ekologizující biology“. Právě v debatách o budoucnosti a legislativě parku se formovala podstatná část těchto expertů, kteří postupně zasahovali do debaty nejen k Krkonošům, ale i o ochraně přírody a uspořádání vztahů v československé síti života. V 80. letech došlo k výrazné změně vyvolané lesními disturbancemi ústícími v kolaps klíčových ekosystémů Krkonoš, který probíhal paralelně se zhoršováním stavu životního prostředí i v ostatních částech Československa. Státně-socialistický systém vládnutí se pokusil o řešení katastrofální situace a začal na rostoucí ekologickou kritiku odpovídat snahou o intenzivnější ochranu přírody a rovněž o ekologickou modernizaci hospodářství. V rámci těchto snah došlo k postupné proměně expertního zázemí politiky ochrany životního prostředí a zároveň s tím se připravila půda pro významnou změnu legislativního rámce po roce 1989.

Politolog Ondřej Slačálek píše v závěru knihy *„politickým prvkem v sociální transformaci východní Evropy byly demokratické revoluce let 1989 až 1991. Spíše dříve, než později ale začala být transformace k „tržní společnosti“ (v polanyiovském smyslu slova) deklarována jako nutná podmínka demokracie,“* a Slačálek uzavírá, že *„demokratické revoluce se brzy staly revolucemi buržoazními.“*²⁵³ Volání po radikální demokratizaci veřejného i hospodářského života, na němž se nesly první měsíce převratů ve střední a východní Evropě tak brzy nahradila větší či menší otevřenost, až nadšení k radikálním ekonomickým reformám směřem k neoliberálně chápané tržní ekonomice s malou rolí státu a se silným postavením soukromého vlastnictví a soukromého podnikání.²⁵⁴ Než ale tlak na neoliberální reformy zesílil, podařilo se během velmi krátkého období přijmout některé zákony a ustanovení, které se tlaku neoliberálních reforem vzpíraly a nacházely se mimo logiku „volné ruky trhu“. Tato průrva mezi pádem starého a nastolením nového socio-ekonomického systému nabízela úrodnou půdu pro přijetí mnoha klíčových zákonů a opatření o ochraně přírody. Institucionální změny na poli ochrany přírody tak jde označit za jedny z přímých výdobytků sametové revoluce. Z celkového hlediska je však toto období takřka jediné, které narušuje jinak relativně silnou kontinuitu snah o rozvoj Krkonoš pro potřeby člověka a jeho společnosti a ekonomiky.

5.4. Konfliktní budoucnost Krkonoš?

Po transformaci socio-ekonomického uspořádání v 90 letech došlo k zvýraznění ještě jedné, významné kontinuity. A sice konfliktnosti různých zájmů, které se na území Krkonoš střetávali. Samotná Správa Krkonošského národního parku se sice vymanila z konceptu tvorby a ochrany životního prostředí, který byl dominantní v časech státního socialismu. Po roce 1989 se správa stala institucí, která chrání potřeby ekosystémů, živočichů, rostlin, přírodních procesů nebo vody, zároveň je ale jen jedním z hráčů, kteří utvářejí Krkonoše. Přesto je představa o tom, že hory je třeba rozvinout a chránit pro člověka je i přesto stále živá. Jde o představu, která byla „vynalezena“ v 60. letech 20. století a je založená na rozvoji pojímaném jako stále intenzivnější využití hor ve výrobním procesu, a to ať už jako prostoru pro odpočinek a reprodukci pracovní síly „pracujících“, tak jako prostoru pro komodifikaci

²⁵³ GAGYI, Agnes a Ondřej SLAČÁLEK. *The Political Economy of Eastern Europe 30 years into the 'Transition': New Left Perspectives from the Region*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022. Str. 252.

²⁵⁴ Historik Václav Rameš popisuje na příkladu československých debat, sporech a vyjednáváních o podobách ekonomické reformy počáteční otevřenost zavádění prvků ekonomické demokracie do hospodářství, například v podobě zřizování podnikových samospráv, zároveň však popisuje, jak tyto demokratizační tendence ustupovali tlaku na neoliberální ekonomickou reformu zaměřenou na privatizaci státního a národního majetku do rukou převážně národních soukromých vlastníků. Viz RAMEŠ, Václav. *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracií?: spory o podobu vlastnické transformace v porevolučním Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021. Rovněž viz RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018.

hor, skrze kterou se z nich stává výnosná investice. Krkonoše tak byly a jsou místem střetávání různých zájmů.

Otázka, která se zdá být z odstupu klíčová zní, jaké zájmy lze považovat v tak unikátním území za legitimní a jaké naopak nárok na uplatnění zkrátka nemají nebo jen v malé míře. Státní socialismus jasně deklaroval, že jde výhradně o zájmy, které se soustředí kolem životní úrovně člověka a rozvoje společnosti. Po velkých gradacích ekosystémů Krkonoš v 80. letech ale státní instituce rozpoznaly, že i jiní, než lidští obyvatelé hor mají své potřeby a jejich existence je pro plnění „funkcí hor pro člověka“ klíčová. Proto se do středu pozornosti postavila snaha o „harmonizaci“ nebo „sladění“ zájmů ochrany přírody s dalším využitím Krkonoš, ať už šlo o rekreaci, těžbu dřeva nebo další funkce. Harmonizace zájmů však přivedla tisíce hektarů lesních porostů ke kolapsu. V krátké době po listopadu sice bylo jasně deklarováno, že zájem ochrany přírody předchází všechny ostatní zájmy, brzy se však z jasně deklarované hierarchie zájmů, které je nutné v oblasti sledovat sešlo. V rozvoj hor v podobě velkých investičních záměrů, budování hotelů, sjezdovek a lanovek viděli představitelé krkonošských samospráv to nejlepší pro budoucnost jejich obcí. Hory se tak staly kolbištěm, na kterém se znovu střetávají zájmy těch, kteří chtějí hory „rozvíjet“ a těch, kteří chtějí hory chránit. Nic pak nenasvědčuje tomu, že by, podobně jako za státního socialismu, existovala autorita, která má ambici garantovat hierarchii zájmů, které mohou být na horách prosazovány. V liberálně-demokratickém kapitalismu se zkrátka na poli právního státu setkávají různé zájmy, jaký vyhraje nelze dopředu stanovit.

Možná nám ale zkušenost hor ukazuje, že některé zájmy zkrátka nelze harmonizovat. Vidět je to na pokusech o rozvoj cestovního ruchu v prostředí lesů kolabujících pod emisní zátěží, ale zároveň i současnou ochranu přírody a stále zvyšující se počty návštěvníků parku. Dělicí linie mezi těmito zájmy přitom nevede po linii člověk a příroda. Ostatně tyto kategorie jsou k porozumění událostí nejen v Krkonoších takřka nepoužitelné. Jde mnohem spíše o to, že někteří aktéři vnímají síť závislostí, výměn a vztahů, do které se svou činností vplétají a které se stávají součástí, zatímco tu existují aktéři, kteří existenci takových závislostí popírají. Pokud je zásadní kontinuitou vynalézání Krkonoš snaha o jejich rozvoj, a to ať už po způsobu státně-socialistických plánovačů nebo obcí, podnikatelů a velkých investorů, tak vždy jde především o nastolení nového, jiného režimu na horách a o další možný způsob jejich vynalézání. Je pak otázkou, zda není nutné v podmínkách neustále zvyšující se návštěvnosti a tlaku investorů na povolování projektů přiznat, že vynalézání Krkonoš, pokud se má zachovat jejich unikátní ekosystémy a krajiny, musí jít jiným směrem. Na horizontu totiž vyvstávají výzvy, které dalece přesahují výzvy spojené s průmyslovým znečištěním a následným kolapsem lesních ekosystémů na přelomu 70. a 80. let. Jde především o výzvy spojené s celoplanetární klimatickou krizí. „Vynalézání“ Krkonoš tak pokračuje.

Epilog

„Cíl č. 3. Zajistit a umožnit, aby do roku 2030 bylo alespoň 30 procent pevninských oblastí, vnitrozemských, pobřežních a mořských vod, a to zejména oblastí se zvláštním významem pro biologickou rozmanitost a ekosystémové funkce a služby, účinně chráněno a spravováno prostřednictvím dobře propojených, ekologické celky reprezentujících a spravedlivě řízených systémů chráněných oblastí a dalších účinných opatření na jejich ochranu. Takové systémy ochrany musí uznávat původní a tradičně vymezená území a tam, kde je to vhodné integrovat ekosystémy do širších suchozemských, mořských a oceánských krajin a přitom zajistit, aby jakékoli využívání bylo především šetrné a bylo v souladu s právy původních obyvatel a místních komunit.“

Kunmingsko-montrealský globální rámec pro biologickou rozmanitost. Organizace spojených národů: CDB, 2022.²⁵⁵

„Zachování odolné biologické rozmanitosti a ekosystémových služeb v celosvětovém měřítku závisí na účinné a spravedlivé ochraně přibližně 30–50 procent zemské pevniny, sladkovodních a oceánských vod, včetně ekosystémů, které lze v současnosti označit přírodě blízké lokality.“

Souhrnná zpráva Šesté hodnotící zprávy Mezivládního panelu pro změnu klimatu. Organizace spojených národů: IPCC, 2023.²⁵⁶

V listopadu 2022 se v kanadském Montrealu sešli delegáti Konference smluvních stran Úmluvy OSN o biologické rozmanitosti, tzv. COP15, aby prodiskutovali návrh *Globálního rámce pro biologickou rozmanitost*. Po několik dní přední ekologičtí experti a odbornice na ochranu přírody jednali o tom, jaké cíle přijme světové společenství v situaci globální klimatické krize a krize úbytku biodiverzity. Smlouva, na které se většina zemí světa v Montrealu shodla, obsahuje rozsáhlý závazek ochrany 30 procent plochy Země, a to především klíčových ekosystémů jako pralesů, korálových útesů, pobřežních i sladkovodních vodních systémů, unikátních hor a dalších lokalit s výraznou druhovou a ekosystémovou rozmanitostí.

Jen několik týdnů po skončení konference COP15 v Montrealu se ve Švýcarsku setkaly špičky mezinárodní vědecké komunity, aby připravily k vydání Souhrnnou zprávu Šesté hodnotící zprávy Mezivládního panelu pro změnu klimatu. Mezivládní panel pro změnu klimatu již po několikáté konstatoval, že stav globálního klimatu se rapidně zhoršuje a že globální oteplování postupuje rychle ke zlomové hranici oteplení, o které mluví Pařížská dohoda, tedy k rozmezí 1,5 a 2 stupňů Celsia. Při dosažení takové úrovně oteplení se zvyšuje riziko spuštění takzvaných klimatických bodů zlomu od kolapsu amazonských a boreálních pralesů po zastavení atlantického oceánského proudění. Podle Mezivládního panelu jsme tak na pokraji dalekosáhlých a nevratných klimatických změn.

I tak vážná situace ale má svá řešení. Vědecký tým Mezivládního panelu pro změnu klimatu se snaží představovat taková řešení a rovněž i vhodné strategie ke zmírňování změn a přizpůsobení se dopadům klimatické krize. Vedle rapidního snížení vypouštění emisí skleníkových plynů prostřednictvím

²⁵⁵ Konference ke konvenci o biologické rozmanitosti. *Kunmingsko-montrealský globální rámec pro biologickou rozmanitost*. Organizace spojených národů, 2022. Dostupné z <https://www.cbd.int/doc/c/e6d3/cd1d/daf663719a03902a9b116c34/cop-15-l-25-en.pdf>. Citováno 1. 4. 2023.

²⁵⁶ IPCC. *Souhrnná zpráva Šesté hodnotící zprávy Mezivládního panelu pro změnu klimatu*. IPCC, 2023. Str. 73. Dostupné z https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf. Citováno 1. 4. 2023.

rychlého odklonu od spalování fosilních paliv a vybudování dostatečných energetických kapacit z obnovitelných zdrojů ve formě solární a větrné energie označila zpráva mezivládního panelu jako jedno ze zásadních a nejučinnějších opatření ochranu a obnovu již existujících ekosystémů. „*Zachování, ochrana a obnova suchozemských, sladkovodních, pobřežních a oceánských ekosystémů spolu s jejich přípravou na dopady klimatických změn snižuje křehkost a zranitelnost biologické rozmanitosti a ekosystémových služeb, snižuje erozi pobřeží a pravděpodobnost záplav a mohla by zvýšit pohlcování a ukládání uhlíku...*“²⁵⁷ Mezi kroky, které mohou v nastalé klimatické krizi pomoci, tak patří i dostatečná a účinná ochrana a postupná obnova ekosystémů. Právě unikátní přírodní lokality, které se podařilo uchránit od nejvážnějších negativních vlivů člověka, mohou sehrát klíčovou roli v globálním úsilí o zmírnění a vyrovnání se s klimatickou krizí. Mezi takové oblasti nacházející se v České republice patří i Krkonoše.

V podmínkách klimatické krize se zviditelňují vzájemné vztahy a závislosti mezi lidskou společností a ekosystémy; tedy jakési společenské vztahy k přírodě. K podobnému zviditelňování docházelo i v 80. letech a provází proces postupného „vynalézání Krkonoš“. Co je jiné, a to zásadním způsobem, jsou rozměry; globální úbytek biodiverzity, kolaps klíčových klimatických systémů a častější projevy extrémního počasí v mnoha částech světa nejde přímo srovnat s úhynem lesních ekosystémů v Krkonoších nebo nadměrným užíváním krajiny turistickým průmyslem. Zatímco jedna krize má bezprecedentní globální důsledky a je tím pádem řešena i na mezinárodní úrovni, tak ve druhé šlo o relativně lokální ekologické problémy, které se tehdejší odpovědné orgány snažily lokálně řešit (a jak se ukázalo, velmi pravděpodobně to tak činily ke své škodě). V obou situacích se však potkáváme s něčím podobným. Přírodní ekosystémy, krajina a další součásti toho, co jsme v práci označovali pojmem síť života, reagují na rozsáhlý a intenzivní rozvoj lidské socioekonomické struktury, která je v praktické rovině založená na spalování fosilních paliv a v té ideologické na předpokladu zvyšující se produktivity a neomezeném ekonomickém růstu.

Kritická situace lesů v Československu a zamoření vody, půdy a vzduchu, které mělo čím dál tím závažnější dopady na zdraví lidí, přiměli systém vládnutí statně-socialistického, a posléze i porevolučního Československa k zavedení řady ekologických opatření. Ukázalo se, že „životní prostředí“ není jen netečným prostorem otevřeným záměrům člověka, ale že má i vlastní zájmy, potřeby a že není něčím, co jde jednoduše oddělit od lidské společnosti a čerpat z takového „vzdáleného“ prostředí energii nebo materiál. Nejvážnější projevy tehdejších ekologických problémů se podařilo prostřednictvím posílením institucí, které zastupovaly zájmy ochrany přírody a nakonec i přijetím odpovídající legislativy regulující emise z průmyslu a energetiky zažehnat. Přesto však civilizační tlak na krkonošskou síť života stále trvá, jen nabírá jiné podoby; fosilní energetika již takřka nevypouští toxické siričitanu, které padaly ve formě kyselých dešťů na horskou oblast v 80. letech. Jejich místo nahradily skleníkové plyny, které přispívají ke globálnímu oteplení a tím i častějším a výraznějším suchým obdobím, což oslabuje krkonošské lesy. Rozvíjející se turistický průmysl také přichází se stále novými způsoby jak trávit volný čas na horách a nebýt silných institucí ochrany přírody, „budovatelský“ výkon developerů a provozovatelů skiareálů by jistě významně předstihl výkon statně-socialistické politiky „rekreace pracujících“.

Polistopadový politický a ekonomický systém tak dokázal provést rychlou a relativně rozsáhlou ekologickou modernizací. I tak ale ekologické problémy nezmizely a s příchodem globální klimatické krize se propojily s dalšími problémy, které dalece přesahují hranice České republiky. Je tak otázkou, zda se podaří úsilí, které vyvíjejí delegáti na mezinárodních setkáních, vědecká komunita nebo sílíci občanská, studentská a další klimatická hnutí a nakonec se vyhneme nejčernějším predikcím budoucího vývoje klimatu.²⁵⁸ Pokud ale může něčím příběh o „vynalézání Krkonoš“ přispět do debaty o tom, jak

²⁵⁷ Ibid. Str. 31.

²⁵⁸ Více o této problematice například THUNBERG, Greta, ed. *Knih o klimatu*. Praha: Euromedia Group, 2022. Rovněž BRAND, Ulrich, Markus WISSEN a Michal JURZA. *Imperiální způsob života: každodenní život a ekologická krize kapitalismu*. V Praze: Svobodná knihovna, 2022.

by takové široké a globální úsilí mělo vypadat, tak je to poučení, že ekologické problémy nejsou jen druhotným projevem nedokonalých společenských a ekonomických procesů, ale že jejich příčina tkví kdesi hluboko v samotné struktuře naší společnosti a způsobu života, který žijeme.

6. Prameny a literatura

6.1. Obrazové materiály

- Obrázek 1 Znečištění ovzduší (r. 1988). JULÁKOVÁ, Jiřina. Zpráva o stavu životního prostředí v ČSFR. Praha: Vesmír, 1991. _____ 4
- Obrázek 2 Návrh vodohospodářských úprav. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 16
- Obrázek 3 Biologická asanace krajiny. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 17
- Obrázek 4 Popisek s vysvětlivkami mapy Biologická asanace krajiny. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 18
- Obrázek 5 Mapa plánovaného dolesnění na vrcholových partiích Krkonoš kolem Labské a Studniční hory. Biologická asanace krajiny. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 18
- Obrázek 6 Návrh rozložení rekreace. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 19
- Obrázek 7 Návrh územní organizace. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 20
- Obrázek 8 Schéma organizace investiční výstavby. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 21
- Obrázek 9 Sportovně-technická vybavenost. Územní plán oblasti Krkonoše. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1975. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 24
- Obrázek 10 Ochrana a využití přírodních hodnot. Územní plán oblasti Krkonoše. Státní ústav pro územní plánování. 1975. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 26
- Obrázek 11 Územní plán velkého územního celku Krkonoše. Státní ústav pro územní plánování. 1993. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 30
- Obrázek 12 Plánovaný areál v Modrém dole. Návrh rozložení rekreace. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 39
- Obrázek 13 Legenda. Návrh rozložení rekreace. Územní plán rajonu Krkonoš. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 39
- Obrázek 14 Obranný zásah vrtulníkem proti obaleči modřínovému. Ročenka Správy KRNAP. Č. 4. ročník 1980. Str. 39. Archiv Krkonošského národního parku. _____ 45
- Obrázek 15 Vzdálenost významných zdrojů emisí od Krkonoš. Územní plán oblasti Krkonoš. Souhrnná zpráva o zpracování a vyhodnocení modelu znečištění ovzduší. Státní ústav pro územní plánování. 1986. Archiv Správy Krkonošského národního parku. _____ 48
- Obrázek 16 Satelitní snímek lokality Horní Mísečky/Medvědín. Google Maps, Snímky ©2023 CNES/Airbus, Maxar Technologies, Mapová data © 2023. _____ 61

Obrázek 17 Životní prostředí v ČSFR. JULÁKOVÁ, Jiřina. Zpráva o stavu životního prostředí v ČSFR. Praha: Vesmír, 1991. _____ 71

6.2. Prameny

6.2.1. Archivní prameny

Archiv Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. Hradec Králové: SURPMO, 2005.

Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán oblasti Krkonoš. Celková koncepce územního plánu*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1975.

Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán rajonu Krkonoš. Díl I. Návrh rozvoje rajonu*. Státní ústav pro rajonové plánování v Praze. 1960.

Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. Státní ústav územního plánování. 1993.

Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Územní plán velkého územního celku Krkonoše*. SURPMO, a.s., Praha – Projektové středisko Hradec Králové. 2005.

Archiv Správy Krkonošského národního parku. *Využití ploch a rozmístění zařízení pro turistiku a pro zimní sporty*. Krajský národní výbor v Hradci Králové, 1956.

Národní archiv. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha. Kart. 236. Sign. 30 KRNAP.

Národní archiv. Ministerstvo kultury ČSR/ČR, Praha. Kart. 461, sign. 30 KRNAP. *Dohoda o spolupráci mezi Východočeskými státními lesy Hradec Králové a Správou Krkonošského národního parku ve Vrchlabí*.

Národní archiv. Ministerstvo školství a kultury. Kart. 1865, sign. 30 KRNAP. *Stanovisko vědecké rady Správy Krkonošského národního parku k problematice postříku lesních porostů s kalamitním přemnožením obaleče modřínového*. Str. 2.

Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Bal. č. 84. Geologické oddělení Ústavu krajinné ekologie ČSAV. *Návrh zón pro oborový dokument KRNAPu*. Praha 1984. Str. 4-5.

Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Balík č. 83. HADAČ, Emil, RAMBOUSKOVÁ, Hana a Jan ŠOLC. *Návrh zón pro oborový dokument KRNAPu*. Praha: Ústav krajinné ekologie ČSAV, 1984.

Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Balík č. 85. *Provoz a údržba technických zařízení a turistických tras v Krkonoších. Materiál Českého ústředního výboru ČSTV*.

Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Kart. 83. *Plnění základních cílů rozvoje oblasti Krkonoš v 7. pětiletce*.

Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš. Balík č. 88. *Zpráva o stavu a opatření proti napadeným lesním porostům v Krkonoších obalečem modřínovým*.

Národní archiv. Úřad vlády ČSR/ČR, Praha. Vládní komise pro komplexní rozvoj Krkonoš. Balík č. 87. *Informativní zpráva o průběhu a výsledku obranného zásahu proti obaleči modřínovému v roce 1980 v oblasti Krkonoš*. Str. 5.

6.2.2. Publikované prameny

Aktuální otázky životního prostředí. Praha: Terplan-St. ústav pro územní plánování, 1971.

ČERNÝ, Miloš, Zdeněk LAKOMÝ a Otakar NOVÝ. *Životní prostředí pro člověka*. Praha: Academia, 1973.

Česká informační agentura životního prostředí. *Studie EIA záměru dle zákona č. 244/1992 Sb. Areál Horní Mísečky - přestavba*. Informační systém EIA, Okresní úřad Semily, 1998. Dostupné z: https://portal.cenia.cz/eiasea/detail/EIA_QSM005.

DLOUHÝ, Jiří, ed. *Sociologické a ekonomické souvislosti ekologického problému*. Praha: Univerzita Karlova, 2003.

DRAHNÝ, Radek et al. *Ročenka Správy Krkonošského národního parku 2005*. Správa KRNAP, Vrchlabí, 2006.

DRAHNÝ, Radek, ed. *Ročenka 2021*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2022.

DURDIL, Josef. *Péče o životní prostředí po sjezdech KSČ a KSSS: metodická pomůcka*. 1. vyd. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury, 1987.

FANTA, Josef. *Josef Fanta: ekolog lesa a krajiny*. Praha: Radioservis, 2020.

FLOUSEK, Jiří, ed. *Plán péče o Krkonošský národní park a jeho ochranné pásmo*. Vrchlabí: KRNAP, 1994.

FLOUSKOVÁ, Zdeňka et al. *Apartmenty ano či ne?: průvodce procesem plánování a rozhodování pro obce a veřejnost na příkladu Krkonoš*. Liberec: Náš kraj, 2009.

GOTTLIEB, Miroslav a TODLOVÁ, Markéta. *15 let Ústavu krajinné ekologie ČSAV*. Čes. Budějovice: Ústav krajinné ekologie ČSAV, 1988.

HADAČ, Emil, MOLDAN, Bedřich a STOKLASA, Jaroslav. *Ohrožená příroda: biosféra - člověk - technosféra*. Praha: Horizont, 1983.

HADAČ, Emil. *Je lépe se opotřebovat než zrezivět: vzpomínky na botaniky a ekology*. Dobré: Sen, 2007.

HOLÝ, Miloš, Josef ŘÍHA a Josef SLÁDEK. *Společnost a životní prostředí*. Praha: Svoboda, 1975.

IPCC. *Souhrnná zpráva Šesté hodnotící zprávy Mezivládního panelu pro změnu klimatu*. IPCC, 2023. Str. 73. Dostupné z https://report.ipcc.ch/ar6syr/pdf/IPCC_AR6_SYR_LongerReport.pdf. Citováno 1. 4. 2023.

JENÍK, Jan a LOKVENC, Theodor. *Die alpine Waldgrenze im Krkonoše Gebirge*. Praha: ČSAV, 1962.

Komunistická strana Československa. *Sborník hlavních dokumentů XVII. sjezdu Komunistické strany Československa: 24. března -28. března 1986*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1986.

Komunistická strana Československa. *Sjezd. Sborník hlavních dokumentů XVI. sjezdu Komunistické strany Československa: 6. – 10. dubna 1981*. 1. vyd. Praha: Svoboda, 1981.

Konference ke konvenci o biologické rozmanitosti. *Kunmingsko-montrealský globální rámec pro biologickou rozmanitost*. Organizace spojených národů, 2022. Dostupné z <https://www.cbd.int/doc/c/e6d3/cd1d/daf663719a03902a9b116c34/cop-15-l-25-en.pdf>. Citováno 1. 4. 2023.

KOSÍK, Karel. *Dialektika konkrétního: (studie o problematice člověka a světa)*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963.

KUPCZYNSKI, Julian. Les a jeho význam pro turistiku a rekreaci. In: *Zprávy*. Roč. 1965, č. 2. Dostupné v: Archiv Správy Krkonošského národního parku.

LAKOMÝ, Zdeněk. *Člověk mění svět: civilizace, kultura a životní prostředí*. Praha: Odeon, 1976.

LOKVENC, Theodor. *Krkonošské hřebeny: (Jak člověk dobýval přírodu)*. Hradec Králové: Krajský dům osvěty, 1960.

MARTIŠ, Miroslav et al. *Ekoprogram: výsledky a zkušenosti*. Praha: SNTL - Nakladatelství technické literatury, 1987. Informační publikace Rady pro životní prostředí při vládě ČSR. Roč. 1987, č. 2.

PEŘINA, František, MAREK, Jiří a BLECHA, Václav. *Jaderná energetika a životní prostředí*. Praha: SNTL, 1986.

Rada pro životní prostředí při vládě ČSR. *Výběr aktualit ze životního prostředí. Studijní podklady a informace k péči o životní prostředí Rady pro životní prostředí při vládě ČSR*. Roč. 1987, č. 4. Praha: SZN, 1988.

RICHTA, Radovan. *Civilizace na rozcestí: společenské a lidské souvislosti vědeckotechnické revoluce*. Praha: Svoboda, 1967

Ročenka Správy KRNAP. Roč. 1978, č. 2.

Ročenka Správy KRNAP. Roč. 1980, č. 4.

SCHWARZ, Otakar, ed. *Plán péče. Krkonošský národní park a jeho ochranné pásmo (2010-2020)*. Část A – Rozbory.

Vítězný únor - základ socialistické péče o životní prostředí. Praha: Merkur, 1988.

6.3. Elektronické zdroje

ČSÚ. *Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1785 - 2012, absolutní údaje*. Citováno 6-4-2023.

Dostupné zde:

[https://web.archive.org/web/20131115070456/http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab2_obyrcr/\\$File/c-4002-13.xls](https://web.archive.org/web/20131115070456/http://www.czso.cz/csu/csu.nsf/i/tab2_obyrcr/$File/c-4002-13.xls)

KRNAP – apartmány. TV. ČT, *Nedej se*. 2005. Dostupné z:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095913550-nedej-se/205562248420029/>.

Masová výstavba v Krkonoších. TV. ČT, *Nedej se*. 2008. Dostupné z:

<https://www.ceskatelevize.cz/porady/1095913550-nedej-se/208562248420005/>.

6.4. Periodika

BAŠTA, Jiří. Koloběžník. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 2004, č. 12. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku.

BAŠTA, Jiří. Krkonošský národní park 1963 - 2003. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 36, č. 5. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2003.

BĚLOCHOVÁ, Irena a Josef FANTA. Skončil výzkum lyžařského využití Studniční hory. In: *Krkonoše: Měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 1970, č. 4. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Str. 21.

BRAUN, Jan. Stavební aréna Horní Mísečky: národnímu parku navzdory. In: *Krkonošský deník*. Hradec Králové: VLTAVA LABE MEDIA. Dostupné z:

https://krkonosky.denik.cz/zpravy_region/stavebni-arena-horni-misecky-narodnimu-parku-navzdory-20170401.html

BRYCHTOVÁ, Jitka, HUŠEK, Jiří, JENÍK, Jan, Krahulec, František, KRAUSE, Josef, PILOUS, Vlastimil, VACEK, Stanislav a ŘÍHA, Martin. O čem se hovoří: Horní Mísečky očima odborné veřejnosti. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 2004, č. 3. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku.

FANTA, Josef. CHKO Šumava po 50 a národní park po více než 20 letech – pohled z odstupu. In: *Živa: Časopis Přírodnický*. Purkyně, Jan Evangelista, ed. et al. Praha: Matice česká při Museu Království českého.

FANTA, Josef. K otázce výzkumu v národním parku. In: *Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 1968, č. 3. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Dostupné také z: <http://krkonose.krnapp.cz>. Str. 1-3.

FISCHER, Bohuslav. Výstavba zařízení cestovního ruchu v Krkonoších. In: *Zprávy*. Roč. 1966, č. 4.

FLOUSKOVÁ, Zdeňka a LOKVENC, Theodor. Příběhy lučních enkláv: Horní Mísečky. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku. Roč. 2003, č. 4. Dostupné z: <http://krkonose.krnapp.cz>. Str. 16-18.

FLOUSKOVÁ, Zdeňka. Lesy v rukou člověka. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 1994, č. 3(27). Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku.

FLOUSKOVÁ, Zdeňka. O čem se hovoří: Horní Mísečky potřetí. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 2004, č. 5. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku.

Hory pro 7 milionů. In: *Krkonoše: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 1975, č. 2. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 1968 – 2002. Str. 3.

KLAPKA, Miroslav a Václav VESELÝ. Krkonošský národní park a jeho poslání. In: *Krkonošský národní park: zprávy*. Roč. 1964.

RŮŽIČKA, Miloš. Sjezdovky versus les. In: *Krkonoše. Jizerské hory: měsíčník o přírodě a lidech*. Roč. 1994, č. 12(27). Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku.

SÝKORA, Bohuslav, BĚLOCHOVÁ, Irena a Josef FANTA. Přírodní podmínky Studniční hory a možnosti jejího lyžařského využití. In: *Opera Corcontica*. Roč. 1973, č. 10.

ŠATNÝ, Vladimír. Plán vysokohorského zalesnění v Krkonoších. In: *Krkonošský národní park: zprávy*. Ročník 1963, č. 3. Archiv Krkonošského národního parku. Str. 2-4.

ŠROT, Miroslav. Kalamitní výskyt obaleče modřínového (*zeiraphera diniana* guen.) v Krkonoších a Jizerských horách. In: *Opera Corcontica*. Roč. 1981, č. 18.

TESAŘ, Vladimír. Vztah krkonošských lesů a lesního hospodářství k imisím. In: *Opera Corcontica*. Roč. 1981, č. 18.

VACEK, Stanislav. Zdravotní stav a snížení fruktifikace autochtonních smrkových porostů jako odraz imisního zatížení v oblasti anemo-orografického systému Mumlavy. In: *Opera Corcontica*. Roč. 1981, č. 18.

6.5. Literatura

ARENDT, Hannah. *Vita activa, neboli, O činném životě*. Praha: OIKOYMENH, 2009.

BAŠTA, Jiří a ŠTURSA, Jan. *50 let Krkonošského národního parku*. Vrchlabí: Správa Krkonošského národního parku, 2013.

BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010.

BRAND, Ulrich, Markus WISSEN a Michal JURZA. *Imperiální způsob života: každodenní život a ekologická krize kapitalismu*. V Praze: Svobodná knihovna, 2022.

BRAUDEL, Fernand. *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*. Berkeley: University of California Press, 1995.

DONOSO, Alfonso. Representing Non-Human Interests.” In: *Environmental Values*. Roč. 26, č. 5. White Horse Press, 2017.

FLOUSEK, Jiří, ed. *Krkonoše: příroda, historie, život*. Praha: Baset, 2007.

FÖRSTER, Horst, ed., HERZBERG, Julia, ed. a ZÜCKERT, Martin, ed. *Umweltgeschichte(n): Ostmitteleuropa von der Industrialisierung bis zum Postsozialismus: Vorträge der Tagung des Collegium Carolinum in Bad Wiessee vom 4. bis 7. November 2010*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2013.

FOSTER, John Bellamy, Brett CLARK a Richard YORK. *The ecological rift: capitalism's war on the earth*. New York: Monthly Review Press, 2010.

FROUZ, Jan a Jaroslava FROUZOVÁ. *Aplikovaná ekologie*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2021.

GAGYI, Agnes a Ondřej SLAČÁLEK. *The Political Economy of Eastern Europe 30 years into the 'Transition': New Left Perspectives from the Region*. Cham, Switzerland: Palgrave Macmillan, 2022.

GLASSHEIM, Eagle. *Očista česko-slovenského pohraničí: migrace, životní prostředí a zdraví v bývalých Sudetech*. Praha: Academia, 2019.

GUIZAR-COUTIÑO, Alejandro, Julia P. G. JONES, Andrew BALMFORD, Rachel CARMENTA a David A. COOMES. A Global Evaluation of the Effectiveness of Voluntary REDD+ Projects at Reducing Deforestation and Degradation in the Moist Tropics. In: *Conservation Biology*. Roč. 2022, č. 36. United States: Wiley Subscription Services.

HARAWAY, Donna. A Cyborg Manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the Late Twentieth Century. In: *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*. New York; Routledge, 1991.

HARTWICH, Mateusz J. Turisté vystupují převážně jako uvědomělí občané našeho státu“ Východní Němci v Krkonoších v letech 1945–1970. In: *Soudobé dějiny*. Roč. 19, č. 3. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. Roč. 2010. Str. 349-368.

HOBSBAWM, Eric J. a Terence O. RANGER. *The invention of tradition*. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.

HOENIG, Bianca. Nature into a Socialist Landscape? The Sase of the Polish Tatra Mountains after 1945. In: *National Identities*. Roč. 16, č. 3. Routledge, 2014.

HOLUBEC, Stanislav. Between the Czech Krkonoše and the German Riesengebirge: Nationalism and Tourism in the Giant Mountains, 1880s-1930s. *Nationalities papers*. New York: Cambridge Univ Press, 2021.

HOLUBEC, Stanislav. České a polské Krkonoše 1945–1963: Mezi ochranou přírody a modernizací. In: *Český časopis historický*. Roč. 120, č. 3/4. Praha: Akademie Věd České republiky, Historický Ústav, 2022. Str. 777-833.

HOPPE, Jiří, Markéta ŠKODOVÁ, Jiří SUK a Francesco CACCAMO. „O nový československý model socialismu“: edice dokumentů ke čtyřem interdisciplinárním vědeckým týmům při ČSAV a UK v 60. letech. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2016.

HOŘEJŠÍ, Michal L. *Politika lesa: debata o Národním parku Šumava v letech 1991-2010*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2022.

CHAKRABARTY, Dipesh. The Climate of History: Four Theses. In: *Critical Inquiry*. Roč. 35, č. 2. Chicago: The University of Chicago Press, 2009.

- CHANDLER, David, Kevin GROVE a Stephanie WAKEFIELD. *Resilience in the Anthropocene: Governance and Politics at the End of the World*. London: Routledge, Taylor & Francis Group, 2020.
- CHIBBER, Vivek. *Postcolonial Theory and the Specter of Capital*. London: Verso, 2012.
- JANÁČ, Jiří. Od přírody k sítím: mobilizace vody v období socialismu. In: *Geografické rozhledy*. Roč. 28, č. 5. Praha: Česká geografická společnost, 2019.
- JANÁČ, Jiří. *European Coasts of Bohemia: Negotiating the Danube-Oder-Elbe Canal in a Troubled Twentieth Century*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2012.
- JELÍNKOVÁ, Jitka. *Zákon o ochraně přírody a krajiny*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2021.
- JUDT, Tony. *Poválečná Evropa: její historie od roku 1945*. Praha: Prostor, 2017.
- KRATINOVÁ, Alžběta. *Dovolená s poukazem: odborové rekreace v Československu 1948-1968*. Praha: Academia, 2014.
- KUŘÍK, Bohuslav. Towards an Anthropology of More-Than-Human Resistance: New Challenges for Noticing Conflicts in the Plantationocene. In: *Socialní Studia*. Roč. 19, č. 1. Brno: Masarykova University Press, 2022.
- LATOURE, Bruno. *Zpátky na zem: jak se vyznat v politice Nového klimatického režimu*. Praha: Neklid, 2020.
- LIKAVČAN, Lukáš. Úvod do komparativní planetologie. Praha: Display, 2022.
- MALM, Andreas. *Fossil Capital: The Rise of Steam-Power in the British Cotton Industry, c. 1825-1848, and the Roots of Global Warming*. Lund: Lund University, 2014.
- MAUR, Eduard. *Paměť hor: Šumava, Říp, Blaník, Hostýn, Radhošť*. Praha: Havran, 2006.
- MOLDAN, Bedřich a kol. *Ekonomické aspekty ochrany životního prostředí: situace v České republice*. Praha: Karolinum, 1997.
- MOORE, Jason W. *Capitalism in the Web of Life: Ecology and the Accumulation of Capital*. London: Verso, 2015.
- MOORE, Jason W., Christian PARENTI, Eileen CRIST, Justin MCBRIEN, Donna Jeanne HARAWAY, Elmar ALTVATER a Daniel HARTLEY. *Anthropocene or Capitalocene?: Nature, History, and the Crisis of Capitalism*. Oakland, CA: PM Press, 2016.
- NÁTR, Lubomír. *Příroda, nebo člověk?: služby ekosystémů*. Praha: Karolinum, 2011.
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka a Jiří JANÁČ. *Kult jednoty: stalinský plán přetvoření přírody v Československu 1948-1964*. Praha: Academia, 2018.
- OLŠÁKOVÁ, Doubravka. Československo a Mezinárodní biologický program. In: *Soudobé dějiny*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2017.
- OTÁHAL, Milan, ed. a SLÁDEK, Zdeněk, ed. *Deset pražských dnů: (17.-27. listopad 1989): dokumentace*. Praha: Academia, 1990.
- PARFIANOWICZ, Weronika. Limits to Socialists Growth: The Question of Economic Growth and Environmental Crisis in Polish Discussions of the 1970s. In: *Ekosocialismus/Ecosocialism. Kontradikce: časopis pro kritické myšlení/Contradictions: a journal for critical thought*. Roč. 6, č. 2. Praha: Filosofie, 2022.
- PATEL, Raj a Jason W. MOORE. *Dějiny světa na příkladu sedmi laciných věcí: průvodce kapitalismem, přírodou a budoucností naší planety*. Praha: Neklid, 2020.
- POKORNÝ, Petr a David STORCH. *Antropocén*. Praha: Academia, 2020.

- POLANYI, Karl. *The Great Transformation*. Boston: Bacon Press, 1994.
- PULLMANN, Michal. Eroze diktatury v době přestavby, Krize vládnoucích elit a rozpad ideologického konsenzu v Československu (1986–1989). *Soudobé dějiny*. Roč. 14, č. 2. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012.
- RÁKOSNÍK, Jakub, Matěj SPURNÝ a Jiří ŠTAIF. *Milníky moderních českých dějin: krize konsenzu a legitimacy v letech 1848-1989*. Praha: Argo, 2018.
- RAMEŠ, Václav. *Trh bez přívlastků, nebo ekonomickou demokracii?: spory o podobu vlastnické transformace v porevolučním Československu*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2021.
- SABROW, Martin, ed. a JARAUSCH, Konrad Hugo, ed. *Weg in den Untergang: der innere Zerfall der DDR*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1999.
- SOMMER, Vítězslav, Matěj SPURNÝ a Jaromír MRŇKA. *Řídit socialismus jako firmu: technokratické vládnutí v Československu, 1956-1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2019.
- SPURNÝ, Matěj. *Mezi vědou a politikou. Ekologie za socialismu a kapitalismu (1975-1995)*. In: GJURIČOVÁ, Adéla, Václav RAMEŠ, Petr ROUBAL, Matěj SPURNÝ, Tomáš VILÍMEK a Michal KOPEČEK. *Architekti dlouhé změny: expertní kořeny postsocialismu v Československu*. Praha: Argo, 2019. Str. 267-313.
- SPURNÝ, Matěj. *Most do budoucnosti: Laboratoř socialistické modernity na severu Čech*. Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2016.
- SUK, Jiří. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křižovatky jedné politické krize (od listopadu 1989 do června 1990)*. Praha: Prostor, 2009.
- SUK, Jiří. *Občanské fórum: listopad - prosinec 1989, 1. díl: Události*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1997.
- SUK, Jiří. *Občanské fórum: listopad - prosinec 1989, 1. díl: Události*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1997.
- ŠTEFEK, Martin. *Za fasádou jednoty: KSCĚ a SED po roce 1985*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.
- THOMAS, Julia Adeney, WILLIAMS, Mark a ZALASIEWICZ, J. A. *The Anthropocene: a Multidisciplinary Approach*. Cambridge: Polity, 2020.
- THUNBERG, Greta, ed. *Kniha o klimatu*. Praha: Euromedia Group, 2022.
- TODOROVA, Mariia Nikolaeva. *Imagining the Balkans*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- VIŠŇÁK, Richard. *Les v hodině dvanácté*. Brno: Hnutí duha, 2009.
- WAGNER, Peter. *A Sociology of Modernity*. Taylor and Francis, 2002.
- WEST, Thales A. P., Jan BÖRNER, Erin O. SILLS a Andreas KONTOLEON. Overstated Carbon Emission Reductions from Voluntary REDD+ Projects in the Brazilian Amazon. In: *Proceedings of the National Academy of Sciences - PNAS*. Roč. 2020, č. 117. United States: National Academy of Sciences.
- ZAHRADNÍK, Petr. *Základy ochrany lesa v praxi*. Kostelec nad Černými lesy: Lesnická práce, 2006.